

บทวิเคราะห์สาขาวรรณศิลป์

โครงการวิจัย “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย

รินฤทัย สัจจพันธุ์

ข้อ 1. ผลการวิจัย เปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรค

โครงการวิจัยฯ กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 4 ประการ ซึ่งครอบคลุมในด้านการสร้างองค์ความรู้ การสร้างนักวิจารณ์ผู้เชี่ยวชาญ การสร้างเครือข่าย และการใช้การวิจารณ์เสริมสร้างพลังทางปัญญาและสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์แก่สังคมไทย จากจุดประสงค์ทั้ง 4 ข้อ จะเห็นได้ว่าโครงการวิจัยฯ มีอุดมคติและความมุ่งมั่นสูงที่จะชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์ศิลปะมีความสำคัญ และเป็นรากฐานของการวิจารณ์ชีวิตและสังคม ดังนั้น ความเข้มแข็งของการวิจารณ์ศิลปะจึงสะท้อนให้เห็นพลังปัญญาที่มีต่อชีวิตและสังคมไปด้วย

ผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์มีความมุ่งมั่นเต็มกำลังที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 4 ประการที่ตั้งเอาไว้ แต่หลังจากการวิจัยดำเนินไปจนจบสิ้นแล้ว ผู้วิจัยพบว่าวัตถุประสงค์บางข้อสามารถมองเห็นผลที่เป็นรูปธรรม วัตถุประสงค์บางข้ออาจจะต้องรอผลในระยะยาว ส่วนวัตถุประสงค์บางข้อต้องการปัจจัยอื่นในการส่งเสริมสนับสนุนด้วย ดังนี้

1.1 ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลของบทวิจารณ์วรรณกรรมที่รวบรวมได้จำนวนมาก ทั้งที่คัดเลือกเป็นสรณิพนธ์และไม่ได้คัดเลือก สามารถสร้างองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ได้ส่วนหนึ่ง แม้จะไม่สมบูรณ์ครบถ้วน เพราะทำให้เห็นภาพรวมของทิศทางการวิจารณ์ บทบาทของนักวิจารณ์ต่อประชาคมวรรณกรรม ความสัมพันธ์ของผู้สร้าง-ผู้เสพ วัฒนธรรมของการวิจารณ์ และบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษาและสื่อ ฯลฯ ซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อการวิจารณ์ในการกำหนดทิศทางการวิจารณ์ การเติบโตหรือการถดถอยของกระแสนิยมการวิจารณ์บางลักษณะในบางช่วงเวลา การวิเคราะห์วิจัยข้อมูลบทวิจารณ์ยังทำให้มองเห็นสาเหตุของความอ่อนแอของการวิจารณ์วรรณกรรมหลายประการ เช่น ขอบกพร่องของกระบวนการศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ที่ไม่อาจเติมเต็มความรู้ด้านทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้เพียงพอต่อการสร้างนักวิจารณ์ และการที่สื่อไม่ให้ความสำคัญและไม่สนับสนุนการวิจารณ์เท่าที่ควร เป็นต้น การเรียนรู้สาเหตุแห่งความอ่อนแอของการวิจารณ์ทำให้อาจสามารถหาทางแก้ไขและเสริมสร้างความแข็งแกร่งขึ้นได้ในโอกาสต่อไป นอกเหนือจากองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์แล้ว ข้อมูลบทวิจารณ์ยังบ่งชี้ให้เห็นพัฒนาการและทิศทางของการสร้างสรรค์วรรณกรรม อุดมคติของผู้ประพันธ์ ตลอดจนเงื่อนไขทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อการสร้างสรรค์อีกด้วย

ส่วนสรณิพนธ์บทวิจารณ์ที่ได้คัดเลือกไว้จำนวน 50 บท เป็นบทวิจารณ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นพลังทางปัญญาของสังคม เพราะบ่งชี้ให้เห็นว่ามีผลกระทบต่อวงวรรณกรรม ทั้งในด้าน ผู้เขียนและผู้อ่านอย่างมาก และมีผลต่อเนื่องข้ามกาลเวลา สรณิพนธ์หลายบททำหน้าที่มากกว่า เป็น “ตัวกลาง” เชื่อมโยงความคิดและจินตนาการจากผู้เขียนสู่ผู้อ่าน เพราะนอกจากสร้างความรู้ ความเข้าใจ ยังชี้แนะทิศทางของการสร้างสรรค์ ย้ำเน้นบทบาทหน้าที่ของนักวิจารณ์ และบ่งชี้ วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในสังคมไทย บทวิจารณ์หลายบทเป็นการวิจารณ์ที่ลุ่มลึก ก้าวข้ามจาก การวิจารณ์องค์ประกอบทางศิลปะไปสู่ระดับปรัชญา คือชี้ให้เห็นคุณค่าของงานศิลปะที่มีต่อชีวิต และสังคม การวิจารณ์เช่นนี้นับว่าเป็นพลังทางปัญญาต่อมหาชนผู้รับเป็นอย่างยิ่ง สรณิพนธ์ เหล่านี้ยังทำให้เห็นว่าการวิจารณ์มีวิธีการที่หลากหลาย หลายบทใช้ศาสตร์อื่น และศิลปะต่าง สาขาช่วยตีความ และหลายบทชี้ให้เห็นแนวโน้มความนิยมในการใช้ทฤษฎีใหม่ ๆ ในการวิจารณ์ นอกจากบทวิจารณ์ของไทยแล้ว สรณิพนธ์บทวิจารณ์ของนักวิจารณ์ชั้นนำชาวตะวันตก ยังเป็น ประสพการณ์จากต่างประเทศที่ช่วยทำให้เห็นปรัชญาและทฤษฎีการวิจารณ์อันเป็นที่ยอมรับในวง วิชาการสากลอีกด้วย รายละเอียดเหล่านี้สามารถอ่านได้จากบทวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ในข้อ 3.1 และบทสังเคราะห์สรณิพนธ์ ในข้อ 11

สรณิพนธ์บทวิจารณ์ทั้ง 50 บท น่าจะทำให้ผู้นำผลการวิจัยไปใช้สามารถพัฒนาวิธีการ วิจารณ์ของตนได้ อันที่จริงแล้ว การวิจารณ์มิใช่แบบสำเร็จรูป การเลือกใช้วิธีวิจารณ์แบบหนึ่ง แบบใดขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจของผู้วิจารณ์ และที่สำคัญขึ้นอยู่กับตัวบทวรรณกรรม ผู้ วิจารณ์จะต้องคำนึงว่าความรู้เรื่องวรรณคดีศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการวิจารณ์ ผู้วิจารณ์ จำเป็นต้องมีความรู้เรื่องทฤษฎีวรรณคดีและทฤษฎีการวิจารณ์ แต่การนำทฤษฎีไปใช้นั้น ผู้ วิจารณ์จะต้องคำนึงว่าทฤษฎีจะต้องเป็นเครื่องมือสร้างความเข้าใจงานศิลปะ มิใช่งานศิลปะเป็น ข้อมูลของการพิสูจน์ทฤษฎี หรือเหมือนอย่างที่คุณเชียวชาญตะวันตกเตือนไว้ว่าอย่าให้เป็น การศึกษา “ทฤษฎีวรรณคดีที่ปราศจากวรรณคดี” นอกจากนี้ ผู้วิจารณ์ต้องคำนึงว่า ในที่สุดแล้ว การวิจารณ์ศิลปะที่มีพลังปัญญาจักต้องนำไปสู่ความเข้าใจชีวิตและสังคมยิ่งขึ้น

ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบข้ามสาขานั้น การทำงานร่วมกันของผู้วิจัยทั้ง 4 สาขาอย่าง ไกลชิด ทั้งในการประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ การร่วมกิจกรรมต่างสาขาทุกครั้ง ฯลฯ ทำให้มี การแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดระหว่างกัน สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของศิลปะต่างสาขา และใช้มุมมองของการสร้างสรรค์และการวิจารณ์ศิลปะต่างสาขาเพื่อทำความเข้าใจศิลปะในสาขา ของตน เป็นการขยายโลกทัศน์อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ การเชิญวิทยากรจากต่างประเทศ ในสาขาต่าง ๆ มาให้ความรู้แก่นักวิจัยยังทำให้เกิดทัศนคติเชิงเปรียบเทียบอีกด้วย ประเด็นเรื่อง ประสพการณ์จากต่างประเทศ ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทวิเคราะห์ ข้อ 3.10 และ ข้อ 5 ซึ่งจะเป็น ประโยชน์ต่อผู้นำผลการวิจัยไปใช้ เพราะได้แสดงให้เห็นว่าการใช้ประสพการณ์ข้ามสาขาจะ เสริมสร้างการวิจารณ์ให้มีความแหลมคมและรอบด้านมากยิ่งขึ้น

1.2 โครงการวิจัยฯ มุ่งหมายที่จะสร้างนักวิจารณ์ให้เพิ่มขึ้น จึงจัดประชุมปฏิบัติการ สาขาวรรณศิลป์รวม 4 ครั้ง และจัดกิจกรรมการวิจารณ์ในการประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสองครั้ง เพื่อสร้างเวทีให้ผู้ร่วมสัมมนาซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการ นักวิจารณ์ สื่อมวลชน นิสิตนักศึกษา และมหาชนทั่วไป ได้แสดงทัศนะวิจารณ์ทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการสาขาวรรณศิลป์แต่ละครั้ง มีจุดมุ่งหมายจะฝึกฝนทักษะการวิจารณ์อย่างจริงจัง และมีจุดมุ่งหมายจะส่งเสริมส่วนที่เห็นว่าเป็นจุดอ่อนของการวิจารณ์ เช่น จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่องการวิจารณ์กวีนิพนธ์ เพราะจากข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมได้จะเห็นว่าบทวิจารณ์กวีนิพนธ์มี ปริมาณน้อยกว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมประเภทอื่น ๆ มาก สาขาวรรณศิลป์ยังเล็งเห็นปัญหาใน ด้านการเรียนการสอนการวิจารณ์ จึงได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องนี้ ซึ่งมีผู้สมัครเข้าร่วม ประชุมเกินความคาดหมาย ผลที่ได้รับจากการประชุม นอกจากจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการ ทำวิจัยแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษามากด้วย นอกจากนี้ สาขาวรรณศิลป์ยังส่งเสริมให้ กำลังใจแก่นักวิจารณ์หน้าใหม่ ด้วยการให้รางวัลบทวิจารณ์ดีเด่นและชมเชยแก่ผู้เข้าร่วมประชุม ปฏิบัติการ และนำไปตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวรรณกรรม โครงการวิจัยฯ ประสบผลสำเร็จ ในการสร้างนักวิจารณ์อย่างน้อย 2 คน ให้มีผลงานวิจารณ์ต่อเนื่อง แต่เนื่องจากปัญหาของเวที วิจารณ์ในสื่อมวลชนที่มีอยู่ไม่มาก ทำให้นักวิจารณ์หน้าใหม่มีโอกาสน้อยมากในการนำเสนอ ผลงานวิจารณ์ของตนต่อมหาชน การสนับสนุนให้เกิดเวทีวิจารณ์ คือ ส่งเสริมให้สื่อมวลชนเปิด พื้นที่สาธารณะเพื่อรับบทวิจารณ์จากบุคคลทั่วไปผู้สนใจวรรณกรรม และผลิตวารสารทาง วรรณกรรมหรือวรรณกรรมวิจารณ์โดยเฉพาะจึงน่าจะเป็นนโยบายที่ส่งเสริมควบคู่ไปกับการสร้าง นักวิจารณ์คุณภาพ ประเด็นเรื่องการสร้างนักวิจารณ์นี้ อำนวยรายละเอียดได้จากข้อ 3.3 และ 3.9

1.3 โครงการวิจัยฯ ค่อนข้างประสบผลสำเร็จในการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้วิจารณ์ ศิลปินผู้สร้างสรรค์ และมหาชนผู้รักงานศิลปะ ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และระดับสถาบัน จำนวนผู้สมัครเข้าร่วมการสัมมนาแต่ละครั้งเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าประชาคมผู้สนใจการวิจารณ์ มีมากมายกว้างขวางแทบทุกวงการ ยกเว้นวงการสื่อมวลชนซึ่งมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมน้อยเกินความ คาดหมาย นอกจากนี้มีผู้ร่วมสัมมนาที่เป็น “ขาประจำ” แสดงให้เห็นว่าเป็นกลุ่มที่มีความสนใจ ร่วมกิจกรรมการวิจารณ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้โครงการวิจัยฯ สามารถประเมินผลในเชิงการวิจัย และพัฒนาได้เป็นอย่างดี การเข้าร่วมกิจกรรมการวิจารณ์อย่างมากมายเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า สถานะของการวิจารณ์วรรณกรรมยังไม่ถึงขั้นวิกฤตจนถึงกับขาดผู้ที่สนใจจะเป็นนักวิจารณ์ ขณะเดียวกัน ก็แสดงให้เห็นว่าประชาคมกลุ่มนี้ขาดกิจกรรมที่เอื้อโอกาสให้ได้รวมตัวกันอย่าง เข้มแข็ง และสามารถใช้พลังสร้างสรรค์อันจะเป็นประโยชน์ต่อวงการวิจารณ์ต่อไป ปรากฏการณ์ เช่นนี้ ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร จำเป็นต้อง ดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์แบบมุขปาฐะ จึงจะสอดคล้องกับสัจนิยม ของสังคมไทยที่กิจกรรมในลักษณะ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” มักจะสร้างไม่ตรีจิต ความเข้าใจและ

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน ดังจะพบว่าในการจัดกิจกรรมสัมมนาและเสวนาของฝ่ายวรรณศิลป์แต่ละครั้ง การวิวาทะทางปัญญาระหว่างนักเขียน นักวิจารณ์ และนักอ่านทั่วไปลงเอยด้วยความเข้าใจกันมากขึ้น และเห็นพ้องกันว่าทวิวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาสามารถสนับสนุนให้เห็นศักยภาพของศิลปินและความแข็งแกร่งของวรรณกรรมไทย ในขณะที่เดียวกันสามารถสื่อสารกับผู้อ่านให้เกิดความเข้าใจตัวบท และเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจชีวิต สังคม และโลกได้ ประเด็นการสร้างเครือข่ายนี้ อำนวยรายละเอียดได้จากข้อ 3.4 และ 3.6

1.4 แม้ผลการวิจัยจะไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าโครงการวิจัยฯ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการใช้การวิจารณ์ศิลปะในการเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้แก่สังคมร่วมสมัยของไทยได้หรือไม่ เพราะวัตถุประสงค์ดังกล่าวยังไม่แสดงผลชัดเจนในช่วงระยะเวลา 3 ปี ของโครงการวิจัย แต่จากการวิจัยข้อมูลเอกสาร สาขาวรรณศิลป์ การคัดสรร

สรณิพนธ์ การสัมภาษณ์ผู้รู้ ตลอดจนการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการวิจารณ์ศิลปะกับบริบททางสังคม ผลการศึกษายังสามารถบ่งชี้ได้ชัดว่าการวิจารณ์วรรณกรรมสามารถเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์แก่สังคมไทยได้ เพราะการวิจารณ์คือการแสดงความคิดเห็นและกระตุ้นให้ผู้อ่านคิดต่อ ซึ่งอาจจะเป็นคิดตาม คิดต่อ หรือคิดแย้งก็ได้ ปฏิกริยาจากผู้อ่านบทวิจารณ์ ไม่ว่าจะเป็นระดับกระแทกความรู้สึกหรือปฏิกริยาโต้ตอบที่เป็นมุขปาฐะหรือลายลักษณ์ล้วนยืนยันว่าบทวิจารณ์มีพลังที่ก่อให้เกิดการ “ครุ่นคิดพินิจนึก” อันจะนำไปสู่ความงอกงามทางปัญญาและการสร้างสรรค์ต่อไป

จะเห็นได้ว่าบทวิจารณ์ที่เป็นพลังทางปัญญา นอกจากจะแสดงสำนักทางศิลปะแล้ว บทวิจารณ์ยังแสดงสำนักทางสังคมอีกด้วย ดังนั้น หากเรามีความเชื่อว่าวรรณกรรมสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมแล้ว เราก็อาจกล่าวได้ว่า บทวิจารณ์วรรณกรรมก็มีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมด้วยเช่นกัน บทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาจึงเป็นบทวิจารณ์ที่บ่งชี้ชัดเจนว่านักวิจารณ์พยายามจะเชื่อมโยงคุณค่าของวรรณกรรมในฐานะงานศิลปะกับมหาชนผู้รับ โดยชี้ให้เห็นว่าศิลปะมิได้ลอยเด่นอยู่โดยปราศจากรากฐานใด หากแต่รากฐานอันหนักแน่นที่สุดที่รองรับศิลปะคือชีวิตของมนุษย์และความเป็นไปในสังคมนั่นเอง

สรณิพนธ์บทวิจารณ์ 50 บทที่คัดสรรไว้ว่ามีพลังทางปัญญาตามนิยามของโครงการวิจัยฯ เป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ให้เห็นว่าบทวิจารณ์มี “สถานะ” ในวงวรรณกรรม เพราะมีนักวิจารณ์ที่ทำงานอย่างจริงจัง ด้วยความตระหนักว่าทัศนะจากนักวิจารณ์น่าจะมีพลังกระตุ้นผู้อ่านให้มองเห็นศักยภาพของงานเขียน และ “เสียง” ของนักวิจารณ์น่าจะดังไปถึงนักเขียนบ้างไม่มากนักน้อย บทวิจารณ์หลายบทที่คัดสรรมา ถือเป็น “หมุดหมาย” ที่บ่งชี้ทิศทางของการวิจารณ์และทิศทางของการสร้างสรรค์วรรณกรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้สร้างและมหาชนผู้รับ

ในการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์อย่างเป็นรูปธรรม คณะผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัย และผู้ช่วยวิจัยทุกสาขายังได้พัฒนาทักษะในการวิจารณ์ โดยการเขียนบทวิจารณ์ตีพิมพ์เผยแพร่ทางสื่อมวลชนเพื่อกระตุ้นให้มหาชนสนใจการวิจารณ์ศิลปะมากขึ้น แม้กิจกรรมเสริมนี้จะเป็นเสมือนหยดน้ำเล็ก ๆ ที่ไหลลงสู่สายธารวรรณกรรม แต่ก็คาดหวังว่าจะเสริมสร้างพลังทางปัญญาและส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้แก่สังคมร่วมสมัยของไทยได้พอสมควร ทั้งนี้ สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวอาจจะต้องติดตามในระยะยาว

เราเห็นจะต้องยอมรับว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในสังคมไทยยังไม่เข้มแข็งนัก เพราะค่านิยมของสังคมไทยติดยึดกับทัศนคติว่าการวิจารณ์คือการตำหนิข้อบกพร่อง จึงไม่ยอมรับการวิจารณ์เชิงติติงที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้บางครั้งเกิดการวิจารณ์โต้วิจารณ์ระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์หรือนักวิจารณ์ด้วยกันเองอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ผลดีต่อผู้อ่านก็คือปรากฏการณ์เช่นนี้นับเป็นการกระตุ้นการอ่าน และทำให้นักอ่านต้องใช้วิจารณญาณของตนในการอ่านและตระหนักถึงความแตกต่างทางความคิดด้วย

ปัญหาความอ่อนแอของวัฒนธรรมการวิจารณ์สัมพันธ์กับความอ่อนแอของวัฒนธรรมการอ่าน การสร้างความแข็งแกร่งของการวิจารณ์จึงต้องควบคู่ไปกับการส่งเสริมคุณภาพของการอ่าน ทั้งนี้ผลจากการวิจัยพบว่าอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาการวิจารณ์ คือ การศึกษา และสื่อ ในด้านการศึกษา จำเป็นต้องเสริมความแข็งแกร่งในด้านการอ่านและการวิจารณ์ทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติให้มากขึ้น ส่วนในด้านของสื่อ จำเป็นต้องกระตุ้นให้สื่อมีทัศนคติที่เปิดกว้าง มองเห็นความสำคัญของการส่งเสริมการวิจารณ์ศิลปะในฐานะกิจกรรมทางวัฒนธรรมและกิจกรรมทางปัญญาของสังคมยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามีข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในสังคมไทยให้แข็งแกร่ง แต่การวิจัยก็สามารถบ่งชี้ได้ว่าการวิจารณ์มีศักยภาพที่จะเป็นพลังทางปัญญาแก่สังคมได้ในระดับที่น่าพึงพอใจ เพียงแต่ผลกระทบของพลังทางปัญญาและการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์แก่สังคมร่วมสมัยอาจจะไม่สามารถวัดผลความเปลี่ยนแปลงได้ในทันที หรือชัดเจน ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการใช้การวิจารณ์ศิลปะในการเสริมสร้างพลังทางปัญญาและวัฒนธรรมให้แก่สังคมร่วมสมัยของไทยจำเป็นต้องรอผลสำเร็จในระยะยาว

2. รายงานย่อยกิจกรรม

2.1 การวิจัยเอกสาร

ในช่วงระหว่างวันที่ 4 ม.ค. 2542 - กรกฎาคม 2544 สาขาวรรณศิลป์ได้เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหนังสือ บทความ บทวิจารณ์ และวิทยานิพนธ์ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ และได้จัดทำบรรณานุกรมไว้ รวมทั้งสิ้น 4319 รายการ แยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

ก. หนังสือ ตำรา งานวิจัย ซึ่งเกี่ยวกับทฤษฎีและแนวทางการวิจารณ์ การ

พัฒนาการวิจารณ์ รวมบทวิจารณ์ และรวมบทความทางวรรณคดีศึกษา จำนวน 229 เล่ม

ข. บทความและบทวิจารณ์ จำนวน 4079 บทความ แบ่งเป็นบทวิจารณ์นวนิยายและเรื่องสั้น 2324 บทความ บทวิจารณ์กวีนิพนธ์ 468 บทความ บทวิจารณ์วรรณกรรมประเภทอื่น ๆ และบทความ 1287 บทความ มีรายชื่อนักวิจารณ์ทั้งสิ้น 450 ชื่อ ทั้งนี้ได้ถ่ายสำเนาจากนิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์รายวัน ได้แก่ วิทยาสาร (2471 - 2487) ไทยเกษม (2474 - 2475) มหาวิทยาลัย (2475 - 2481) เอกชน (2484 - 2490) วรรณคดีสาร (2485 - 2487) นิกวันอาทิตย์ (2487) วังวรรณคดี (2489 - 2491) ภาษาและหนังสือ (2502 - 2534) สังคมศาสตร์ปริทัศน์ (2508 - 2518) ช่างกรุง (2509 - 2523) อักษรศาสตร์พิจารณา (2516 - 2519) โลกหนังสือ (2520 - 2526) ถนนหนังสือ (2526 - 2530) อักษรศาสตร์ มศก. (2520 - 2534) อักษรศาสตร์ จุฬาฯ (2522 - 2534) ภาษาและวรรณคดีไทย (2527 - 2535) มนุษยศาสตร์ มศว. บางเขน (2521 - 2525) มนุษยศาสตร์ มธ. (2513 - 2530) มนุษยศาสตร์ปริทัศน์ (2522 - 2533) มหาวิทยาลัยศิลปากร (2520 - 2530) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2517 - 2526) ปาจารย์สาร (2517 - 2536) รุสมีแล (2525 - 2533) บ้านไม่รู้โรย (2528 - 2531) สีสัน (2530 - 2543) มาตุภูมิรายสัปดาห์ (2534 - 2537) สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (2501 - 2544) ไฮ-คลาส (2529 - 2540) โลกนวนิยาย (มกราคม – พฤศจิกายน 2539) ช่อกระเจดีย์ เล่ม 1 - 41 (2533 - 2542) สารคดี (2533 - 2544) เนชั่นสุดสัปดาห์ (2535 - 2544) ไรเตอร์แมกกาซีน (2535 - 2541) ศิลปวัฒนธรรม (2539 - 2540) ขวัญเรือน (2539 - 2544) ดี เอิร์ธ 2000 (2539 - 2541) GM (2534- 2536 /2540 - 2541) บ้านเมือง (2539 - 2541) กรุงเทพธุรกิจ (จุดประกายวรรณกรรม) (2540 - 2544) Bangkok Post (2525 - 2543) รวม 40 รายชื่อ

ค. วิทยานิพนธ์ จำนวน 11 เล่ม

2.2 การสัมภาษณ์ ได้สัมภาษณ์ผู้รู้รวม 30 คน ตามตารางดังนี้

ลำดับที่	รายชื่อ	สถานภาพ	วันที่
1	นิลวรรณ ปิ่นทอง	นักวิจารณ์	24 มี.ค. 42
2	กุสุมา รัชมณี	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	30 มี.ค. 42
3	ตรีศิลป์ บุญขจร	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	12 เม.ย. 42
4	กอบกุล อิงคอุทธานนท์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	16 เม.ย. 42
5	ชมัยกร แสงกระจ่าง	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	12 พ.ค. 42
6	นิตยา มาศะวิสุทธิ	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	13 พ.ค. 42

ลำดับที่	รายชื่อ	สถานภาพ	วันที่
7	สกุล บุญยทัต	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	17 พ.ค. 42
8	นฤมิตร ศอดสุข	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	25 พ.ค. 42
9	รีนฤทัย สัจจพันธุ์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	28 พ.ค. 42
10	ธเนศ เวศร์ภาดา	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	1 มิ.ย. 42
11	นพพร ประชากุล	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	1 มิ.ย. 42
12	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	นักวิจารณ์/นักเขียน	12 มิ.ย. 42
13	ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา	นักวิจารณ์	17 มิ.ย. 42
14	ปราชญ์ พันแสง (ปราชญ์ ไชยิตเสถียร)	นักวิจารณ์	17 มิ.ย. 42
15	น.ท. สุมาลี วีระวงศ์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	7 ก.ค. 42
16	จรรยาพร ปรปักษ์ประลัย	นักวิจารณ์	8 ก.ย. 42
17	เทวทัต หรือ ภาควัย จินตมัย	นักวิจารณ์/นักเขียน	8 ก.ย. 42
18	ดอกไม้ดำ หรือ สมพงษ์ 'ทวี	นักวิจารณ์/นักเขียน	28 ก.ย. 42
19	ภิญโญ กองทอง	นักวิจารณ์/นักเขียน	5 ต.ค. 42
20	สิทธา พินิจภูวดล	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	7 ต.ค. 42
21	วิพุธ โสภวงศ์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	11 ต.ค. 42
22	สายพิณ ปฐมาบรรณ/ พิเชฐ แสงทอง	นักวิจารณ์/นักเขียน	12 ต.ค. 42
23	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	12 พ.ย. 42
24	สุรพงษ์ บุณนาค	นักวิจารณ์/นักเขียน	23 พ.ย. 42
25	พรพีไล เลิศวิชา	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	10 เม.ย. 43
26	วิทยากร เขียงกุล	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	10 เม.ย. 43
27	สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	14 พ.ค. 43
28	ดวงมน จิตรจำนงค์	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	14 พ.ค. 43
29	สุพรรณ ทองคล้าย	นักวิจารณ์/นักวิชาการ/ นักเขียน	16 ส.ค. 43
30	ศรีวรรณ เสาวคง	นักวิจารณ์/นักวิชาการ	16 ส.ค. 43

2.3 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ รวม 4 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่	วันที่	หัวข้อสัมมนา
1	30 ก.ค. – 1 ส.ค. 42	การวิจารณ์วรรณกรรม
2	20 ต.ค. 42	การวิจารณ์กวีนิพนธ์
3	13 - 14 พ.ค. 43	Literary Criticism between East and West
4	17 - 18 มี.ค. 43	การเรียนการสอนการวิจารณ์วรรณกรรม

2.4 การเสวนากับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ จำนวน 1 ครั้ง วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2543
มีผู้เข้าเสวนารวม 6 คน

2.5 การจัดประชุมใหญ่ประจำปี รวม 3 ครั้ง

ครั้งที่ 1 การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2542

วันที่ 5 - 7 พฤศจิกายน 2542 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตสนามจันทร์ นครปฐม

ครั้งที่ 2 การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2543

ภาคปฏิบัติ วันที่ 18 - 20 พฤศจิกายน 2543 ณ มหาวิทยาลัย
กรุงเทพ

ภาควิชาการ วันที่ 9 - 10 ธันวาคม 2543 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตท่าพระ

ครั้งที่ 3 การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2544

วันที่ 1 - 2 ธันวาคม 2544 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตสนามจันทร์ นครปฐม

2.6 การสร้างเครือข่าย

เมื่อพิจารณาจากจำนวนสมาชิกผู้เข้าร่วมสัมมนาเชิงปฏิบัติแต่ละครั้ง และประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสองครั้ง จะเห็นได้ว่าสาขาวรรณศิลป์ มีเครือข่ายของผู้ที่สนใจเรื่องการวิจารณ์วรรณกรรมค่อนข้างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สมัครเข้าประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 4 เรื่อง การเรียนการสอนวรรณกรรมวิจารณ์ มีจำนวนถึง 200 กว่าคน เครือข่ายของสาขาวรรณศิลป์มีทั้งอาจารย์สอนวรรณคดีไทย อาจารย์สอนวรรณคดีต่างประเทศ นักศึกษาวิชาเอกภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และสื่อสารมวลชน นักวิชาการอิสระ และนักวิจารณ์ ดังนั้น การสร้างเครือข่ายผู้สนใจวรรณกรรมวิจารณ์จึงได้รับการตอบสนองอย่างน่าพึงพอใจพอสมควร ทำให้

มีข้อสังเกตว่า ผู้สนใจวรรณกรรมและการวิจารณ์ที่ปรารถนาจะรับความรู้และถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับผู้อื่นมีจำนวนไม่น้อย หากแต่ขาดเวทีแสดงความคิดเห็น หรือปะทะสังสรรค์ทางความคิด อันจะก่อให้เกิดพลังทางปัญญาที่องงามต่อไป หากมีการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ โดยเน้นทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ น่าจะทำให้เครือข่ายของผู้สนใจการวิจารณ์แผ่ขยายกว้างขวางขึ้น ส่งผลต่อการพัฒนาการวิจารณ์และสร้างความเข้มแข็งให้แก่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ได้ในที่สุด

2.7 การจัดทำสรณิพนธ์

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกสรณิพนธ์ จำนวน 50 บท ประกอบด้วยสรณิพนธ์ภาษาไทย จำนวน 47 บท สรณิพนธ์ภาษาต่างประเทศ จำนวน 3 บท และได้เขียนบทวิเคราะห์ทุกบท ขั้นตอนการคัดเลือกสรณิพนธ์ ผู้วิจัยจะกล่าวไว้ในข้อ 3.7 ส่วนรายละเอียดของการ

วิเคราะห์เนื้อหาของสรณิพนธ์ จะกล่าวไว้ในหัวข้อที่ 11

รายชื่อสรณิพนธ์บทวิจารณ์วรรณกรรม 50 บท มีดังนี้

ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
1.	ผู้ดี	นิลวรรณ ปิ่นทอง	รีนฤทัย สัจพันธ์
2.	กวีจะเขียนกาพย์กลอนอย่างไร	ศรีอินทรายุธ	ชมัยกร แสงกระจ่าง
3.	บทวิจารณ์ ข้างหลังภาพ ของ ศรีบูรพา	บรรจง บรรเจิดศิลป์	รีนฤทัย สัจพันธ์
4.	ขุมทรัพย์แห่งวรรณคดีชนชาติส่วนน้อย และวรรณคดีท้องถิ่น	ทีปกร	ชมัยกร แสงกระจ่าง
5.	โคลงห้า...มรดกทางวรรณคดีไทย	จิตร ภูมิศักดิ์	ชมัยกร แสงกระจ่าง
6.	บทบาททางวรรณคดีของพระมหามนตรี	จิตร ภูมิศักดิ์	ชมัยกร แสงกระจ่าง
7.	วรรณกรรมปัจจุบัน	ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	เจตนา นาควัชระ
8.	พระพุทธเลิศหล้าน ไม่เห็นได้ทำอะไร	ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	รีนฤทัย สัจพันธ์
9.	วิจารณ์ "จดหมายจากเมืองไทย" ของโบตัน	ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	ชมัยกร แสงกระจ่าง
10.	จดหมายถึงหลาน	รัฐจวน อินทรกำแหง	ชมัยกร แสงกระจ่าง
11.	พลอย ผู้มีความเป็นไท – อย่างไทย	รัฐจวน อินทรกำแหง	ชมัยกร แสงกระจ่าง

12.	พัทธยา นวนิยายการเมืองเรื่องแรกของไทย	เจือ สตะเวทิน	รินฤทัย สัจจพันธุ์
ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
13.	วิจารณ์ "สรวรรยา" (จากหนังสือรวมเรื่องสั้น ฟ้ามุขกัน ของ "ลาวคำหอม")	ชลธิรา สัตยารัตนา	ชมัยกร แสงกระจ่าง
14.	"ปณิธานกวี" ความเคลื่อนไหวในความ หยุดนิ่ง	ชลธิรา สัตยารัตนา	ชมัยกร แสงกระจ่าง
15.	นิยายวิทยาศาสตร์: จินตนาการเสรี ที่ไร้จุดหมาย	สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร	ชมัยกร แสงกระจ่าง
16.	ศัตรูแท้จริงของนักเขียน	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	ชมัยกร แสงกระจ่าง
17.	จาก Gothic Fiction ถึง "เงาอุบาทว์"	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	ชมัยกร แสงกระจ่าง
18.	วิจารณ์รวมเรื่องสั้น ชุด "ขุนทอง...เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสว่าง" ของอัศศิริ ธรรมโชติ	เจตนา นาควัชระ	รินฤทัย สัจจพันธุ์
19.	ศัตรูที่ลึกลับ : แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรม ไทยร่วมสมัย	เจตนา นาควัชระ	รินฤทัย สัจจพันธุ์
20.	ความคิดว่าด้วย "ทิศทางของวรรณกรรม" และ "ทิศทางของการวิจารณ์"	กอบกุล อิงคุทานนท์	อรพินท์ คำสอน
21.	ความเหมือนในความต่างของทางเสือ	กอบกุล อิงคุทานนท์	อรพินท์ คำสอน
22.	มาลัย ชูพินิจ เหตุผลของความรักใน นวนิยายไทย	นิธิ เอียวศรีวงศ์	ชมัยกร แสงกระจ่าง
23.	อะไรคือการวิจารณ์เชิงสุนทรียศาสตร์	แจ่มใจ จิระจันทร์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
24.	ดั่งผีเสื้อเดือน: การเวนจรมีรั้วของชาย คนหนึ่ง	ดวงมน จิตรจำนงค์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
25.	เสียงเต้นของหัวใจ สำนักแห่งความเป็น มนุษย์ และความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรม	ดวงมน จิตรจำนงค์	รินฤทัย สัจจพันธุ์
26.	การบูรณาการรูปแบบนวนิยายเชิงกวี นิพนธ์ เรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม	สุพรรณ ทองคล้าย	อรพินท์ คำสอน

27.	เงินและผู้ยากไร้กับภาพลักษณ์ด้านร้ายของจำลอง	ลำเพา เฟ่งวรรณ	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
28.	ญา นิทานร้อยแก้วแห่งพุทธศตวรรษที่ 25	ธเนศ เวศร์ภาดา	อรพินท์ คำสอน
ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
29.	ภาษากวีในนวนิยาย	ธเนศ เวศร์ภาดา	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
30.	- วิจารณ์เพลงน้ำ ระบายเมฆ ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล - บาดแผลที่ไม่มีวันได้รับการเยียวยา	ชัยสิริ สมุทวณิช GAP	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
31.	มือนั้นสีขาว กวีนิพนธ์ซีไรต์ ปี 2535	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
32.	ตุลาคม ทศวรรษใหม่ของไพฑูรย์ ธัญญา	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
33.	ผู้หญิงของเฮมิงเวย์ ใน “แมวกกลางฝน”	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
34.	ปริศนาความรักของ ม.ร.ว. คีรีติ ใน ข้างหลังภาพ	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
35.	มีอะไรในลูกอีสาน	นพพร ประชากุล	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
36.	“สินในน้ำฝน” กับการเล่าเรื่องเรื่องเล่า	นพพร ประชากุล	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
37.	- ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้ - สืบเนื่องจากคำถาม “ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้”	นพพร ประชากุล ดวงมน จิตรจักษ์	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
38.	จุดอ่อนของการคัดสรรวรรณคดีไทย	พิทยา ว่องกุล	ชมัยกร แสงกระจ่าง
39.	ชาติ กอบจิตติ: นักทดลองทางรูปแบบที่ไม่เคยหยุดนิ่ง	ดอกไม้ดำ	ชมัยกร แสงกระจ่าง
40.	ปริศยานิยม ความตาย และอัตตา	นฤมิตร สอดสุข	อรพินท์ คำสอน
41.	"ระหว่างรอยมิด" เรื่องสั้นคลาสสิกของ มาโนช พรหมสิงห์	นางนภัส ตาปสนันท์	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
42.	เพราะ "เธอเกิดเป็นมนุษย์...เธอจึงพบกับสิ่งนี้"	สกุล บุญยทัต	รีนฤทัย สัจจพันธุ์
43.	อันเป็นเรื่องสั้น	อัญชลี วิวัชชัย	ชมัยกร แสงกระจ่าง

44.	ลอยเรือวรรณกรรมในทะเลประวัติศาสตร์	จรรยาพร ปรปักษ์ประลัย	ชมัยกร แสงกระจ่าง
45.	“เล่ห์แห่งเวลา” ในกวีนิพนธ์ซีไรต์ '41	กุสุมา รัชมณี	อรพินท์ คำสอน
ที่	ชื่อบทวิจารณ์	ผู้เขียน	ผู้วิเคราะห์
46.	นักเขียนไทยในศตวรรษที่ 21	เสกสรรค์ ประเสริฐกุล	รินฤทัย สัจจพันธุ์
47.	ความน่าจะเป็น เรื่องเล่า เรื่องเล่น เรื่องไม่เป็นเรื่อง	พิเชฐ แสงทอง	รินฤทัย สัจจพันธุ์
48.	ความคิด ความเชื่อ และความสำนึกเชิงปรัชญา	โรนัลด์ ฟิค็อก (เจตนา นาควัชร: ผู้แปล)	เจตนา นาควัชร
49.	มรณกรรมของผู้แต่ง	โรลองด์ บาร์ธส์ (ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา: ผู้แปล)	เจตนา นาควัชร
50.	เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) การเมืองและอักษรศาสตร์ : บทสัมภาษณ์ โดยนิตยสาร New Left Review	เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (เจตนา นาควัชร : ผู้แปล)	เจตนา นาควัชร

2.8 การเขียนบทวิจารณ์และงานวิชาการของผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย สาขาวรรณศิลป์ และหัวหน้าโครงการ ได้เขียนบทวิจารณ์รวม 19 บท บทความวิชาการ 2 บท ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารและนิตยสารต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

บทวิจารณ์

เจตนา นาควัชร “ศิษย์ฝรั่งที่วิญญูณยังเป็นไทย : ว่าด้วยรวมเรื่องสั้นภาษาอังกฤษของ ศุภาศิริ สุพรรณเภสัช” เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับ 350 วันที่ 18 - 24 กุมภาพันธ์ 2542.

ดวงมน จิตรจำนงค์ “สืบเนื่องจากคำถาม: ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้” เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับ 366 วันที่ 10 - 16 มิถุนายน 2542.

ชมัยกร แสงกระจ่าง. “มิติใหม่ “ศิวาราตรี” จากร้อยแก้วสู่ร้อยกรอง”. สกฤตไทย ปีที่ 46 ฉบับที่ 2372 (อังคารที่ 4 เมษายน 2543).

ชมัยกร แสงกระจ่าง. “กองทัพมด: ภาพสะท้อนมนุษย์ในสายตามด” สกฤตไทย ปีที่ 47 ฉบับที่ 2391 (15 สิงหาคม 2543) : [หน้า 61 - 62.]

ชมัยกร แสงกระจ่าง. “วันวานในโลกกว้าง : หนังสือสองมิติ”. สกฤตไทย ปีที่ 47 ฉบับที่ 2398. (7 พฤศจิกายน 2543) : [หน้า 62 - 63.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “ขุนเขา ทะเล กริช” กรุงเทพฯธุรกิจ (จุดประกายวรรณกรรม) ปีที่ 14 ฉบับที่ 4615 วันที่ 12 พฤษภาคม 2544, [หน้า 14.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์ “ความไฝฝั่นของกวีกับยุคสมัย”, สกฤตไทย ปีที่ 46 ฉบับ 2384 (อังคารที่ 27 มิถุนายน 2543), [หน้า 20, 21 และ 76.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “ความน่าจะเป็น : คลื่นลูกใหม่ของนักเขียนเรื่องสั้นไทย” เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 437 วันที่ 16 - 22 ตุลาคม 2543: [หน้า 70 - 71.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “คลื่นสั่นกลั่นกามรส: ความรัก ความใคร่ ชีวิต และความตาย”, ศิลปวัฒนธรรม, พฤษภาคม 2543, [หน้า 152 - 155.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “จากแห่งความตาย” ศรีบูรพา 4 ฉบับวันนักเขียน 5 พฤษภาคม 2544, [หน้า 146 - 151.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “บุรีแห่งบรมพุทโธ : เมืองแห่งผู้ตื่นรู้”. กรุงเทพฯธุรกิจ : จุดประกายวรรณกรรม. ปีที่ 13 ฉบับที่ 4188 (11 มีนาคม 2543), [หน้า 18.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “ใต้เงาตะวัน...ชีวิตจริงมีทั้งด้านที่งดงามและเงามืด”. กรุงเทพฯธุรกิจ : จุดประกายวรรณกรรม. ปีที่ 13 ฉบับที่ 4202 (25 มีนาคม 2543), [หน้า 18.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “ทะเล จำปี ดนตรี ทราย....ทุกชีวิตล้วนมีทุกข์”. กรุงเทพฯธุรกิจ : จุดประกายวรรณกรรม. ปีที่ 13 ฉบับที่ 4265 (27 พฤษภาคม 2543), [หน้า 18.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “แม่จัน...สายน้ำที่ผันเปลี่ยน : เมื่อชีวิตและงานประสาเป็นหนึ่งเดียว” สกฤตไทย. ปีที่ 46 ฉบับที่ 2360 (อังคารที่ 11 มกราคม 2543), [หน้า 60 - 1.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “เย็นลมป่า มอง “ชวน” ในฐานะ “นักเขียน””. กล้าทานตะวัน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 9 (เมษายน 2544), [หน้า 68 - 78.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “สนามหญ้า...มุมมองต่อคนและสังคมยุคใหม่จากนักเขียนเลือดใหม่”, ศรีบูรพา 3. ฉบับวันนักเขียน “5 พฤษภาคม” 2543, [หน้า 109 - 120.]

รินฤทัย สัจจพันธุ์. “สิงห์สาโท..การค้นพบตัวตนจากรากเหง้าแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น”. สกฤตไทย ปีที่ 47 ฉบับที่ 2396 (19 กันยายน 2543) : [หน้า 62-63.]

อรพินท์ คำสอน “ลิตเติ้ลทรี : การสร้างจิตสำนึกอันดีงามให้แก่มนุษย์ในการเข้าใจโลกและธรรมชาติ” เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 361 วันที่ 6 - 12 พฤษภาคม 2542.

อรพินท์ คำสอน. “ไอ้ อลิชผู้นำสงสารที่ตกเป็นเหยื่อของยาเสพติด” สกุลไทย ปีที่ 46 ฉบับที่ 2380 (30 พฤษภาคม 2543), [หน้า 64.]

บทความวิชาการ

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. “วรรณคดีไทยที่ครูไทยควรซาบซึ้ง”, ภาษาและหนังสือ, ปีที่ 31 (พุทธศักราช 2543) , ฉบับก้าวสู่ทศวรรษที่ 4, [หน้า 25 - 35.]

Ruenruthai Sujjapun. “Literature for Life”. Manusya : Journal of Humanities vol. 3 issue 2 (September, 2000) : 92 – 107. (Thailand Research Fund and Chulalongkorn University)

2.9 การสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่

สาขาวรรณศิลป์ได้จัดกิจกรรมเพื่อสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่ 2 ลักษณะ คือ

1. การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้ฟังการอ่านบทกวีและเรื่องสั้น ได้แสดงทัศนะวิจารณ์แบบมุขปาฐะ และเขียนบทวิจารณ์ส่งให้วิทยากรประจำกลุ่มอ่านพิจารณา

2. การพิจารณาให้รางวัลบทวิจารณ์ดีเด่น และนำตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวรรณกรรม

กิจกรรมทั้งสองครั้งสามารถกระตุ้นให้นักวิจารณ์รุ่นใหม่แสดงทัศนะวิจารณ์ทั้งในแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ และในการพิจารณาให้รางวัลบทวิจารณ์ดีเด่น มีผู้ได้รับรางวัลและโครงการวิจัยเป็นสื่อกลางส่งไปตีพิมพ์ในนิตยสารทางวรรณกรรมเพื่อเผยแพร่ในวงกว้างขึ้น

2.10 การเชื่อมโยงกับนักวิชาการต่างประเทศ

สาขาวรรณศิลป์ได้เชิญนักวิชาการชาวต่างประเทศมาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 1 ครั้ง และได้ร่วมกับสยามสมาคม จัดปาฐกถาโดยผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีอีก 1 ครั้ง มีรายละเอียด ดังนี้

วันที่ 13 - 14 พฤษภาคม 2543 ณ สถาบันเกอเธ่ Prof. Dr. Vridhagiri Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีจากมหาวิทยาลัย Hyderabad ประเทศอินเดีย เป็นวิทยากรในหัวข้อ Literary Criticism between East and West

วันที่ 14 พฤศจิกายน 2543 ณ สยามสมาคม โครงการวิจัยร่วมกับสยามสมาคม จัดแสดงปาฐกถาเรื่อง The Uses of Literary Theory โดย Prof. Maria Alzira Seixo

2.11 การประชุมคณะวิจัยเฉพาะสาขาวรรณศิลป์

นอกจากประชุมโครงการวิจัยฯ เป็นประจำทุก 2 สัปดาห์แล้ว คณะนักวิจัยเฉพาะสาขาวรรณศิลป์ยังมีการประชุมปรึกษาหารือและทำงานร่วมกัน ในเรื่องการคัดเลือกสรรนิพนธ์ การแบ่งงานเขียนบทวิเคราะห์ การสัมภาษณ์ การจัดเสวนา การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การสรุปประเด็นต่าง ๆ ในการค้นคว้าวิจัย ฯลฯ อยู่เป็นประจำ ประมาณเดือนละ 2 ครั้ง รวม 36 ครั้งอีกด้วย

2.12 การสนับสนุนและให้คำแนะนำการทำวิทยานิพนธ์

โครงการวิจัยประกาศให้ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ มีผู้สมัครขอรับทุนจำนวน 6 ราย และมีสาขาวรรณศิลป์เข้าข่ายได้รับการพิจารณาทุนอุดหนุนจำนวน 1 ราย

3. รายงานเชิงวิเคราะห์กิจกรรมประเภทต่าง ๆ

3.1 การวิจัยเอกสาร

จากการศึกษาเอกสารข้อมูลทั้งหมดที่ฝ่ายวรรณศิลป์รวบรวมไว้ จำนวน 4319 รายการประกอบด้วยหนังสือเล่ม บทวิจารณ์/บทความ และวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยอาศัยข้อมูลจากหนังสือเล่ม วิทยานิพนธ์ และบทความเพื่อศึกษาเรื่อง ประวัติพัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรม บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการวิจารณ์ หลักการวิจารณ์วรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจารณ์วรรณกรรม ทิศทางของการพัฒนาการวิจารณ์และพัฒนาการของวรรณกรรมไทย เป็นต้น ส่วนบทความ/บทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในนิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์เป็นข้อมูลในการเลือกเฟ้นสรรนิพนธ์ที่มี “พลังทางปัญญา” ตามนิยามของโครงการวิจัยฯ ดังนั้น สรรนิพนธ์ที่คัดสรรจึงมีรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่บทวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมโดยตรง บทนำของบรรณาธิการ บทสัมภาษณ์ ปาฐกถา บทความทั่วไป ไปจนถึงบทความทางวิชาการ นอกจากบทความ/บทวิจารณ์แล้ว หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมเป็นข้อมูลสำคัญในการคัดเลือกสรรนิพนธ์ด้วย เพราะหนังสือรวมบทวิจารณ์เหล่านี้ผ่านกระบวนการคัดสรรมาแล้วขั้นหนึ่ง การตีพิมพ์หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรม นับว่ามีคุณประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณกรรม เพราะสามารถใช้เป็นตัวอย่างอ้างอิงเพื่อศึกษาวิเคราะห์ ตลอดจนทำให้เห็นทิศทางและพัฒนาการของการวิจารณ์วรรณกรรม ผู้วิจัยได้รวบรวมรายชื่อหนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ตีพิมพ์เผยแพร่แล้วมารายงานไว้ในบทวิเคราะห์นี้ ทั้งนี้ข้อมูล

หนังสือรวมบทวิจารณ์ ช่วง พ.ศ. 2528 - 2538 ผู้วิจัยได้ปรับปรุงตัดเติมจากบทความของ ธเนศ เวศร์ภาดา เรื่อง “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (พ.ศ. 2526 - 2538)” (ทะเลปัญญา, พระนคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2541, หน้า 128 - 129) และเพิ่มข้อมูลช่วง พ.ศ. 2538 - ปัจจุบัน รายชื่อหนังสือรวมบทวิจารณ์มีดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2528	หลังม่านวรรณศิลป์	ดวงมณ จิตรจำนงค์
พ.ศ. 2530	ปรากฏการณ์แห่งกวี	ไพลิน รุ่งรัตน์
	ทางอันไม่รู้จบของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์	เจตนา นาควัชระ
	ผจญภัยร้อยเรียง	ชลธิรา สัตยารัตนา
พ.ศ. 2531	วาวแพร่ ไต้ ไพลิน รุ่งรัตน์	วาวแพร่ (มกุฏ อรฤดี)
	คั่นช่องส่องวรรณกรรม	ส. ศิวรักษ์
พ.ศ. 2532	วรรณพิณิจ กฤษณา อโศกสิน	ไพลิน รุ่งรัตน์
พ.ศ. 2533	จากตลิ่งสูง ชุงหนัก ถึง วิทยุญาณญี่ปุ่น	กอบกุล อิงคุทานนท์
	จากใบไม้ที่หายไป ถึง โรแมนติกของเวิร์ดสเวิร์ธ	กอบกุล อิงคุทานนท์
	อัญมณีแห่งวรรณกรรมไทย	พิทยา ว่องกุล
	วิพากษ์เรื่องสั้นอัญมณีแห่งชีวิต	นเรนทร์ จันทรประสูตร
พ.ศ. 2534	ปากกาখনนก	กุสุมา รัชมณี ปรีชา ช่างขวัญยืน
	พิเคราะห์คึกฤทธิ์ พินิจสี่แผ่นดิน	ว. วินิจญ์กุล และ ยุธจักร บัญสุนิห
	ดินสอขอเขียน	สุวิทย์ ว่องวีระ (บรรณาธิการ)
พ.ศ. 2535	ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผมหอมฯ	ธเนศ เวศร์ภาดา (บรรณาธิการ)
พ.ศ. 2536	เส้นทางนักประพันธ์*	เสกสรรค์ ประเสริฐกุล
	คนกับหนังสือ	ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์
	ภาษาและหนังสือ: 15 ปี ซีไรต์	ธเนศ เวศร์ภาดา (บรรณาธิการ)
พ.ศ. 2537	สี่สนวรรณคดี ชุด บทวิจารณ์ชีวิต	กุสุมา รัชมณี
	ปากไกววรรณกรรม	ว. วินิจญ์กุล
พ.ศ. 2538	จากเรื่องสั้นคึกฤทธิ์ถึงความวุ่นวายของวรรณกรรมรางวัลโนเบล	กอบกุล อิงคุทานนท์
	ชอยซีไรต์	วาณิช จรุงกิจอนันต์
	รสรวรรณคดีในลีลาละคร	พินิจ หุตะจินดา

* พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. ใช้ชื่อว่า บันทึกวรรณกรรม มีเนื้อหาเฉพาะวิจารณ์นักเขียนต่างประเทศ

	วรรณวิจารณ์	บรรจง บรรเจิดศิลป์
	ร่ำปากกาชัก“ม้าก้านกล้วย” วาณิช จรุงกิจอนันต์, ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	
		สายพิณ ปฐมาบรรณ, แดง ไบ
เล่ม	ปรากฏการณ์แห่งวรรณกรรม	ธัญญา สังขพันธานนท์
	วรรณวินิจ	วัลยา วิวัฒน์ศร
	แลลดลวดลายวรรณกรรม	รินฤทัย สัจจพันธุ์
พ.ศ. 2539	อ่านอย่างมีเชิงชั้น วิจารณ์อย่างมีเชิงศิลป์รินฤทัย สัจจพันธุ์	
พ.ศ. 2540	วิถีแห่งสัจจะ	สกุล บุญยทัต
	พันธะวรรณกรรม	สกุล บุญยทัต
	ผู้กระทำชีวิต	สกุล บุญยทัต
	กะเทาะเปลือกประชาธิปไตยบนเส้นขนานของ	วินทร์ เลียววาริณ
		สุพจน์ ด้านตระกูล
พ.ศ. 2543	ทะเลปัญญา	ธเนศ เวศร์ภาดา

นอกจากนี้ยังมีหนังสือรวมบทวิจารณ์ที่ไม่ได้เผยแพร่ในวงกว้าง เป็นเพียงเอกสารที่ผู้เขียนรวบรวมขึ้น ได้แก่ วรรณมาลา และวรรณวิจารณ์ ของ ยุธจักร บุญสินท

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อเทียบกับจำนวนบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ตีพิมพ์ในนิตยสาร/วารสาร ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมไม่ได้รับการสนับสนุนให้ตีพิมพ์เป็นเล่มมากนัก ผู้วิจัยได้รับทราบด้วยวาจาจากฝ่ายสำนักพิมพ์หลายแห่งที่ให้เหตุผลว่าหนังสือรวมบทวิจารณ์ไม่ประสบผลสำเร็จในเชิงธุรกิจ ดังนั้น หากจะมีการรวมเล่มบทวิจารณ์วรรณกรรม จะต้องมีการกำหนดแนวเนื้อหาโดยเฉพาะและอยู่ในกระแสของวงวรรณกรรม เช่น บทวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้รับรางวัลซีไรต์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับหนังสือรวมบทวิจารณ์ศิลปะประเภทอื่น ยกเว้นบทวิจารณ์ภาพยนตร์ หนังสือรวมเล่มบทวิจารณ์วรรณกรรมก็อยู่ในสถานการณ์ที่ตึกกว่ามาก ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักพิมพ์ในการพิมพ์ ประเด็นนี้ทำให้น่าคิดต่อไปว่าปรากฏการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าสำนักพิมพ์ตีค่าบทวิจารณ์เป็นงานเขียนเฉพาะกิจ ไม่มีผลสืบเนื่องยาวนาน จึงไม่มีคุณค่าในฐานะ “พลังทางปัญญา” มากพอที่จะคัดสรรรวมเล่มเพื่อประโยชน์ทางด้านวรรณคดีศึกษาต่อคนรุ่นหลังหรืออย่างไร หากสำนักพิมพ์มีทัศนคติเช่นนี้ นับเป็นการบั่นทอนคุณค่าของการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมอย่างน่าเสียดาย อีกทั้งยังเป็นอุปสรรคขัดขวางความเติบโตของการวิจารณ์ศิลปะในสังคมไทยอีกด้วย ดังนั้นการจัดทำสรรณิพนธ์ของโครงการวิจัยฯ ตลอดจนการคัดสรรบทวิจารณ์ของผู้วิจัยเพื่อรวมพิมพ์เป็นเล่มในโอกาสต่อไป จึงน่าจะเป็นการเติมช่องว่างนี้ให้เต็มขึ้น และกระตุ้นให้มหาชน

โดยเฉพาะประชาคมคนวรรณกรรมเกิดทัศนคติที่ดีต่อการวิจารณ์ และเชื่อมั่นว่าการวิจารณ์ที่ดีมีคุณค่าในฐานะเป็น “พลังปัญญา” ของสังคม ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวงานศิลปะเอง

2. ผู้วิจัยพบว่าแม้ว่าตัววรรณกรรมที่มีพลังเข้มข้นจะไม่ใช่ว่าจะรับประกันว่าจะกระตุ้นให้เกิดบทวิจารณ์ที่พลังเข้มข้นเช่นเดียวกันได้ แต่วรรณกรรมที่มีพลังสามารถกระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางหลายแง่หลายมุมได้ ดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแก่วรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น **ข้างหลังภาพ** ของ ศรีบูรพา มีผู้วิจารณ์ เช่น สมจิตต์ ศิกษมัต (มหาวิทยาลัย, 2481) บัวหลวง (คาดว่าเป็นนามปากกาของ น. ประภาสธิต) (สยามนิกร, 2481) บรรจง บรรเจิดศิลป์ (มหาชน, 2493) กอบกุล อิงคุทานนท์ (ไฮ-คลาส, 2533)

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ (สารคดี, 2540) ฯลฯ **มือนั้นสีขาว** ของ ศักดิ์สิริ มีสมสืบ หลังจากได้รับรางวัลซีไรต์เมื่อปี 2535 มีผู้วิจารณ์หลายคน ได้แก่ กุสุมา รักษมณี ไพลิน รุ่งรัตน์ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ธเนศ เวศร์ภาดา ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ เป็นต้น **หนังสือเล่มสอง** ของ เดือนวาด พิมวนา ในช่วงปี พ.ศ. 2539 มีผู้วิจารณ์ เช่น กอบกุล อิงคุทานนท์ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ วรรณกรรมที่มีผู้วิจารณ์หลากหลายแง่มุม จนทำให้มีการรวมเล่มบทวิจารณ์เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาควบคู่ไปกับตัววรรณกรรม คือ **สี่แผ่นดิน** ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งมีการจัดพิมพ์หนังสือรวมบทวิจารณ์ พ.ศ. 2534 ชื่อว่า **พิเคราะห์คึกฤทธิ์ พินิจสี่แผ่นดิน** โดย สุวิทย์ ว่องวีระ เป็นบรรณาธิการ ตีพิมพ์ครั้งแรก มิถุนายน 2534 และเรื่อง **เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ของ มาลา คำจันทร์ ซึ่งมีการจัดพิมพ์หนังสือรวมบทวิจารณ์ชื่อ ประชุมความคิด เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน โดย ธเนศ เวศร์ภาดา เป็นบรรณาธิการ ในปี พ.ศ. 2535 ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็น “พลังทางปัญญา” ของการวิจารณ์อย่างเป็นรูปธรรม

3. การให้รางวัลวรรณกรรม นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการวิจารณ์วรรณกรรมไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรางวัลซีไรต์ ซึ่งกลายเป็นรางวัลวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงที่สุด และทรงอิทธิพลมากที่สุด ดังจะเห็นได้ชัดเจนว่า การวิจารณ์วรรณกรรมก่อนและหลังการประกาศผลการตัดสินรางวัลซีไรต์จะค่อนข้างคึกคัก นิตยสารบางเล่ม เช่น **เนชั่นสุดสัปดาห์** เปิดพื้นที่ให้สำหรับบทวิจารณ์ บทความ และคอลัมน์สำหรับรายงานความเคลื่อนไหวของรางวัลอย่างจริงจัง นอกจากการวิจารณ์ตัววรรณกรรมแล้ว ในช่วงนี้นิตยสาร/วารสารทางวรรณกรรมต่าง ๆ ยังมีบทความวิพากษ์วิจารณ์องค์ประกอบของคณะกรรมการ กระบวนการคัดเลือกตัดสิน จุดมุ่งหมายและผลกระทบของการให้รางวัลต่อวงการวรรณกรรม ทั้งผู้เขียน ผู้อ่าน สำนักพิมพ์ สื่อมวลชน และวงการศึกษาก็ทำให้เห็นว่าการวิจารณ์วรรณกรรมสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและกระแสความสนใจของวงวรรณกรรมด้วย บทวิจารณ์วรรณกรรมจำนวนหนึ่งจึงเป็นบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้รับรางวัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมซีไรต์มักมีบทวิจารณ์ซ้อนกันหลายบทความ และบางครั้งเป็นมูลเหตุทำให้เกิดการวิจารณ์โต้วิจารณ์ระหว่างนักวิจารณ์ด้วยกัน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การให้รางวัลวรรณกรรมจตุรกายความคิดแก่นักวิจารณ์ ทำให้เกิดการวิจารณ์ข้อวิจารณ์หรือวิจารณ์โต้วิจารณ์ อันเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ และสร้างบรรยากาศของวรรณกรรมให้คึกคักอีกด้วย

4. การให้รางวัลบทวิจารณ์วรรณกรรม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการวิจารณ์ กองทุนหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ จัดให้มีการประกวดบทวิจารณ์วรรณกรรมดีเด่นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2535 โดยมีจุดประสงค์ตามที่พิมพ์ไว้ในสูจิบัตรพิธีมอบรางวัลบทวิจารณ์ดีเด่น พ.ศ. 2536 ว่า “เพื่อส่งเสริมให้เกิดการตื่นตัวในวงการวิจารณ์วรรณกรรม อันจะเป็นผลให้มีการสร้างสรรค์งานวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้มาตรฐานและมีคุณภาพยิ่งขึ้น” นักวิจารณ์จะต้องส่งผลงานวิจารณ์เข้าประกวดไม่เกิน 7 บทความ นักวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้รับรางวัลจากกองทุนฯ นี้ ได้แก่ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และธเนศ เวศร์ภาดา (2535) พีระ พรหมโสภี (2536) นฤมิตร ศอดสุข และจัญญพร ปรปักษ์ประลัย (2538) ดวงมน จิตรจำนงค์ และ สกฤต บุญยทัต (2540) แต่หลังจากดำเนินการประกวดมาแล้ว 4 ครั้ง กองทุนฯ เปลี่ยนหลักเกณฑ์เป็นการประกวดบทวิจารณ์เพียงชิ้นเดียว และมีการจัดประกวดแล้ว 2 ครั้ง คือ พ.ศ. 2542 และ 2544 ครั้งแรกไม่มีผู้ส่งผลงานเข้าประกวด ส่วนครั้งที่สองไม่มีบทวิจารณ์วรรณกรรมบทใดสมควรได้รับรางวัล แม้ปรากฏการณ์นี้จะไม่ได้พิสูจน์ความตกต่ำถดถอยในด้านคุณภาพของบทวิจารณ์เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ทำให้ต้องถูกคิดทบทวนมาตรฐานของบทวิจารณ์และศักยภาพของนักวิจารณ์ที่จะทำงานนี้ต่อไป

5. ข้อมูลจากเอกสารบ่งชี้ว่าต้นทางแห่งวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในบริบทสังคมไทยเริ่มด้วยการวิจารณ์แบบมุขปาฐะ เนื่องจากแต่เดิมการวิจารณ์ประเมินคุณค่าวรรณกรรมเกิดขึ้นในหมู่นักปราชญ์ราชบัณฑิตด้วยกัน ซึ่งน่าจะเป็นการวิจารณ์ด้วยวาจาแล้วเล่าขานกันต่อมาจนมีการบันทึกไว้ภายหลัง ดังที่เรามีความรู้เรื่องข้อวิพากษ์วิจารณ์ของสุนทรภู่ที่มีต่อกลอนของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นต้น นอกจากการวิจารณ์แบบมุขปาฐะ ยังมีการวิจารณ์ด้วยการสร้างวรรณกรรมสำนวนใหม่แทนที่สำนวนเดิม เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเดชาดิศรทรงนิพนธ์โคลงโลกนิติแทนสำนวนของเก่า สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์กฤษณาสอนน้องคำฉันท์แทนสำนวนเก่าที่แต่งโดยพระยาราชสุภาวดีและภิกษุอื่น โดยแสดงเหตุผลว่าเป็นเพราะของเดิมเป็นสำนวนของกวีบ้านนอก ไม่ไพเราะ การแต่งวรรณกรรมเรื่องใหม่เพื่อล้อเรื่องเดิมจึงอาจนับว่าเป็นการวิจารณ์ตามขนบแบบไทยเดิมได้เช่นกัน เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องวงศ์เทวราช ล้อเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่แต่งโดยกวีสามัญชนที่ไม่รู้ธรรมเนียมในราชสำนัก และพระมหามนตรี (ทวีป) แต่งเรื่องระเด่นลันได ซึ่งเป็นเรื่องของคนชั้นต่ำล้อเลียนเรื่องอิเหนา ซึ่งเป็นเรื่องของคนชั้นสูง เป็นต้น การวิจารณ์โดยการแต่งล้อเช่นนี้มีนัยเชิงทฤษฎีที่น่าวิจัยต่อไปว่ามีความสัมพันธ์กับบริบทของสังคมและการสร้างสรรค์วรรณกรรมในยุคอดีตอย่างไร

การวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรน่าจะเริ่มจาก “เทียนวรรณ” นักปราชญ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 วิจารณ์เรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ โดยเขียนไว้เป็นบทกลอน บ่งชี้ให้เห็นว่านิทานคำกลอนเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมสมัยใหม่ต่างไปจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่แต่งกันมาแต่เดิม ในยุคที่มีการพิมพ์ นอกจากบทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์แล้ว รูปแบบของบทวิจารณ์ในยุคเริ่มแรกอีกลักษณะหนึ่ง คือ คำนำและคำอธิบายหนังสือ ซึ่งนอกจากจะกล่าวถึงประวัติผู้แต่ง และอธิบายลักษณะของวรรณกรรมแล้ว ยังวิเคราะห์ประเมินคุณค่าวรรณกรรมนั้นอีกด้วย ดังนั้น กล่าวได้ว่าการวิจารณ์เริ่มต้นจากการวิจารณ์ตนเอง และกวีวิจารณ์กวี จากนั้นจึงแปรเปลี่ยนมาเป็นนักวิจารณ์ซึ่งทำหน้าที่เป็นบุคคลที่สามในการอธิบาย ดีความ และพิจารณาคุณค่าของตัวบท

6. จะเห็นได้ว่าเมื่อผู้วิจารณ์เป็นบุคคลที่สาม และบทวิจารณ์เป็นสื่อกลางระหว่างผู้เขียน/วรรณกรรมกับผู้อ่าน เวทีวิจารณ์จึงมีบทบาทสำคัญ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวารสาร เป็นเวทีให้แก่การวิจารณ์วรรณกรรมมาเป็นเวลายาวนาน เราสามารถสืบค้นหลักฐานของการวิจารณ์อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรลงในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวารสาร ย้อนอดีตขึ้นไปจนถึงหนังสือพิมพ์ตูลวิภาคพจนกิจ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตีพิมพ์บทวิจารณ์ของเทียนวรรณ วิจารณ์นิทานคำกลอนเรื่อง พระอภัยมณี ของสุนทรภู่ ไว้เป็นบทกลอนว่ามีความดีเด่นแตกต่างจากนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป ในสมัยรัชกาลที่ 5, 7, และ 8 หนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์และรายปักษ์เปิดเวทีให้แก่นักวิจารณ์วรรณกรรมอย่างแพร่หลาย ได้แก่ วิทยาสาร ไทยเชชม ศรีกรุง วรรณคดีสาร วารวรรณคดี มหาวิทยาลัย นิกรวัน อาทิตย เป็นต้น ส่วนช่วง พ.ศ. 2492 - 2500 ซึ่งมีการนำแนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต” เข้ามาเผยแพร่ หนังสือพิมพ์อักษรสาส์น และ เอกชน เป็นเวทีสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดนี้ รวมทั้งตีพิมพ์บทวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมด้วยกรอบความคิดแบบมาร์กซิสต์

ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เวทีวิจารณ์ที่คึกคักมากที่สุดคือ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งให้พื้นที่สำหรับบทวิจารณ์การเมือง สังคม และศิลปะ รวมทั้งวรรณคดีอย่างต่อเนื่อง ส่วนในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 วารสารอักษรศาสตร์วิจารณ์ นับว่าเป็นเวทีโดดเด่น เพราะเปิดโอกาสให้นักวิจารณ์หน้าใหม่ที่เป็นนิสิตนักศึกษาแสดงทัศนะความคิดต่องานวรรณกรรมอย่างเปิดกว้าง น่าสนใจว่าในช่วงนี้เวทีวิจารณ์ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการเสนอแนวความคิดที่แตกต่างกันในเรื่องของการประเมินคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรม

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 จนถึง 2540 เป็นช่วงที่เวทีของการวิจารณ์วรรณกรรมมีหลากหลาย เพราะมีนิตยสารทางวรรณกรรมโดยเฉพาะ ได้แก่ โลกหนังสือ ถนนหนังสือ บานไม่รู้โรย ไรเตอร์แมกกาซีน ช่อกระเจต ฯลฯ นิตยสารทั่วไป เช่น สีสัน ไฮคลาส ปาจารย์สารคดี The Earth 2000 นิตยสารผู้หญิงหรือนิตยสารสำหรับครอบครัว ได้แก่ สตรีสาร สกุลไทย ขวัญเรือน แพรว โลกนวนิยาย และหนังสือพิมพ์ข่าวการเมืองเศรษฐกิจ ได้แก่

สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ มติชนสุดสัปดาห์ เนชั่นสุดสัปดาห์ ผู้จัดการรายวัน มาตุภูมิรายสัปดาห์ กรุงเทพธุรกิจ (จุดประกายวรรณกรรม) ฐานเศรษฐกิจรายสัปดาห์ ต่างเปิดคอลัมน์วรรณกรรมวิจารณ์เป็นคอลัมน์ประจำ รวมทั้งหนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษ อย่าง *The Bangkok Post* ซึ่งนอกจากจะมีคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรมต่างประเทศแล้ว ยังให้พื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับการวิจารณ์วรรณกรรมไทยโดยเฉพาะอีกด้วย การวิจารณ์วรรณกรรมจึงมีบรรยากาศคึกคัก การเปิดคอลัมน์วิจารณ์ซึ่งมีผู้เขียนประจำ ทำให้มีผู้ที่สร้างงานวิจารณ์ต่อเนื่อง เช่น ไพลิน รุ่งรัตน์ หรือ บัวแพน นันทพิสัย (ชมัยกร แสงกระจ่าง) เขียนบทวิจารณ์ประจำให้สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ช่วง พ.ศ. 2521 - 2538 ดวงมน จิตรจำนงค์ เขียนบทวิจารณ์ประจำให้อาจารย์สาร ช่วง พ.ศ. 2529 - 2533 *The Earth 2000* ช่วง พ.ศ. 2537 - 2539 และไฮ-คลาส ช่วง พ.ศ. 2540 รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ เขียนบทวิจารณ์ใน *มาตุภูมิรายสัปดาห์* ช่วง พ.ศ. 2534 - 2537 และ *เนชั่นสุดสัปดาห์* ช่วง พ.ศ. 2537 - กลางปี 2540 ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และนพพร ประชากุล เขียนบทวิจารณ์สลับกันในสารคดีรายเดือน ตั้งแต่ พ.ศ. 2533 - ปัจจุบัน เป็นต้น การมีนักวิจารณ์ประจำคอลัมน์สร้างความมั่งคั่งแก่การเขียนบทวิจารณ์ เกิดการสร้างงานอย่างต่อเนื่อง แต่ขณะเดียวกันทำให้นักวิจารณ์หน้าใหม่ขาดเวทีในการนำเสนอผลงานของตน ยกเว้นแต่นักเขียนเจ้าของคอลัมน์หรือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เอื้อเพื่อหน้ากระดาษแก่นักวิจารณ์อิสระ เช่น คอลัมน์วรรณกรรมพิณี ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ของ ไพลิน รุ่งรัตน์ ให้โอกาสแก่นักวิจารณ์รุ่นน้องได้ตีพิมพ์ผลงานวิจารณ์อีกหลายคน หรือคอลัมน์วรรณกรรมวิจารณ์ของ *จุดประกายวรรณกรรม* หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ก็เปิดพื้นที่ให้นักวิจารณ์อิสระอื่น ๆ นอกจากสกุล บุญยทัต และ ดอกไม้ดำ ซึ่งเป็นคอลัมนิสต์ที่เขียนประจำ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการจัดทำนิตยสารทางวรรณกรรมโดยตรงไม่สร้างผลกำไรจนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ นิตยสารทางวรรณกรรมหลายเล่มจึงต้องปิดตัวเองไปเมื่อไม่อาจแบกรับภาระขาดทุนได้อีกต่อไป เช่น *โลกหนังสือ* (ปิดตัว 2526) *ถนนหนังสือ* (ปิดตัว 2530) *บ้านไม่รู้โรย* (ปิดตัว 2531) *โลกนวนิยาย* (ปิดตัว 2539 มีอายุไม่ถึงปี) *ช่อกระจะเกด* (ปิดตัว 2542 หลังดำเนินการมา 9 ปี) และ *ไรเตอร์แมกกาซีน* (ปิดตัวปี 2543) รวมทั้งนิตยสารชาวเศรษฐกิจการเมืองสังคมที่เปิดเนื้อที่ให้คอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรม ได้แก่ *มาตุภูมิ ดอกเบี๋ยรายสัปดาห์ ฐานเศรษฐกิจ The Earth 2000* ก็ปิดตัวลงไปด้วยในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้หนังสือพิมพ์ นิตยสาร/วารสารบางเล่มจำเป็นต้องลดหน้ากระดาษลง คอลัมน์วรรณกรรมวิจารณ์ถูกยกเลิกไป ตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ *เนชั่นสุดสัปดาห์* ลดหน้ากระดาษลงโดยยกเลิกคอลัมน์วิจารณ์ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2540 เพื่อสู้ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจดีขึ้น หนังสือพิมพ์เนชั่นสุดสัปดาห์ กลับมาสนับสนุนให้ตีพิมพ์บทความเชิงวิจารณ์อีกครั้งในราว พ.ศ. 2542 โดยให้นักวิจารณ์หลายคนผลัดเวียนกันเขียน ได้แก่ ดวงมน จิตรจำนงค์ ในคอลัมน์

“รู้สึกนึกคิด” ธเนศ เวศร์ภาดา ในคอลัมน์ “ในโลกรวรรณศิลป์” ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ และนพพร ประชากุล ในคอลัมน์ “วิจักษ์วิจารณ์” ต่อมาเปิดคอลัมน์ “ดั่งามจริงลวง บ่นวรรณกรรมกับสิ่งหวั่นไหว” โดย สิ่งหวั่นไหว (สุชาติ สวัสดิ์ศรี) คอลัมน์ “วรรณกรรมวิจารณ์” เขียนประจำโดย สายพิน ปฐมาบรรณ และคอลัมน์ “เลียบโลกหนังสือ” เขียนประจำโดย ภาควัย จินตมัย นอกจากนี้ในช่วงการประกวดวรรณกรรมซีไรต์ ปี 2542 ยังมีคอลัมน์ “รายงานวัฒนธรรม” “เคห์ตาว์ซีไรท์ 99” และ “ระเบียงเรื่องสั้น” สำหรับรายงานข่าว วิเคราะห์วิจารณ์เรื่องซีไรต์ โดยเฉพาะอีกด้วย เช่นเดียวกับในปี 2543 มีคอลัมน์ “รายงานพิเศษ” เป็นคอลัมน์เฉพาะกิจเรื่องซีไรต์ และในช่วงนี้คอลัมน์ “ทักษิณสมัย” ของ จำลอง พังชลจิตร์ก็หันมาวิจารณ์วรรณกรรมบางเล่มที่เข้ารอบอีกด้วย นอกจากคอลัมน์ประจำดังกล่าวมาแล้ว เนชั่นสุดสัปดาห์ ยังให้เนื้อที่สำหรับคอลัมน์รายงานพิเศษ และบทความพิเศษ สำหรับการวิพากษ์วิจารณ์แวดวงวรรณกรรมและบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมอยู่เนือง ๆ อีกด้วย และที่น่าสนใจมากคือเปิดคอลัมน์ “ของฝาก” ให้

สุกัญญา หาญตระกูล วิจารณ์วรรณกรรมสำหรับเด็กทั้งของไทยและต่างประเทศติดต่อกันสิบกว่าฉบับ ดังนั้น ช่วง พ.ศ. 2542 - 2543 เนชั่นสุดสัปดาห์ จึงเป็นเวทีวิจารณ์วรรณกรรมที่คึกคักคับคั่ง หนาแน่น และโดดเด่นที่สุด แต่นับจากกลางปี 2543 เป็นต้นมา ความคึกคักนั้นก็กลับลดลงอย่างเห็นได้ชัด เหลือเพียงคอลัมน์ของ “สิ่งหวั่นไหว” และคอลัมน์ “เสวนาคาเฟ่” ของพิเศษวรรณพิสุทธิ์ ขนาดครึ่งหน้ากระดาษ ซึ่งเป็นรายงานวรรณกรรมเท่านั้น เนชั่นสุดสัปดาห์ส่งท้ายปลายปี 2543 ด้วยการตีพิมพ์บทความวิจารณ์ ฟ้ามักัน ของ ลาว คำหอม โดยพิเชฐ แสงทอง ยาว 15 ตอน และนับจากต้นปี 2544 ไม่มีคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรมอีกเลย แต่จะตีพิมพ์บทวิจารณ์ตามที่นักวิจารณ์ส่งเข้าไปโดยไม่ถือเป็นคอลัมน์ประจำ

จะเห็นได้ว่า หนังสือพิมพ์บางฉบับที่เคยเป็นเวทีวิจารณ์วรรณกรรมที่แข็งแกร่ง กลับยกเลิกคอลัมน์วิจารณ์วรรณกรรม หรือลดเนื้อที่ลง หรือปรับเปลี่ยนเป็นการเขียนบทความเชิงวิเคราะห์ทิศทาง กระแสนิยม หรือประเด็นน่าสนใจ หรือเป็นรายงานวรรณกรรม หรือบทความที่ให้ภาพรวมของวงวรรณกรรมมากกว่าเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมเฉพาะเล่ม ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความสนใจของผู้อ่านในวงกว้างขึ้น ดังนั้น นักวิจารณ์บางคนอาจปรับแนวการวิจารณ์เป็นการวิเคราะห์วิจารณ์เปรียบเทียบวรรณกรรมหลายเล่มที่เสนอเนื้อหาหรือแนวคิดประเด็นเดียวกัน เช่น ผลงานของภาควัย จินตมัย ในเนชั่นสุดสัปดาห์ หรือนักวิจารณ์บางคนวิเคราะห์วิจารณ์ผลงานรวมของนักเขียนหลายคนต่อเนื่องเป็นชุด เช่น ผลงานวิจารณ์ของจุฑามาศ ปรปักษ์ประลัย ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ หรือ คอลัมน์วิจารณ์ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ชื่อ “กระตุ่ดอกทอง” โดย คำ ผกา วิจารณ์วรรณกรรมโดยเน้นเฉพาะเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิง ซึ่งการปรับเปลี่ยนเช่นนี้เป็นการประนีประนอมประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างความอยู่รอดของธุรกิจการพิมพ์กับการ

สร้างวัฒนธรรมการเสพวรรณศิลป์ ซึ่งอาจเป็นการพยายามปรับเปลี่ยนที่อาจต้องปรับตัวอีกในระยะต่อไป ตามความสนใจของผู้อ่าน

ปรากฏการณ์ของการสร้างเวทีวิจารณ์วรรณกรรมที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ทำให้สำนักพิมพ์พิจารณาตีพิมพ์ผลงานของนักเขียนที่เห็นว่า “ขายได้” เท่านั้น และแทบจะไม่ตีพิมพ์ผลงานของนักเขียนใหม่ นักเขียนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งจึงหันกระแสนิยมที่การพิมพ์หนังสือถูกผูกขาดโดยสำนักพิมพ์ขนาดใหญ่ ด้วยการลงทุนจัดพิมพ์ผลงานเขียนของตน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบทกวีนิพนธ์ และเรื่องสั้น โดยไม่พึ่งพาสำนักพิมพ์ และจัดจำหน่ายแบบ “ขายตรง” สู่อ่าน โดยไม่พึ่งพาผู้จัดจำหน่าย กล่าวได้ว่าเป็นการจัดพิมพ์วรรณกรรมนอกบรรทัดฐานการพิมพ์ซึ่งเป็นตัวกลางระหว่างนักเขียนและผู้อ่านมาเป็นเวลาช้านาน และเรียกว่า “หนังสือทำมือ” อันหมายความว่า จัดพิมพ์ และอ่าน กระบวนการทำรูปเล่มง่าย ๆ เป็นจำนวนไม่มาก (เป็นร้อยเล่ม) มีใช้การจัดพิมพ์โดยผ่านโรงพิมพ์คราวละเป็นพันเล่มขึ้นไป แนวคิดของवादรวี นักเขียนหนุ่ม ผู้ริเริ่มก่อตั้ง “สำนักหนังสือใต้ดิน” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ได้รับการขานรับอย่างแพร่หลาย วรรณกรรมเหล่านี้ต่อมาได้รับการเรียกขานว่าเป็น “วรรณกรรมนอกกระแส”

นอกจากการจัดพิมพ์วรรณกรรมนอกกระแสแล้ว ยังมีนิตยสารทางวรรณกรรมเกิดใหม่หลายเล่ม ในลักษณะหนังสือนอกกระแสเช่นกัน เพื่อเปิดทางเลือกให้แก่ผู้อ่าน นิตยสารเหล่านี้ตีพิมพ์บทกวี เรื่องสั้น บทรายงาน บทความทั่วไป และบทวิจารณ์ อาจกล่าวได้ว่านิตยสารเหล่านี้ช่วยชดเชยเวทีวรรณกรรมและเวทีวิจารณ์ที่ขาดหายไปได้พอสมควร แม้ว่าบทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในนิตยสารเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ใช่บทวิจารณ์ที่มีความเป็นวิชาการมากนัก นิตยสารที่น่าสนใจที่สุดในกลุ่มนี้ เพราะเน้นความเป็นวิชาการพอสมควร คือ *กล้าทานตะวัน* ซึ่งคงกฤษ ไตรรงค์ เป็นบรรณาธิการ และประเสริฐ จันท์คำ เป็นผู้บริหาร *กล้าทานตะวัน* เป็นหนังสือรายเดือน ตีพิมพ์รูปเล่มสวยงาม ผ่านกระบวนการของโรงพิมพ์ แต่พิมพ์จำนวนน้อย จำหน่ายแก่สมาชิกประจำและวางตามร้านหนังสือบางแห่งเช่น ร้านหนังสือเล็ก ๆ และร้านสนามหลวง *กล้าทานตะวัน* ตีพิมพ์บทความวิจารณ์วรรณกรรมเกือบทุกฉบับ และได้ตีพิมพ์ผลงานวิจารณ์ที่ได้รับรางวัลจากโครงการวิจัยวิจารณ์ หลังจากออกหนังสือมาได้ 10 ฉบับ ก็ได้ปิดตัวลงชั่วคราว นิตยสารทางวรรณกรรมที่น่าสนใจอีกเล่ม คือ *Vain Comment* ซึ่งมีพิเชษฐ แสงทอง (นักวิจารณ์ในนามปากกา สายพิณ ปฐมาบรรณ, ผู้สื่อข่าววรรณกรรมในนามปากกา อารัญ และอื่น ๆ) เป็นบรรณาธิการ เป็นหนังสือที่เน้นสาระทางวิชาการ นอกเหนือจากบทความเกี่ยวกับวรรณกรรมและนักเขียนทั้งไทยและต่างประเทศแล้ว ยังมีบทความวิชาการทางวรรณกรรม โดยยุรฉัตร บุญสนิท อาจารย์ผู้สอนวรรณกรรมจากมหาวิทยาลัยทักษิณ ตีพิมพ์เป็นประจำ และตีพิมพ์บทวิจารณ์วรรณกรรมโดยนักวิจารณ์ทั้งเก่าและใหม่อีกด้วย *Vain Comment* เป็นหนังสือทำมือ คือ ผลิตเอง โดยไม่ผ่านกระบวนการของโรงพิมพ์ จำหน่ายเฉพาะสมาชิกซึ่งมีจำนวน 189

คน และวางจำหน่ายตามร้านหนังสือบางแห่ง เดิมเป็นหนังสือรายเดือน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นหนังสือรายสองเดือน

นอกจากนี้ มีนิตยสาร *AW* (Alternative Writer) ของ นิวัติ พุทธประสาท นักเขียนเรื่องสั้นรุ่นใหม่ เป็นนิตยสารราย 2 เดือน รูปเล่มเป็นหนังสือทำมือ ผลิตแล้ววางจำหน่ายตามร้านหนังสือที่สนับสนุนวรรณกรรมนอกกระแส ได้แก่ ร้านหนังสือเล็ก ๆ และร้านสนามหลวง นิตยสาร *AW* ผลิตจำหน่ายมาเป็นเวลาปีกว่าแล้ว ที่น่าสนใจสำหรับนิตยสารนอกกระแสเล่มนี้คือ ได้เปิดเว็บไซต์ชื่อ thaiwriter.net ซึ่งนอกจากเผยแพร่วรรณกรรมแล้ว ยังเผยแพร่บทวิจารณ์วรรณกรรมอีกด้วย ได้แก่ บทวิจารณ์ผลงานประพันธ์ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล โดยสุภาพพิมพ์ชน ซึ่งเผยแพร่มาแล้วกว่าสิบตอน จึงกล่าวได้ว่าเวทีวิจารณ์ได้ขยายเวทีจากนิตยสาร/วารสารและหนังสือพิมพ์เข้าไปสู่อำนาจจักรของเส้นใยแก้วที่เรียกว่าเป็นโลกยุคใหม่ไร้พรมแดนอย่างแท้จริง

เนื้อหาของนิตยสารดังกล่าวข้างต้นเน้นที่วรรณกรรมและศิลปะแขนงอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่อง เช่น ดนตรี ทัศนศิลป์ ละคร และภาพยนตร์ แทบทุกฉบับเปิดเนื้อที่สำหรับการวิจารณ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นส่วนเชื่อมโยงระหว่างการสร้างสรรคดีปะกับการเสพศิลปะที่มีความสำคัญสูง นอกจากนิตยสารที่กล่าวไปแล้ว ยังมีนิตยสารนอกกระแสอีกหลายเล่มที่ผลิตรูปเล่มแบบหนังสือทำมือ เนื้อหามีหลากหลาย เน้นความสนุกสนานในการอ่านมากกว่าสาระทางวิชาการ ได้แก่ *BC Bzine* (BC หมายถึง Book Cyber) มีปราย พันแสง นักวิจารณ์ซึ่งกำลังเป็นขวัญใจของกลุ่มวัยรุ่นที่นิยมเล่นอินเทอร์เน็ต เป็นผู้ริเริ่มจัดทำ, *POMO* (หมายถึง Post-Modernism) ของกลุ่มนิยมวรรณกรรมยุคใหม่, *ซุมทางปากหมา* โดย กลุ่มอุกกาบาต และ *Bioscope* ซึ่งเป็นนิตยสารที่เน้นการวิจารณ์ภาพยนตร์และเพลง

ปรากฏการณ์ของวรรณกรรมและนิตยสารนอกกระแส ที่ผลิตเองด้วยมือหรือเทคโนโลยีต่ำ วางจำหน่ายในลักษณะขายตรงสู่สมาชิกหรือผู้อ่านผู้สนใจเฉพาะกลุ่มเช่นนี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจติดตามต่อไป เพราะสะท้อนให้เห็นความพยายามของนักเขียนรุ่นใหม่ที่ต้องต้านระบบทุนนิยมที่ควบคุมกลไกการผลิต อันส่งอิทธิพลสูงต่อการกำหนดทิศทางของวรรณกรรม และการสร้างรสนิยมของผู้อ่าน การผลิตและจำหน่ายอย่างเป็นอิสระจากกระบวนการธุรกิจการพิมพ์เช่นนี้จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้อ่านทั่วไป ไม่ให้ติดกับดักของ “ตัวกลาง” ที่ฉ้อฉล ซึ่งอาจกำหนดทิศทางการสร้าง-เสพศิลปะอย่างผิด ๆ แต่ปัญหาใหญ่สำหรับนิตยสารเหล่านี้คือขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินการให้ต่อเนื่อง จึงยังไม่อาจทำนายได้ว่า เวทีใหม่ ๆ ของการเผยแพร่บทวิจารณ์ศิลปะวรรณกรรมเหล่านี้จะสามารถประคองตัวต้านพายุเศรษฐกิจไปได้อีกนานเท่าใด

7. เมื่อพิจารณาเรื่องวิธีการวิจารณ์วรรณกรรม พบว่ามีลักษณะหลากหลาย ทั้งการใช้ประสบการณ์การอ่านเป็นฐานของการวิจารณ์ และการแสดงความคิดเห็นหรือปฏิกิริยาส่วนตัว

ไปสู่การวิจารณ์โดยใช้ทฤษฎีความรู้ หรือศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างมาช่วยในการตีความหมายของตัวบท และชี้ให้เห็นศิลปะของการประพันธ์ บทวิจารณ์บางส่วนเป็นการวิเคราะห์ตีความ ในขณะที่บทวิจารณ์บางส่วนมีการประเมินคุณค่าไปพร้อมกันด้วย บทวิจารณ์ที่ใช้การวิจารณ์เชิงสุนทรียภาพมีเป็นจำนวนมาก ส่วนบทวิจารณ์ที่ใช้ศาสตร์ข้ามสาขาก็ก่อสร้างความสำเร็จไม่น้อย นอกจากนี้ นักวิจารณ์บางคนยังสามารถตีความหมายเลยจากตัวบทวรรณกรรมออกไปสู่ชีวิตและสังคมด้วย ทำให้ผู้อ่านมองเห็นพลังยิ่งใหญ่ของวรรณกรรมที่มีผลกระทบต่อผู้อ่านหลายแง่หลายมุม

8. ในประเด็นของนักวิจารณ์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าหลังจากมีการวิจารณ์เป็นลายลักษณ์อักษร นักวิจารณ์วรรณกรรมเริ่มแยกตัวจากนักเขียน แม้ในปัจจุบันจะมีนักเขียนหรือกวีบางคนทำบทบาทสองอย่างคือ บทบาทในฐานะผู้สร้างสรรค์ และบทบาทในฐานะผู้วิจารณ์ เช่น ว. วินิจฉัยกุล (ดร. คุณหญิงวิจินดา ดิถียนต์) ชมัยกร แสงกระจ่าง (ไพลิน รุ่งรัตน์) แร่คำ ประโดยคำ (สุพรรณทองคล้อย) ไพฑูรย์ ธัญญา (ธัญญา สังขพัฒน์) สกฤต บุญยทัต สมพงษ์ ทวี(ดอกไม้ดำ) ฯลฯ แต่นักเขียนและนักวิจารณ์เหล่านี้ก็แยกบทบาทจากกันอย่างเด็ดขาด เพียงแต่ความเป็นนักเขียนอาจทำให้เข้าใจและอธิบายกระบวนการสร้างสรรค์ได้ดี ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือนักเขียน/นักวิจารณ์เกือบทุกคนในกลุ่มนี้เป็นผู้สอนวิชาทางวรรณกรรมด้วย จึงทำให้สามารถนำหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์มาใช้อย่างเป็นวิชาการ มีชีวิตวิจารณ์โดยใช้ความรู้สึกส่วนตัวเพียงอย่างเดียว

นักวิจารณ์ที่ให้สัมภาษณ์แก่คณะผู้วิจัยบางคน เช่น ไพลิน รุ่งรัตน์ และดอกไม้ดำเรียกร้องให้นักวิชาการทำงานวิจารณ์ให้มากขึ้น โดยไม่ต้องกลัว “เปลืองตัว” แต่อันที่จริงจะพบว่า การวิจารณ์สาขาวรรณศิลป์มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับนักวิชาการมากกว่าสาขาอื่น เพราะนักวิชาการจำนวนมากเป็นนักวิจารณ์ และได้รับการยอมรับในประชาคมวรรณกรรมอย่างสูง เพราะนักวิชาการสามารถนำทฤษฎีต่าง ๆ มาอธิบายปรากฏการณ์ของวรรณกรรมได้หลากหลาย ทำให้เกิดมิติมุมมองใหม่ ๆ แก่วงการวรรณศิลป์ จากการสำรวจข้อมูลบทวิจารณ์ สาขาวรรณศิลป์พบรายชื่อนักวิจารณ์ถึง 450 ชื่อ นักวิจารณ์ส่วนหนึ่งเป็นนักอ่านผู้มีประสบการณ์ ส่วนหนึ่งเป็นบรรณาธิการหนังสือ และอีกส่วนหนึ่งเป็นนักวิชาการ ซึ่งอาจแบ่งเป็นนักวิชาการวรรณกรรมไทย นักวิชาการวรรณกรรมต่างประเทศ นักวิชาการสาขาอื่น เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ นิเทศศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา และศิลปะ ฯลฯ

ความหลากหลายในด้านภูมิหลังของนักวิจารณ์ ทำให้เห็นว่าวรรณกรรมมิใช่เป็นศิลปกรรมทางภาษาเท่านั้น เพราะเนื้อหาของวรรณกรรมเกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคมทุกด้าน วรรณกรรมจึงเป็นศิลปะแห่งการสร้างสรรค์ที่เชิญชวนนักวิชาการสาขาอื่น ๆ ให้ใช้มุมมองที่แตกต่างออกไปในการวิจารณ์ประเมินคุณค่า และเป็นการสนับสนุนแนวคิด “ศิลปะส่องทางให้แก่นักคิด” อีกด้วย

แม้ว่า “ภาษาวรรณกรรม” มีความซับซ้อนลึกซึ้งกว่าภาษาในชีวิตประจำวัน แต่ภาษาวรรณกรรมก็ยังเป็นภาษาหนังสือ การเข้าถึงวรรณกรรมจึงไม่ยุ่งยากซับซ้อน เหมือนกับการเข้าถึงทัศนศิลป์

สังคีตศิลป์ และศิลปะการแสดง ซึ่งมี “ภาษาเฉพาะ” ที่ต้องอาศัยความรู้เฉพาะทางและทักษะในการเสพอย่างมาก ดังนั้น การวิจารณ์วรรณกรรมจึงเปิดกว้างสำหรับผู้อ่านที่มีภูมิหลังและภูมิรู้ต่าง ๆ เข้ามาร่วมเสนอ

ประสบการณ์การอ่านแก่ผู้อื่น ผู้วิจัยเห็นว่าข้อสังเกตนี้น่าจะเป็นคำตอบของข้อมูลในด้านปริมาณและความหลากหลายของผู้วิจารณ์วรรณกรรม

9. การวิจารณ์ต้องอาศัยความรู้ความสามารถทั้งศาสตร์และศิลป์ หมายความว่าผู้วิจารณ์ต้องมีความรู้ทฤษฎีวรรณคดี ขบวนการประพันธ์ วรรณคดีศึกษา และทฤษฎีการวิจารณ์ ในขณะเดียวกันก็ต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาถ่ายทอดทัศนวิจารณ์ของตนไปสู่ผู้อ่านอย่างชัดเจน คมคาย และมีพลัง ในด้านศาสตร์ความรู้ มีการสร้างตำราวรรณคดีวิจารณ์ขึ้นครั้งแรกในราว พ.ศ. 2480 ได้แก่บทความทางวรรณคดีวิพากษ์ พระนิพนธ์กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ตีพิมพ์ในวรรณคดีสาร ต่อมาได้รวมเล่มเป็นงานพระนิพนธ์ของท่าน นอกจากนี้มีการแปลตำราการประพันธ์จากภาษาบาลี คือ **สุโพลลังการ** และจากภาษาสันสกฤต คือ **อลังการศาสตร์** ต่อมาตำราที่ประพันธ์โดยนักวิชาการในยุคต่าง ๆ ได้แก่ **การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์** ของ พระยาอนุมานราชชนน **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์** ของ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ บทความชื่อ “หัวใจของวรรณคดีไทย” และ หนังสือวิเคราะห์วรรณคดีไทย ของ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ บทความชื่อ “วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี” และหนังสือ **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี ,ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์** และ **ทางอันไม่รู้จบของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์** ของ เจตนา นาควัชระ **วรรณคดีวิจารณ์** ของ คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส **สุนทรียภาพในภาษาไทย** ของ ดวงมน จิตรจำนงค์ **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง** ของ อีราวดี ไตลังคะ เป็นต้น นอกจากนี้มีตำราที่เกี่ยวกับประวัติพัฒนาการของวรรณคดีวิจารณ์ 2 เล่ม คือ **ทอไหมในสายน้ำ** ของ ดวงมน จิตรจำนงค์ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต และ **รื่นฤทัย สัจพันธ์ วรรณกรรมวิจารณ์** ของ รัชญา สังขพันธานนท์ เป็นต้น หนังสือเหล่านี้ใช้เป็นตำราอ้างอิงหรือประกอบการเรียนการสอนนิสิตวรรณคดีวิจารณ์ในระดับอุดมศึกษา ตลอดจน น่าสังเกตว่า ตำราวรรณคดีวิจารณ์ส่วนใหญ่เขียนขึ้นจากการที่ผู้เขียนสังเคราะห์ทฤษฎีทางวรรณคดีของตะวันตกเข้ากับประสบการณ์ความรู้ความคิดเกี่ยวกับวรรณคดีไทยได้อย่างหนักแน่นและนำไปใช้ในการวิจารณ์ภาคปฏิบัติได้ แต่กระนั้น ก็ยังมีความต้องการตำราทางวรรณคดีวิจารณ์เพิ่มมากขึ้นกว่าที่มีอยู่ เพื่อให้ผู้สอนผู้เรียนมีความรู้ทางวิชาการใหม่ ๆ ที่ทันสมัย ทันความเจริญของวิทยาการวรรณคดีวิจารณ์ของตะวันตก เช่น ความรู้เรื่องทฤษฎีต่าง ๆ ดังจะเห็น

ข้อเรียกร้องนี้ในใบประเมินผลและรายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการของสาขาวรรณศิลป์เรื่อง “การเรียนการสอนวรรณกรรมวิจารณ์” นอกจากจะเรียกร้องให้สร้างตำราแล้ว ผู้เข้าร่วมสัมมนายังต้องการนำสรรนิพนธ์บทวิจารณ์ที่คณะผู้วิจัยจัดทำขึ้นไปใช้เป็นตำราในการศึกษาวรรณคดีวิจารณ์อีกด้วย

10. น่าสังเกตว่าในจำนวนข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมได้ถึง 4319 รายการ มีบทวิจารณ์นวนิยายและเรื่องสั้นมากที่สุดจำนวน 2324 รายการ บทวิจารณ์กวีนิพนธ์มีเพียง 468 รายการ ส่วนที่เหลือเป็นบทความวิจารณ์วรรณกรรมประเภทอื่น ๆ และสารคดี จำนวน 1287 รายการ จากข้อมูลนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นในเบื้องต้นว่า นวนิยายและเรื่องสั้นเป็นรูปแบบงานเขียนที่ชวนให้ “ดีความ” เพื่อค้นหาความหมายของสารที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ และวิเคราะห์วิจารณ์กลวิธีในการนำเสนอสารนั้น ๆ นอกจากนี้ รูปแบบของนวนิยายและเรื่องสั้นที่เป็นร้อยแก้วยังเอื้อต่อความเข้าใจในการอ่านมากกว่างานกวีนิพนธ์ โดยเฉพาะสำหรับคนรุ่นใหม่ เพราะกวีนิพนธ์มีข้อบังคับของฉันทลักษณ์ที่เรียกร้องให้ผู้วิจารณ์จำเป็นต้องมีความรู้เพิ่มพิเศษในด้านจังหวะ สีส่า เสียง และข้อกำหนดอื่น ๆ จึงจะสามารถ “เจาะกระเบื้องเหล็ก” เข้าไปสู่สารความคิดและอารมณ์ของกวีได้อย่างลึกซึ้ง บทวิจารณ์กวีนิพนธ์จึงพบน้อยกว่าบทวิจารณ์งานประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีเก่าซึ่งมักแต่งเป็นร้อยกรอง จะพบบทวิจารณ์น้อยที่สุด ส่วนบทวิจารณ์ผลงานประเภทสารคดี พบว่ามีอยู่ไม่มากนัก และโดยมากไม่แสดงพลังทางปัญญาเท่าใดนัก เหตุผลน่าจะเป็นเพราะสารคดีเป็นหนังสือแสดงข้อเท็จจริง จึงไม่มีเนื้อหาซึ่งต้องดีความลึกซึ้งหลายแง่มุมเหมือนงานเขียนประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น หรือกวีนิพนธ์ บทวิจารณ์สารคดีจึงมีลักษณะเป็นการแนะนำหนังสือมากกว่าบทวิจารณ์โดยตรง ข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมได้จึงสัมพันธ์กับการคัดเลือกสรรนิพนธ์ ผู้วิจัยพบว่าสรรนิพนธ์บทวิจารณ์ที่แสดงพลังทางปัญญาจะเป็นบทวิจารณ์นวนิยายและเรื่องสั้นมากกว่างานเขียนร้อยกรอง บทวิจารณ์สารคดีที่มีพลังทางปัญญาหาไม่พบเลย ส่วนบทวิจารณ์วรรณคดีก็มักจะเป็นการวิเคราะห์เชิงวิชาการโดยละเอียด อย่างไรก็ตามประเด็นนี้ท้าทายให้มีการวิเคราะห์วิจัยในโอกาสต่อไปว่ามีความนิยมเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมบางประเภทมากเป็นพิเศษ และบางประเภทน้อยเป็นพิเศษนั้น เป็นเพราะเหตุปัจจัยด้านใดบ้าง

3.2 การสัมภาษณ์

สาขาวรรณศิลป์ได้สัมภาษณ์ผู้รู้รวม 30 คน ผู้รู้เหล่านี้มีทั้งอาจารย์ นักวิชาการที่ศึกษาทางวรรณคดีโดยตรง และนักวิจารณ์ที่มีพื้นฐานความรู้หรือประสบการณ์สาขาอื่น เช่น ศิลปะ นิเทศศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ เป็นต้น นักวิจารณ์เหล่านี้ บางคนไม่ได้เขียนบทวิจารณ์อีกแล้ว ในขณะที่นักวิจารณ์บางคนยังทำงานอยู่อย่างต่อเนื่อง และหลายคนเป็นนักวิจารณ์รุ่นใหม่ที่มีผลงานตีพิมพ์สม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ คณะผู้วิจัยได้กำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ไว้กว้าง ๆ ดังนี้

1. การศึกษาและการทำงานของผู้ให้สัมภาษณ์
2. การเลือกวรรณกรรมมาวิจารณ์
3. หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวิจารณ์
4. ความรู้เกี่ยวกับประวัติการวิจารณ์ไทย และบริบททางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการวิจารณ์
5. ความเห็นที่เกี่ยวกับทฤษฎีการวิจารณ์
6. ความเห็นที่เกี่ยวกับพื้นฐานความรู้ด้านวรรณคดีศึกษา
7. ความเห็นที่มีต่อการวรรณกรรมและวงการวิจารณ์วรรณกรรม
8. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการวิจารณ์ นักวิจารณ์ และส่งเสริม “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์”
9. ความเห็นว่าบทวิจารณ์เป็นพลังปัญญาแก่สังคมหรือไม่
10. ตัวอย่างบทวิจารณ์ที่เห็นว่าดีเด่นและมีพลังทางปัญญา

ผู้รู้เหล่านี้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการวิจัย ดังเช่น นักวิจารณ์ทุกท่านเห็นว่าวรรณคดีศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นพื้นฐานของการวิจารณ์วรรณคดี ทุกคนเห็นว่าทฤษฎีการวิจารณ์เป็นสิ่งจำเป็นต้องเรียนรู้ และอันที่จริงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวรรณคดีอยู่แล้ว ส่วนการเลือกใช้ทฤษฎีใด ใช้มากน้อยแค่ไหน ใช้อย่างไร ขึ้นอยู่กับตัวบทวรรณกรรมที่นำมาวิจารณ์ และขึ้นอยู่กับมุมมอง วิธีคิดของผู้วิจารณ์ นักวิจารณ์ที่เป็นนักวิชาการสายอักษรศาสตร์มักใช้พื้นฐานความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ในการวิจารณ์ ส่วนนักวิจารณ์ที่มีพื้นฐานความรู้สาขาอื่น ๆ ก็ sẽ นำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรม อันเป็นการยืนยันว่า ศิลปะย่อมส่องทางให้แก่กัน ดังเช่น จรูญพร ปรปักษ์ประลัย ให้สัมภาษณ์ว่า นำความรู้เรื่องภาพยนตร์มาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรม ส่วนศรีวรรณ เสาร์คงใช้มุมมองทางทัศนศิลป์ ในขณะที่วิทยากร เชียงกุล กล่าวว่ามักจะวิจารณ์วรรณกรรมในเชิงสังคมมากกว่าแนวอื่น เป็นต้น

ประเด็นว่าการวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาหรือไม่ ผู้รู้ทุกท่านมีความเชื่อว่างานวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาของมนุษย์ เป็นประสบการณ์ทางปัญญาของผู้วิจารณ์ ดังนั้น บทวิจารณ์ที่ดีย่อมส่งพลังทางปัญญาไปสู่ผู้อ่าน กระตุ้นให้เกิดการ “ครุ่นคิดพินิจนึก” อันจะนำไปสู่ความเข้าใจโลกและชีวิตต่อไป

ผู้รู้มีความเห็นว่าบทวิจารณ์ที่มีพลังปัญญาสูงจะมีอิทธิพลข้ามยุคข้ามสมัยและข้ามวัฒนธรรม แม้จะไม่ได้ส่งผลสะท้อนต่อสังคมสมัยหลังเข้มข้นเท่ากับช่วงยุคสมัยที่บทวิจารณ์นั้นเกิดขึ้น หรือในยุคที่มีกระแสนิยมทางวรรณกรรมสอดคล้องกัน อย่างเช่น บทวิจารณ์ของจิตร ภูมิศักดิ์, อินทราวุธ หรือนายผี และบรรจง บรรเจิดศิลป์ ซึ่งใช้แนวมาร์กซิสต์ จะมีพลังเข้มข้นเฉพาะในช่วงที่มีการยอมรับกระแสความคิดแบบมาร์กซิสต์ในสังคมและในการสร้างสรรค์วรรณกรรม แต่ถึงแม้ว่ากระแสการเมืองในสังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เราก็ไม่อาจปฏิเสธ

บทบาทของบทวิจารณ์เหล่านี้ในฐานะพลังปัญญาของสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่งไปได้ นอกจากนี้ ผู้รู้หลายคนมีความเห็นตรงกันว่าบทวิจารณ์ของ เจตนา นาควัชระ ชื่อ “ศัตรูที่ลึนไหล : แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” เป็นบทวิจารณ์ที่มีผลกระทบต่อนักวิจารณ์ นักอ่าน และนักเขียนมาก ทำให้ผู้อ่านมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของกระแสวรรณกรรมในแนวเพื่อชีวิตของไทย และทำให้เห็นทัศนคติของนักเขียนที่มีต่อสังคม ผู้รู้อีกหลายคนเห็นว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมของ

ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ทำให้เกิดมุมมองหลากหลาย สำหรับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ ผู้รู้หลายคนมีความเห็นว่าผลงานวิจารณ์ของชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และนพพร ประชากุล มีพลังกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาทฤษฎีวรรณกรรม และการใช้มุมมองใหม่ ๆ ในการวิจารณ์วรรณกรรมอย่างมาก

ในด้านวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ผู้รู้ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์วรรณกรรมในสังคมไทยไม่เข้มแข็ง สืบเนื่องมาจากสังคมไทยมีความคิดว่าการวิจารณ์คือการทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างผู้วิจารณ์และผู้ถูกวิจารณ์ บางครั้งลุกลามไปเป็นการวิวาทะอย่างรุนแรง นอกจากนี้ วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์จะพัฒนาให้เข้มแข็งได้ยากหากวัฒนธรรมการอ่านยังอ่อนแอ เพราะเมื่อมีการอ่านหนังสือน้อยลง การวิจารณ์ก็ได้รับความสนใจน้อยลงเช่นกัน การวิจารณ์จึงไม่มีผลในการกระตุ้นการอ่าน ไม่ช่วยสร้างบรรยากาศในวงวรรณกรรมให้คึกคัก ยกเว้นในช่วงของการประกวดวรรณกรรม ผู้รู้มีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการวิจารณ์หลากหลายวิธี ได้แก่ นักวิจารณ์ควรวิเคราะห์ตัวงานมากกว่าตัดสินตัดสิน เพื่อหลีกเลี่ยงการวิวาทะกับศิลปิน ผู้สร้าง นักวิจารณ์ต้องพัฒนาตนเองให้มีความรอบรู้กว้างขวาง มีกรอบความคิดที่ไม่คับแคบ ใช้วิทยาการหลายสาขาช่วยให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ ต่อวรรณกรรม ต้องส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านในสังคมไทยให้เข้มแข็งขึ้น โดยแก้ไขทั้งเรื่องระบบการศึกษา และนิสัยของสังคม สื่อมวลชนต้องส่งเสริมการวิจารณ์วรรณกรรมเช่นเดียวกับส่งเสริมการวิจารณ์ศิลปะอื่น ๆ ที่มหาชนนิยม ได้แก่ การวิจารณ์ภาพยนตร์ การวิจารณ์ละครโทรทัศน์ การวิจารณ์เทปบันทึกภาพและแผ่นบันทึกเสียง เป็นต้น ทั้งนี้ ทำได้โดยสื่อเปิดพื้นที่สำหรับการวิจารณ์วรรณกรรมให้มากขึ้น เพื่อให้การอ่านเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต กระตุ้นให้คนรักการอ่าน เล็งเห็นคุณประโยชน์และศิลปะของการสร้างสรรค์วรรณกรรม

ผู้รู้เหล่านี้แสดงทัศนะต่อวรรณกรรมไทยสมัยปัจจุบันว่าไม่มีความหลากหลายในการสร้างสรรค์เท่ากับยุคก่อน ผู้รู้อย่างน้อย 3 คน ระบุตรงกันว่า มีวรรณกรรม 2 ประเภทใหญ่เท่านั้น คือ วรรณกรรมสร้างสรรค์ และวรรณกรรมยอดนิยม วรรณกรรมแต่ละประเภทต่างมีกลุ่มผู้อ่านของตน ผู้รู้หลายคนเห็นว่าวรรณกรรมยอดนิยมจำนวนไม่น้อยสามารถผูกเรื่องได้ซับซ้อน และนักเขียนมีฝีมือทางวรรณศิลป์สูง แต่นักวิจารณ์ส่วนมากไม่สนใจนำมาวิจารณ์ ในขณะที่เดียวกันมีความเห็นว่าวรรณกรรมสร้างสรรค์ในปัจจุบันไม่ได้มีพัฒนาการก้าวหน้านัก นับจากงานของชาติ

กอบจิตติ ผู้รับบางคนเห็นว่าเรื่องสั้นมีพัฒนาการมากที่สุด แต่ก็เห็นพัฒนาการด้านรูปแบบมากกว่าเนื้อหา สอดคล้องกับผู้รู้อีกคนหนึ่งเห็นว่าวรรณกรรมสมัยใหม่ยังตามไม่ทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น ยังไม่มีวรรณกรรมที่สะท้อนปัญหาและผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจได้อย่างระทึกใจ ส่วนกวีนิพนธ์มีพัฒนาการช้าที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะขาดกลุ่มผู้อ่านด้วยเป็นสำคัญ ซึ่งน่าจะเป็นเหตุทำให้การวิจารณ์กวีนิพนธ์ก็มีน้อยกว่าการวิจารณ์หนังสือประเภทอื่น ๆ

ส่วนความเห็นต่อวงการวิจารณ์วรรณกรรมในปัจจุบัน ผู้รู้หลายคนเห็นว่าเวทีสำหรับวิจารณ์มีน้อยลงด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจ นักวิจารณ์มีจำนวนลดลง นักวิจารณ์หลายคนที่เคยทำงานต่อเนื่องมายาวนานวางมือไปโดยถาวร เช่น กอบกุล อิงคฺทานนท์ ภิญญู กองทอง ชลธิรา สัตยาวัฒนา ฯลฯ นักวิจารณ์ที่มีคุณภาพสูงบางคนทำงานได้ไม่สม่ำเสมอเพราะขาดเวทีวิจารณ์ เช่น ดวงมน จิตรจำนงค์ นอกจากนี้ นักวิจารณ์ที่เขียนประจำมีลักษณะเป็นคอลัมน์นิสต์มากขึ้น นั่นคือ เขียนถึงประเด็นกว้าง ๆ มากกว่าลงลึก เมื่อพื้นที่มีน้อย บทวิจารณ์ก็ปรับเปลี่ยนเป็นบทความหรือบทวิจารณ์เฉพาะประเด็นมากขึ้น

3.3 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ

สาขาวรรณศิลป์จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการรวม 4 ครั้ง

ครั้งที่ 1 วันที่ 30 กรกฎาคม – 1 สิงหาคม 2542 รวม 3 วัน การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การวิจารณ์วรรณกรรม” ณ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาการ คือ ศ.ดร. เจตนา นาควัชระ อ.นิตยา มาศะวิสุทธิ รศ. ดร. รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ อ. ชมัยกร แสงกระจ่าง สุชาติ สวัสดิ์ศรี กวี/นักเขียนรับเชิญให้แสดงผลงาน คือ นิคม รายยวา และศักดิ์สิริ มีสมสืบ

ครั้งที่ 2 วันที่ 20 ตุลาคม 2542 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นการสัมมนาเชิงปฏิบัติการต่อเนื่องจากการสัมมนา ครั้งที่ 1 โดยเน้นเฉพาะการวิจารณ์กวีนิพนธ์ ให้กับผู้ที่เคยร่วมสัมมนาในครั้งที่ 1 วิทยาการ ได้แก่ ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ อ. นิตยา มาศะวิสุทธิ รศ. ดร. รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และ อ. ชมัยกร แสงกระจ่าง

ครั้งที่ 3 วันที่ 13 - 14 พฤษภาคม 2543 ณ สถาบันเกอเธ่ Prof. Dr. Vridhagiri Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีจาก Central Institute of English and Foreign Languages เมือง Hyderabad ประเทศอินเดีย เป็นวิทยาการในหัวข้อ Literary Criticism between East and West

ครั้งที่ 4 วันที่ 17 - 18 มีนาคม 2544 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร ทำพระเรื่อง “การเรียนการสอนการวิจารณ์วรรณกรรม” วิทยาการ ได้แก่ ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ รศ. ดร. ดวงมน จิตรจำนงค์ ผศ. ดร. สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร และ ผศ. ธัญญา สังขพันธานนท์

การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการทั้ง 4 ครั้ง ได้รับความสนใจมาก มีผู้สมัครเข้าร่วมการสัมมนาเกินกว่าจำนวนที่คาดหวังไว้ทุกครั้ง ผู้เข้าสัมมนามีความหลากหลายทั้งนักวิชาการ นักศึกษา นักวิจารณ์ นักเขียน บรรณาธิการ การจัดสัมมนาแต่ละครั้งมีนัยต่อการวิจัยดังนี้

ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งแรก ผู้เข้าร่วมสัมมนาทุกคนมีโอกาสดูภาคความรู้ภาควิชาการโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ฟังการอภิปรายจากนักวิจารณ์ และนักเขียนรับเชิญ และได้แสดงทัศนะวิจารณ์แบบมุขปาฐะในการประชุม นอกจากนี้ต้องเขียนบทวิจารณ์วรรณกรรมที่ผู้วิจัยเลือกใช้แบบฝึกหัด ผู้เข้าร่วมสัมมนาจึงได้รับความรู้ทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ และมีโอกาสฝึกหัดการวิจารณ์ทั้งแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์อีกด้วย วิวาทะในกลุ่มสัมมนามีพลังแรงกระตุ้นให้เกิดมุมมองและความคิดหลากหลาย จนแม้นักเขียนผู้สร้างงานก็อดใจไม่อยู่ เข้าร่วมเสวนาวิวาทะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ร่วมสัมมนาอย่างจริงจัง ทำให้บรรยากาศของการสัมมนาสนุกสนาน เปิดกว้างให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์เกิดขึ้นได้ไม่ยาก หากการวิจารณ์แสดงให้เห็นความเข้าใจจริงใจ และปราศจากอคติระหว่างนักวิจารณ์และนักเขียน

จากการสัมมนาครั้งแรก ทำให้เห็นว่านักอ่านส่วนมากมีจุดอ่อนในการวิจารณ์กวีนิพนธ์ ซึ่งเป็นงานวรรณศิลป์ที่มีความลึกซึ้ง จึงได้จัดสัมมนาครั้งที่ 2 เพื่อเสริมความรู้ความเข้าใจในเรื่องการวิจารณ์กวีนิพนธ์โดยเฉพาะ เห็นได้ว่าผู้เข้าร่วมสัมมนาได้นำแนวทางตลอดจนเทคนิคในการวิจารณ์กวีนิพนธ์ที่วิทยากรได้ชี้แนะไว้ มาใช้วิจารณ์หนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ที่กำหนดให้อ่านล่วงหน้า ผู้ร่วมสัมมนาได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงความรู้สึก และการตีความหมายบทกวีบางบทที่กระทบใจเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังได้ทดลองวิจารณ์ข้อวิจารณ์ โดยแสดงความเห็นต่อบทวิเคราะห์บทกวีบางบท ที่เป็นสรรนิพนธ์ในโครงการ “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคม” อีกด้วย

การสัมมนาทั้งสองครั้งนี้ แม้จะยังไม่อาจสร้างนักวิจารณ์ใหม่ขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนในทันที แต่ก็นับว่าเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยและพัฒนา นั่นคือประสบความสำเร็จในการให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องการวิจารณ์แก่ผู้เข้าร่วมสัมมนา และทำให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้ทดลองวิจารณ์ด้วยตนเอง ซึ่งจะพบว่าผู้ที่เป็นักวิจารณ์ต้องสัมผัสตัวบทวรรณกรรมด้วยตนเอง ต้องอ่านตัวบทอย่างละเอียด อ่านปฏิกริยาทางอารมณ์และความคิดของตนเองอย่างแม่นยำเที่ยงตรง และสามารถแปรปฏิกริยาของตนออกเป็นวาทะกรรมที่มีเหตุผลและสื่อความไปยังผู้อ่านคนอื่นได้ บทวิจารณ์ที่มีพลังจึงเป็นวรรณกรรมอีกชิ้นหนึ่งที่มีคุณค่าสาระทางด้านความคิด และความรู้สึกที่มีเหตุผลรองรับ สามารถอธิบายได้ชัดเจน

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 3 เป็นการนำประสบการณ์จากต่างประเทศมาเสริมประสบการณ์ที่มีอยู่เดิม วิทยากรจากอินเดียมีความรู้ลึกซึ้งในวรรณคดีของชาติและและมีความเชี่ยวชาญในวรรณคดีตะวันตก จึงมีทัศนะเชิงเปรียบเทียบอย่างแหลมคม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อ

การวิจัยหลายประการ เป็นต้นว่า ผู้เชี่ยวชาญจากอินเดียอธิบายว่า ในวัฒนธรรมสันสกฤต การวิจารณ์หมายถึงการแสดงความชื่นชม เป็นปฏิกริยาระหว่างกวีกับผลงาน ผู้อ่านแทนตัวเองกับกวี พยายามเข้าใจและเข้าถึงสิ่งที่กวีต้องการแสดงออก ผู้อ่านจึงเป็นผู้ที่ซาบซึ้ง ไม่ใช่ ตัดสิน ในขณะที่ความหมายของการวิจารณ์ตามวัฒนธรรมตะวันตกคือการแสดงความคิดเห็นสู่ผู้อื่น นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญชาวอินเดียยังกล่าวว่านักวิจารณ์ชาวอินเดียได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิจารณ์ของตะวันตกเช่นกัน การวิจารณ์ในอินเดียมีแนวโน้มที่หลากหลาย ทั้งการใช้ทฤษฎีโบราณ ทฤษฎีตะวันตก ทฤษฎีผสมผสาน และไม่ใช่ทฤษฎีใด ๆ เลย ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อคิดว่าการถ่ายทอดความรู้ข้ามวัฒนธรรมนับเป็นการสร้างความอุดมทางวิชาการ แต่สิ่งที่น่าอันตรายอย่างยิ่งคือการรับทอดความรู้จากวัฒนธรรมอื่นอย่างมีติดบอด และกลายเป็นคนนอกกับวัฒนธรรมของชาติตน ความรู้และทัศนะจากการที่ผู้เชี่ยวชาญที่มีความชำนาญทั้งวรรณคดีอินเดียและวรรณคดีตะวันตกทำให้ผู้วิจัยและผู้ร่วมสัมมนาได้รับความรู้เชิงเปรียบเทียบและยังกระตุ้นให้มองกลับมาที่วรรณกรรมของไทยด้วย

ส่วนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 4 เน้นไปที่การเรียนการสอนวรรณคดีวิจารณ์ ซึ่งได้รับการตอบรับอย่างล้นหลาม แสดงให้เห็นว่าผู้สอนไม่มั่นใจในทิศทางและแนวทางของการเรียนการสอนการวิจารณ์วรรณกรรมที่ได้กระทำอยู่ และมีความปรารถนาจะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ร่วมวงอาชีพจากสถาบันอื่น ๆ รวมทั้งจากนักศึกษาผู้เป็นผลผลิตโดยตรง ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าแม้การเรียนการสอนวรรณคดีวิจารณ์จะหยั่งรากลึกในระบบการศึกษาวรรณคดีของไทยมายาวนาน แต่ขาดการปะทะสังสรรค์ทางปัญญา ครูภาษาไทยรับช่วงความรู้เดิมและถ่ายทอดต่อไปเป็นรุ่น ๆ ส่วนครูภาษาต่างประเทศที่มีความรู้ใหม่ ๆ ก็เผยแพร่อยู่ในวงจำกัด ดังนั้น สิ่งที่ผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งนับได้ว่าเป็นประชาคมทางวิชาการกลุ่มใหญ่พอสมควรเรียกร้องตรงกัน คือ ดำรงหรือเอกสารทางวิชาการที่ถูกต้องแม่นยำ ซึ่งจะช่วยสร้างเสริมเพิ่มเติมความรู้แก่ผู้สอน รวมทั้งสรรนิพนธ์ทวิวิจารณ์ที่จะเป็น “ต้นแบบ” ที่ใช้ในการเรียนการสอนด้วย ถึงแม้ว่าโครงการวิจัยฯ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการทำตำราการวิจารณ์สำเร็จรูป แต่มุ่งหมายจะชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นพลังปัญญาต่อสังคมไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวบทวรรณกรรม ข้อเรียกร้องของประชาคมวิชาการก็ทำให้ตระหนักว่าการสร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาควบคู่กันไปกับการสร้างนักวิจารณ์และวัฒนธรรมในการวิจารณ์

3.4 การจัดเสวนากับกลุ่มนักวิจารณ์

สาขาวรรณศิลป์จัดเสวนากับกลุ่มนักวิจารณ์รุ่นใหม่ ในวันอาทิตย์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2543 เวลา 10.30 - 16.30 น. ณ ห้องประชุมชั้น 2 สมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย มีนักวิจารณ์และนักเขียนเข้าร่วมการเสวนาจำนวน 6 คน ในจำนวนนี้มีผู้มีบทบาททั้งเป็นนักเขียนและนักวิจารณ์ในคนเดียวกัน การเสวนาครั้งนี้ตั้งประเด็นการสนทนาหลัก ๆ ไว้ 3 ประเด็น คือ

หนึ่ง พัฒนาการของการวิจารณ์และนักวิจารณ์ สอง ความเห็นเกี่ยวกับการใช้ทฤษฎีในการวิจารณ์ และสาม ช่องว่างระหว่างนักเขียน นักวิจารณ์ และนักอ่านทั่วไป

ในประเด็นแรก สรุปได้ว่าการวิจารณ์มีความหลากหลายมากขึ้น จากการวิจารณ์ในแนว New Criticism ที่เป็นกระแสหลักมานาน เริ่มมีการวิจารณ์ในแนวอื่น ๆ จากนักวิจารณ์ที่เป็นนักวิชาการรุ่นใหม่ เช่น การวิจารณ์แนวโครงสร้างนิยม แนวโพสต์โมเดิร์น เป็นต้น นักวิจารณ์รุ่นใหม่ต้องติดตามความเคลื่อนไหวทางวิชาการมากขึ้น แต่มีจุดอ่อนคือปัญหาการขาดแคลนตำราทางวิชาการที่ให้ความรู้ทันสมัย และวิเคราะห์ย่อยทฤษฎีตะวันตกให้เข้าใจได้ง่าย

ประเด็นที่สอง นักวิจารณ์รุ่นใหม่กลุ่มนี้พึงพอใจกับการใช้ทฤษฎีใหม่ ๆ เพราะทำให้สามารถตีความตัวบทในแง่มุมใหม่ ๆ นักวิจารณ์กลุ่มนี้เชื่อว่าการเลือกใช้ทฤษฎีที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับตัวบทเป็นสำคัญ นักวิจารณ์บางคนมีความคิดว่าเขาสังเคราะห์ความรู้พื้นฐานทางศิลปะอื่นมาช่วยในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมได้

ในประเด็นที่ 3 นักวิจารณ์หลายคนยอมรับว่าในช่วง 5 ปี ที่ผ่านมานี้ มีปฏิกริยาทางลบระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์ ซึ่งแสดงออกผ่านสื่อ สาเหตุสำคัญเกิดจากการวิจารณ์ที่นักวิจารณ์ใช้ข้อดีข้อด้อยของตัวบท นักวิจารณ์กลุ่มนี้จึงมีความเห็นว่า นอกเหนือจากการวิจารณ์แบบประเมินคุณค่าซึ่งเป็นกระแสหลักแล้ว ควรจะมีการวิจารณ์ในลักษณะตีความใหม่ แสดงทัศนะใหม่ โดยใช้มุมมองอื่น ๆ บ้าง และที่สำคัญนักวิจารณ์มีพันธกิจต่อผู้อ่านมากกว่าต่อนักเขียน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเป้าหมายและวิธีการทำงานของนักวิจารณ์รุ่นใหม่ และทัศนะของพวกเขามีต่อการวิจารณ์และวรรณกรรมในปัจจุบัน นักวิจารณ์หลายคนเชื่อในพลังของวรรณกรรมและเชื่อว่าบทวิจารณ์มีพลังในการสร้างจิตสำนึก แม้จะยังไม่มียทวิจารณ์ชั้นไหนส่งผลสะท้อนต่อสังคมอย่างเห็นได้ชัด นักวิจารณ์กลุ่มนี้มองเห็นคุณค่าของการวิจารณ์ต่อวัฒนธรรมการอ่าน จึงเรียกร้องให้มีการวิจารณ์ข้อวิจารณ์หรือวิจารณ์โต้วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ เพราะเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์อย่างแท้จริง ผลดีอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในการเสวนาครั้งนี้ คือทำให้เกิดการกระชับความเป็นมิตรในหมู่นักวิจารณ์ และลบรอยบาดหมางที่เกิดขึ้นระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์ ทำให้เห็นว่าในวัฒนธรรมไทย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ในแบบมุขปาฐะบังเกิดผลด้านบวกมากกว่าลบ เพราะสามารถโต้ตอบ ชี้แจง ชัดแย้ง สนับสนุน หรือทำความเข้าใจกันได้โดยฉับพลัน ดังนั้น แม้โครงการวิจัยจะมุ่งเน้นการสร้างความแข็งแกร่งของการวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่การปรับทิศทางโดยให้ความสำคัญแก่การวิจารณ์แบบมุขปาฐะก็เป็นเรื่องจำเป็นเช่นเดียวกัน ผลพลอยได้จากการจัดเสวนากับกลุ่มนักวิจารณ์อีกประการหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายนักวิจารณ์ ที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ในทางกลับกัน กลุ่มนักวิจารณ์นี้ได้รับรู้และเข้าใจจุดมุ่งหมายและ

การทำงานของโครงการวิจัยฯ ความเข้าใจอันดีระหว่างกันทำให้การวิจัยบรรลุเป้าประสงค์ว่าไม่ใช่เป็นการวิจัยกระดาษเอกสารเท่านั้น แต่เป็นการวิจัยในลักษณะ “มนุษย์สัมผัสมนุษย์” ด้วย

3.5 การประชุมใหญ่ประจำปี

โครงการวิจัยฯ จัดการประชุมใหญ่ประจำปีแล้ว รวม 3 ครั้ง คือ

ก. การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2542 วันที่ 5 - 7 พฤศจิกายน 2542 ณ

มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม ประเด็นหลักคือ “อัตวิสัย-ภววิสัย : การแสวงหาดุลยภาพในการวิจารณ์” และ “ศิลปะสองทางแก่กัน” ผู้เข้าร่วมประชุมได้เสวนาศิลปะ 4 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ สังคีตศิลป์ และศิลปะการแสดง แล้วได้ร่วมแสดงทัศนะวิจารณ์ในการประชุมกลุ่มย่อยของแต่ละสาขา

ข. การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2543 ได้แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคปฏิบัติ วันที่ 18 - 20 พฤศจิกายน 2543 ณ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ประเด็นหลัก คือ “ศิลปะสองทางให้แก่กัน” และภาควิชาการ วันที่ 9 - 10 ธันวาคม 2543 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ

ค. การประชุมใหญ่ประจำปี พ.ศ. 2544 วันที่ 1 - 2 ธันวาคม 2544 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสนามจันทร์ นครปฐม ในวันแรก หลังจากหัวหน้าโครงการรายงานความเป็นมาของโครงการแล้ว ผู้วิจัยทั้ง 4 สาขาเสนอผลการวิจัยต่อที่ประชุม โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละสาขาเป็นผู้วิจารณ์ หลังจากนั้น หัวหน้าโครงการได้เสนอรายงานการสังเคราะห์ผลการวิจัย ส่วนในวันที่สอง เป็นการประชุมกลุ่มย่อยแยกตามสาขา เพื่ออภิปรายในหัวข้อ “ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้” ผลการอภิปรายของแต่ละกลุ่มได้นำมาเสนอต่อที่ประชุมใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งโครงการวิจัยฯ ได้จัดทำรายงานผลการประชุมใหญ่ประจำปี 2544 โดยละเอียดเป็นเอกสารอีกฉบับหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป การรายงานผลการวิจัยของสาขาวรรณศิลป์กระตุ้นให้นักวิชาการร่วมกันแสดงทัศนะวิจารณ์และข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงรายงานการวิจัย

หลายประการ เช่น การวิเคราะห์กรอบความคิดของผู้วิจารณ์ การจัดกลุ่มสรรนิพนธ์และการวิเคราะห์ และการเขียนบทนำสรรนิพนธ์เพื่อชี้แจงหลักเกณฑ์ในการเลือกสรร และการวิเคราะห์พัฒนาการตลอดจนแนวโน้มทิศทางของการวิจารณ์ และมีการจัดพิมพ์รายงานการวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชนต่อไป เป็นต้น นอกจากนี้ ที่ประชุมยังร่วมกันพิจารณาเรื่องการนำผลการวิจัยไปใช้ รวมทั้งมีข้อเสนอแนะเรื่องการค้นคว้าและกิจกรรมต่อเนื่องที่น่าสนใจอีกหลายประเด็นด้วย

3.6 การสร้างเครือข่าย

สาขาวรรณศิลป์ประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายนักวิจารณ์และนักวิชาการทางด้านวรรณคดีวิจารณ์ จากการจัดเสวนากับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ และการจัดประชุมประจำปี ดังจะเห็นว่า มี “สมาชิเก่า” สนใจสมัครกลับมาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเสมอ นอกจากนี้ ยังเป็นที่น่ายินดีที่มีคนรุ่นใหม่ผู้สนใจวรรณกรรมรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรม นั่นคือ กลุ่ม “รวมพลคนอ่าน” ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2543 สมาชิกในกลุ่มส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมสัมมนาและเสวนาในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการวิจัยฯ สาขาวรรณศิลป์หลายครั้ง เช่น นายอรรถภาค เล้าจินตนาศรี นายสุริยัน สุตศรีวงศ์ นางสาวสการวรัตน์ หาญกาญจน์ สุวัฒน์ นางสาววาสนา นิ่มนวล เป็นต้น กลุ่ม “รวมพลคนอ่าน” มีจุดประสงค์ในการทำหน้าที่เป็น “กรรมการที่ไม่เป็นทางการ” เพื่อคัดเลือกวรรณกรรมที่ส่งเข้าประกวดซีไรต์ และประกาศยกย่องวรรณกรรมที่เห็นว่ามีคุณค่าโดดเด่นโดยไม่จำกัดจำนวน พร้อมทั้งเขียนบทวิจารณ์ตีพิมพ์เผยแพร่ ต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นเล่ม ในชื่อว่า รวมพลคนอ่าน นวนิยายประกวดรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2543 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดับเบิลนายน์ กลุ่มนี้ได้ดำเนินกิจกรรมเช่นนี้ต่อเนื่องเป็นปีที่ 2 แล้ว มีการรายงานผล และมีผลงานวิจารณ์วรรณกรรมบางเล่มที่คัดเลือกไว้ตีพิมพ์ในนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์ กรุงเทพมหานคร (จุดประกายวรรณกรรม) และ ชาวกรุง 2000

3.7 การจัดทำสรณิพนธ์ กระบวนการจัดทำแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ก. การคัดเลือก เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด และใช้เวลามากที่สุด คณะผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์จะแบ่งกันอ่านข้อมูลที่รวบรวมไว้ และคัดสรรบทความที่เห็นว่าเหมาะสมที่จะจัดทำสรณิพนธ์ 50 บท โดยวางหลักเกณฑ์คร่าว ๆ ดังนี้

1. เป็นข้อเขียนที่แสดงพลังทางปัญญาตามคำจำกัดความของโครงการวิจัยฯ
2. เป็นข้อเขียนที่ตอบโจทย์สำคัญ ๆ ของการวิจัย เช่น เป็นงานที่อธิบายคุณค่าของวรรณกรรม เป็นงานที่อธิบายทิศทางของวรรณกรรม เป็นต้นแบบของการวิจารณ์ที่มีผลกระทบสูง เป็นงานที่ขยายทัศนะจากวรรณกรรมไปสู่บริบททางสังคม การเมือง ประวัติศาสตร์ปรัชญา ฯลฯ เป็นงานที่แสดงทิศทางใหม่ของการวิจารณ์ เป็นต้น
3. เป็นบทวิจารณ์วรรณกรรมโดยตรง หรืออาจเป็นบทความ หรือข้อเขียนที่แสดงทัศนะวิจารณ์ก็ได้ นอกจากนี้ ยังเป็นผลงานที่มีลักษณะเป็นคำนำของหนังสือ หรือคัดจากหนังสือที่เป็นเล่ม ผลงานในลักษณะเช่นนี้มักมีความยาวมาก ไม่เอื้อต่อการบรรจุลงในพื้นที่อันจำกัดของพิมพ์รวมเล่มสรณิพนธ์บทวิจารณ์ของโครงการฯ ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องเลือกเฟ้นเฉพาะข้อความสำคัญ ทั้งนี้ จะทำเชิงอรรถแนะนำให้ผู้สนใจไปอ่านฉบับที่มีเนื้อความสมบูรณ์ต่อไป

4. บทวิจารณ์ต้องมีการตีพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณะ สามารถอ้างอิงแหล่งตีพิมพ์ได้

5. ขอบเขตของการสืบค้นข้อมูล คือ ตั้งแต่ประมาณช่วง พ.ศ. 2480 - มิถุนายน 2544

6. เพื่อให้เกิดความหลากหลายในด้านมุมมอง และทัศนะวิจารณ์ในสรณิพนธ์ ผู้วิจัยจึงจะไม่เลือกบทวิจารณ์จากนักวิจารณ์คนเดียวมากเกินไป

7. พิจารณาบทวิจารณ์วรรณกรรมไทย และเขียนเป็นภาษาไทย มากกว่า บทวิจารณ์วรรณกรรมต่างประเทศ หรือบทวิจารณ์ที่เขียนโดยนักวิจารณ์ต่างประเทศ แต่จำเป็นต้องคัดเลือกบทวิจารณ์จากต่างประเทศด้วยส่วนหนึ่งเพื่อเสริมประสบการณ์ของไทย

ข. การพิจารณาคัดสรร

เมื่อคณะผู้วิจัยร่วมกันพิจารณาเลือกบทวิจารณ์ที่เห็นว่าน่าจะคัดเป็นสรณิพนธ์แล้ว จะส่งให้หัวหน้าโครงการ หรือผู้ช่วยหัวหน้าโครงการพิจารณาให้ความเห็นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อบทวิจารณ์ผ่านกระบวนการพินิจพิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนรอบด้านจากคณะผู้วิจัยแล้ว จึงกำหนดผู้เขียนบทวิเคราะห์

จากการตรวจสอบสรณิพนธ์ในการประชุมประจำปี พบว่าปัญหาหลัก หนึ่งอย่างหนึ่งของผู้วิจัย คือ ผู้เข้าร่วมประชุมคาดหวังว่าสรณิพนธ์ทุกชิ้นจะต้องสมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นแบบอย่างหรือเอกสารประกอบการศึกษาได้ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยไม่สามารถตอบสนองความปรารถนาเหล่านั้นได้ เพราะจากการวิจัย พบว่าตัวบทวิจารณ์มีข้อจำกัดหลายประการ เป็นต้นว่าบทวิจารณ์ที่ตีพิมพ์ในสื่อ ซึ่งมีพื้นที่จำกัด และผู้อ่านหลากหลาย อาจไม่สามารถวิเคราะห์เจาะลึก บรรยายรายละเอียด หรือครอบคลุมประเด็นกว้างขวางได้เท่ากับบทความวิชาการ หรืองานวิจัย ดังนั้น สรณิพนธ์ที่คัดสรรจึงอาจแสดงพลังทางปัญญาเด่นชัดในด้านใดด้านหนึ่ง และเป็นส่วนหนึ่งที่จะเสริมให้เห็นภาพรวมของการวิจารณ์วรรณกรรม

อนึ่ง เนื่องจากความมั่งคั่งของบทวิจารณ์วรรณกรรม รวมทั้งการที่สามารถสืบย้อนไปถึงต้นทางได้เป็นระยะเวลายาวไกล ทำให้การคัดเลือกสรณิพนธ์มีจุดประสงค์แฝงที่จะให้มองเห็นภาพของประวัติพัฒนาการการวิจารณ์วรรณกรรมไทยจากอดีตมาถึงปัจจุบัน ด้วย รวมทั้งให้เห็นทิศทางของการวิจารณ์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม และความหลากหลายของการวิจารณ์วรรณกรรมไทย

ค. การเขียนบทวิเคราะห์

ผู้เขียนบทวิเคราะห์จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้วิจารณ์ ข้อมูลทางบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนบทวิเคราะห์จะชี้แจงให้เห็นว่าบทวิจารณ์หรือบทความที่คัดสรรมามีพลังทางปัญญาแก่สังคมอย่างไร ผู้เขียนบทวิเคราะห์อาจแสดงความคิดเห็นของตนใน

เชิงวิจารณ์ข้อวิจารณ์บ้าง ตามคำแนะนำของผู้อ่านงานวิจัย (reader) และพยายามหลีกเลี่ยงการมีวาทกรรมซ้ำซ้อนกับบทวิจารณ์

สรณิพนธ์บทวิจารณ์พร้อมบทวิเคราะห์จะส่งเป็นรายงานแก่ สกว. ตามกำหนดไว้ในโครงการวิจัย คือ ปีแรก จำนวน 15 บท ปีที่ 2 จำนวน 15 บท และ ปีที่ 3 จำนวน 20 บท รวม 50 บท

การทดสอบสรณิพนธ์

ขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งหลังจากคัดเลือกสรณิพนธ์แล้ว คือ การทดสอบสรณิพนธ์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทดสอบของสรณิพนธ์ที่คัดสรรไว้ โดยคัดเลือกบางบทเป็น “แบบฝึกหัด” ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ และใช้ทดลองสอนนักศึกษาปริญญาตรีและปริญญาโท

ในระดับปริญญาตรี ผู้ร่วมวิจัย (ชัยกร แสงกระจ่าง) ทดลองใช้สรณิพนธ์บทวิจารณ์นวนิยายเรื่องจัน ดารา โดยคุณธัญวณ อินทรกำแหง สอนนักศึกษาคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิชาภาษาเพื่อการสื่อสารชั้นสูง ในส่วนวรรณกรรมวิจารณ์ โดยสอนนักศึกษา 2 กลุ่ม จึงใช้วิธีการแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม กลุ่มที่ 1 ผู้สอนให้นักศึกษาอ่านนวนิยายเรื่องจัน ดารา ของ อุษณา เฟื่องธรรม ก่อน แล้วจึงให้อ่านสรณิพนธ์บทวิจารณ์เรื่องจัน ดารา เขียนโดยคุณธัญวณ อินทรกำแหง แล้วให้นักศึกษาช่วยกันวิเคราะห์ จากนั้นจึงให้อ่านบทวิเคราะห์ของผู้ร่วมวิจัย นักศึกษามีความเห็นหลากหลาย ส่วนใหญ่ไม่เห็นประเด็นอย่างที่ผู้วิจารณ์เห็นมาก่อน เพราะคิดว่านวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องทางเพศ แต่เมื่ออ่านสรณิพนธ์ทำให้เห็นว่ามุมมองของผู้วิจารณ์ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของตัวละครลึกซึ้งขึ้น ส่วนนักศึกษาในกลุ่มที่ 2 ผู้สอนให้อ่านบทวิจารณ์และบทวิเคราะห์ก่อนจึงให้อ่านนวนิยาย เมื่ออภิปรายร่วมกัน นักศึกษาส่วนใหญ่มีความเห็นว่าบทวิจารณ์ทำให้อยากอ่านนวนิยายเรื่องนี้ให้ละเอียด เพราะได้ยั่วยุให้เกิดทัศนคติว่าเป็นเรื่องกามารมณ์ แต่บทวิจารณ์ชี้ให้เห็นว่านวนิยายเรื่องนี้มีนัยลึกซึ้งเชิงพุทธปรัชญา

นอกจากนี้ ผู้ร่วมวิจัยยังใช้สรณิพนธ์บทวิจารณ์เรื่อง ผู้ดี โดยคุณนิลวรรณ ปิ่นทอง ทดลองสอนนักศึกษา 2 กลุ่มนี้อีกด้วย

การทดลองทั้งสองวิธี ชี้ให้เห็นว่าสรณิพนธ์บทวิจารณ์และบทวิเคราะห์กระตุ้นความสนใจ และให้ความรู้แก่ผู้อ่านได้พอสมควร เพราะมุมมองของผู้วิจารณ์อาจเป็นสิ่งที่ผู้อ่านทั่วไปไม่ได้คาดคิดมาก่อน จึงเป็นการชี้แนะให้เห็นว่าผู้อ่านอาจตีความวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้หลายแง่มุม

ในระดับปริญญาโท ผู้วิจัยเคยนำสรณิพนธ์บทวิจารณ์นวนิยายเรื่อง ข้างหลังภาพ โดยนักวิจารณ์ต่างสมัย และต่างแนวคิด คือ บรรจง บรรเจิดศิลป์ และ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ทดลองสอนนักศึกษาปริญญาโท สาขาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย โดยให้อ่านเปรียบเทียบและแสดงความคิดเห็นว่าบทวิจารณ์ต่างแนว

ทั้งสองบทนี้นำเสนอความคิดอย่างไร ใช้กรอบความคิดแบบใด บทวิจารณ์บทใดสร้างความรู้ความเข้าใจต่อตัวบทได้มากน้อยกว่ากัน เพราะเหตุใด ผลจากการทดลองสอนปรากฏว่า การเข้าใจตัวบทวิจารณ์ของบรรจง บรรเจิดศิลป์ จำเป็นต้องให้ความรู้แก่นักศึกษาเกี่ยวกับบริบททางสังคม ความขัดแย้งของแนวความคิดศิลปะเพื่อศิลปะ และศิลปะเพื่อชีวิต และอิทธิพลของแนวความคิดมาร์กซิสต์ต่อสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2490 ในขณะที่นักศึกษาจะเข้าใจแนวคิดของชูศักดิ์ได้ง่ายกว่า แม้ว่าจำเป็นต้องกล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมอัตวิสัยของตะวันตกเป็นพื้นความรู้บ้างพอสมควร นอกจากนี้ นักศึกษายังแสดงความคิดเห็นของตนหลังจากการอ่านนวนิยายเรื่องนี้ว่า เห็นว่าเป็นเรื่องรักโรแมนติคมากกว่าเรื่องแสดงชนชั้นทางสังคม และความล่มสลายของระบบศักดินา อย่างที่บรรจง บรรเจิดศิลป์กล่าวไว้ อย่างไรก็ตาม แม้นักศึกษาปัจจุบันจะไม่อาจจับสาระทางการเมืองในนวนิยายเรื่องนี้ได้ นักศึกษาก็มองว่าการวิจารณ์มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมไม่น้อยทีเดียว

นอกเหนือจากการทดลองนำไปใช้สอนแล้ว คณะผู้วิจัยยังขอความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิสาขาวรรณศิลป์ให้ตรวจสอบสรณิพนธ์ทั้ง 50 บทนี้อีกด้วย โดยครั้งแรก เมื่อจัดทำสรณิพนธ์จำนวน 30 บท ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ (รศ. ดร. ดวงมน จิตรจำนงค์) อ่านพิจารณาและให้ความเห็นในการประชุมใหญ่ ประจำปี 2542 ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้คำแนะนำอันมีค่าและเป็นประโยชน์ยิ่ง ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ให้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข และเมื่อจัดทำสรณิพนธ์ครบ 50 บท จะได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ (ผศ. สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร และศ. ดร. กุสุมา รักษาสมบัติ รวมทั้ง อาจารย์ ดร. สายัณห์ แดงกลม และ อาจารย์ ดร. อัจฉรา วรรณเชษฐ์) อ่านพิจารณาและให้ความเห็นในที่ประชุมใหญ่ ประจำปี 2543

3.8 งานวิจารณ์และงานวิชาการของผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย สาขาวรรณศิลป์ ได้เขียนบทวิจารณ์ 19 บท บทความวิชาการ 2 บท ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง ๆ ดังมีรายชื่อในข้อ 2.8

ประสบการณ์จากการเขียนบทวิจารณ์ทำให้ผู้วิจัยพบว่านักวิจารณ์จำเป็นต้องมีประสบการณ์ในการอ่านอย่างเข้มข้น มีความรู้ทางวรรณคดีศึกษาและทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์พอสมควร มีความรอบรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ เพื่อจะได้เข้าใจบริบททางสังคม และผลกระทบต่อวรรณกรรม นอกจากนี้ยังต้องมีมุมมองที่เฉียบคมและมีวิจรรย์ญาณในการพิจารณาตัวบทวรรณกรรมอย่างรอบคอบรอบด้านอีกด้วย ดังนั้น เมื่อเขียนบทวิจารณ์ ผู้วิจัยจึงพยายามชี้ให้เห็นคุณค่าของตัวบท โดยกล่าวถึงจุดเด่น จุดด้อย และมโนทัศน์หลักของวรรณกรรมเรื่องนั้น นอกจากการประเมินคุณค่าของงานวรรณกรรมโดยใช้บรรทัดฐานทางวรรณศิลป์แล้ว ผู้วิจัยยังพยายามชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมนั้นต่อชีวิตและสังคมอีกด้วย

ผู้วิจัยคำนึงว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมเป็นงานสร้างสรรค์ประเภทหนึ่ง ดังนั้นความสามารถในการถ่ายทอดทัศนะวิจารณ์ด้วยภาษาที่ชัดเจน สละสลวย มีพลังกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาทางความคิด หรือเกิดการครุ่นคิดพินิจนึกต่อไป จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความคิดเชิงวิจารณ์ที่เกิดจากการสัมผัสตัวบทวรรณกรรม บทวิจารณ์วรรณกรรมมีขอบทสรเรณูสุดดีเช่นเดียวกับมีขอบทประนามต่ำว่า ดังนั้น บทวิจารณ์จึงควรชี้ให้เห็นจุดเด่นที่น่าชื่นชม พร้อมกับชี้ข้อด้อยที่น่าตำหนิไปพร้อมกัน ผู้วิจัยยังตระหนักถึงท่าทีของการวิจารณ์ในทางสร้างสรรค์ การวิจารณ์จึงมิได้มุ่งไปในทางจับผิดหรือตำหนิข้อบกพร่องอย่างรุนแรง หากจำเป็นต้องชี้ข้อด้อยก็พยายามให้เป็นการ “ติเพื่อก่อ” มากกว่าเป็นการทำลาย

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอบทวิจารณ์ของคณะผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์ มิได้มีเจตจำนงค์เพื่ออวดภูมิให้เห็นว่าบทวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาแก้สังคม แต่คำนึงเสมอว่ากิจกรรมนี้เป็นเพียง “มาตรการซ่อมเสริม” เพื่อกระตุ้นให้เกิดความคึกคักในแวดวงวรรณกรรม และการวิจารณ์ อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมภาคปฏิบัติที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถเรียนรู้อุปสรรคปัญหาของการเขียนบทวิจารณ์ด้วยประสบการณ์ของตนเอง

3.9 การสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่

สาขาวรรณศิลป์พยายามจะสร้างนักวิจารณ์รุ่นใหม่ โดยในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ และการจัดประชุมประจำปีทุกครั้ง จะให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาเขียนบทวิจารณ์เพื่อเป็นการฝึกทักษะการวิจารณ์และแสดงทัศนะวิจารณ์ต่อผลงานวรรณศิลป์ที่ได้กำหนดให้เป็นตัวแบบสำหรับการวิจารณ์ ดังปรากฏในการประชุมปฏิบัติการ ครั้งที่ 1 ในระหว่างวันที่ 30 กรกฎาคม – 1 สิงหาคม 2542 ในวันแรกเป็นการเปิดให้ผู้สนใจทั่วไปเข้าร่วมสัมมนา มีผู้เข้าร่วมสัมมนา 100 กว่าคน ส่วนในวันที่สองเป็นการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเฉพาะผู้เขียนบทวิจารณ์เรื่องสั้นและกวีนิพนธ์ มีผู้สมัครเข้าร่วมเขียนบทวิจารณ์ 33 คน จากจำนวนที่จำกัดไว้ตอนแรก 20 คน ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้รับการฝึกวิจารณ์ทั้งแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ ที่สำคัญคือผู้ร่วมสัมมนา มีโอกาสฟังทัศนะจากนักเขียนผู้สร้างงาน ได้แลกเปลี่ยนทัศนะกับผู้เข้าสัมมนาคณะอื่น ๆ และได้ความรู้เรื่องวิจารณ์จากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ผลงานวิจารณ์ที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติอย่างเข้มข้นในเวลา 1 วันครึ่ง แสดงให้เห็นว่า ผู้เข้าร่วมสัมมนาส่วนใหญ่สามารถวิเคราะห์ตีความวรรณกรรมได้ดี สามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบต่างๆ ของวรรณกรรมไปสู่สารความหมายอย่างมีเหตุผล สามารถใช้ทักษะทางภาษาถ่ายทอดความคิดอย่างกระชับชัด ส่วนความลุ่มลึก มุมมองหลากหลาย ตลอดจนการอิงทฤษฎีวิจารณ์ให้หนักแน่น เป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมสัมมนาจะต้องเรียนรู้ และฝึกฝนอีกต่อไป อย่างไรก็ตาม พบว่าผู้เข้าร่วมสัมมนาขาดความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการวิจารณ์กวีนิพนธ์มากกว่าการวิจารณ์เรื่องสั้น สาขาวรรณศิลป์จึงจัดการประชุมปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 ในวันที่ 20 ตุลาคม 2542 โดยรับสมัครเฉพาะผู้เข้าร่วมสัมมนาครั้งที่ 1 มาแล้ว มี

ผู้สมัครจำนวน 18 คน ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ เป็นการฝึกปฏิบัติการวิจารณ์กันขึ้น โดยเฉพาะ โดยให้ความรู้เรื่องการตีความ การทดลองวิจารณ์ข้อวิจารณ์ เพื่อให้เห็นว่าบทวิจารณ์มีส่วนสร้างความเข้าใจในการอ่านตัวบท และกระตุ้นให้เกิดการคิดต่อ หรือคิดแย้ง ทำให้ผู้อ่านเกิดทัศนะวิจารณ์ลุ่มลึกรอบด้านและมองเห็นศักยภาพของกวีและบทกวีมากยิ่งขึ้น

ในการประชุมประจำปี 2543 ซึ่งจัดเป็น 2 ภาค คือ ภาคปฏิบัติ (วันที่ 18 - 20 พฤศจิกายน 2543) และภาควิชาการ (9 - 10 ธันวาคม 2543) สำหรับภาคปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมสัมมนามีโอกาสทดลองวิจารณ์เรื่องสั้นและบทกวีที่กำหนดให้ ทั้งในแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์ ครั้งนี้โครงการฯ วางแผนเพื่อกระตุ้นให้เกิดนักวิจารณ์หน้าใหม่ โดยเชื้อเชิญให้ผู้ร่วมสัมมนาเขียนวิจารณ์วรรณกรรมเพื่อส่งเข้าประกวดรางวัล ซึ่งมีผู้ได้รับรางวัลสาขาวรรณศิลป์ 3 รางวัล คือ รางวัลที่ 1, 2 และ 3 ผลงานที่ได้รับรางวัลเหล่านี้ โครงการฯ ได้ส่งผลงานที่ได้รับรางวัลที่ 1 และ 2 ไปตีพิมพ์ลงในหนังสือ *กล่าทานตะวัน* ปีที่ 1 ฉบับที่ 8 (มีนาคม 2544) ดังนี้

สุริยัน สุตศรีวงศ์. “คำอธิบายฐานของประชาคม ลุนาชัย”. *กล่าทานตะวัน*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2544), หน้า 7 - 9.

ปิยนุช รัตนานุกูล. “กวียากไร้ ใครเดือดร้อน”. *กล่าทานตะวัน*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2544), หน้า 15 - 18.

อนึ่ง การฝึกปฏิบัติการวิจารณ์ และการสนับสนุนให้กำลังใจโดยการให้รางวัลและการตีพิมพ์เผยแพร่ น่าจะมีส่วนกระตุ้นให้นักวิจารณ์หน้าใหม่เกิดความมั่นใจจนกล้าก้าวจากห้องทดลองปฏิบัติการไปสู่เวทีวิจารณ์วรรณกรรมด้วยตนเอง ดังจะเห็นว่ามีผลงานวิจารณ์วรรณกรรมของ “ศิษย์เก่า” และผู้ได้รับรางวัลทั้งสาขาวรรณศิลป์ และสาขาศิลปะการแสดงตีพิมพ์ต่อเนื่องในหนังสือ *กล่าทานตะวัน* ดังนี้

วาสนา นิ่มนวล. “วรรณคดีวิจารณ์ คลาสสิก นีโอคลาสสิก และโรแมนติก”.

กล่าทานตะวัน ปีที่ 1 ฉบับที่ 5 (ธันวาคม 2543), หน้า 69 - 77.

วาสนา นิ่มนวล. “วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ : ศิลปะในการถือกุญ”. *กล่าทานตะวัน*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (กุมภาพันธ์ 2544), หน้า 21 - 24.

วาสนา นิ่มนวล. “อมตะ ของ วิมล ไทรนิ่มนวล วิทยาศาสตร์กับศาสนา”.

กล่าทานตะวัน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 (พฤษภาคม 2544), หน้า 4 - 9.

ศศิธร เหลืองจินดา. “ในเวลา : กระแสวิพากษ์อัตถิภาวะนิยม?”. *กล่าทานตะวัน*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 8 (มีนาคม 2544), หน้า 19 - 27.

ศศิธร เหลืองจินดา. “สายโลหิต : สำนักแห่งประวัติศาสตร์”. *กล่าทานตะวัน*.

ปีที่ 1 ฉบับที่ 5 (ธันวาคม 2543), หน้า 31 - 47. และ ปีที่ 1 ฉบับที่ 6 (มกราคม 2544), หน้า 5 - 18.

พรวิภา วัฒนธนากุล. “อมตะ ของ วิมล ไทรนิ่มนวล ก้าวใหม่ที่ไม่ใกล้นักของ
วรรณกรรมไทย”. กล่าวทวนตะวัน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 (พฤษภาคม
2544), หน้า 10 - 16.

3.10 การเชื่อมโยงกับนักวิจารณ์ชาวต่างประเทศ

สาขาวรรณศิลป์ได้เชิญนักวิชาการชาวต่างประเทศมาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ
1 ครั้ง และได้ร่วมกับสยามสมาคม จัดปาฐกถาโดยผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีอีก 1 ครั้ง มีราย
ละเอียด ดังนี้

วันที่ 13 - 14 พฤษภาคม 2543 ณ สถาบันเกอเธ่ Prof. Dr. Vridhagiri
Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีจากมหาวิทยาลัย Hyderabad ประเทศอินเดีย เป็นวิทยากร
ในหัวข้อ Literary Criticism between East and West ซึ่งมีประเด็นย่อยดังนี้

- I Principles and Perceptions of Criticism in India : A Kaleidoscope
- II West – East Encounter and Criticism : The Elephant and the Blind Men
- III Towards Home–Based Criticism and the Indian Dilemma – Cross- Cultural
Approach as the Appropriate “ Middle Path”

การบรรยายครั้งนี้ให้แนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยมาก เพราะวัฒนธรรมไทยใกล้ชิด
กับวัฒนธรรมอินเดียมาก วรรณคดีและทฤษฎีวรรณกรรมจำนวนมากของไทยมีทั้งที่รับมาโดยตรง
และสังเคราะห์ขึ้นจากวรรณคดีและทฤษฎีวรรณคดีของอินเดีย Prof. Ganeshan ชี้ให้เห็นว่า
อิทธิพลจากตะวันตกตั้งแต่สมัยอาณานิคมครอบงำความคิดของคนอินเดียให้ชื่นชมศิลปะและ
วัฒนธรรมตะวันตก และละเลยขาดความสนใจศิลปวัฒนธรรมของชาติตน ดังนั้น แม้เราจะไม่ได้
ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกเช่นอินเดีย แต่อิทธิพลตะวันตกอาศัยช่องทางของการ
พัฒนาการศึกษาแผ่ขยายเข้าไปสร้างมาตรฐานในด้านมุมมองและวิถีคิดของคนไทย การประเมิน
คุณค่าวรรณกรรมด้วยหลักการแบบตะวันตก การใช้ศัพท์วิชาการทางวรรณคดีที่ล้นนัยบัญญัติขึ้น
จากศัพท์ต่างประเทศ การจัดรูปแบบวรรณกรรมไทยโดยอิงรูปแบบของวรรณกรรมตะวันตก
ตลอดจนการใช้ทฤษฎีใหม่จากตะวันตก ที่ไม่ได้มีสิ่งใดเชื่อมโยงกับวรรณกรรมไทย เช่น
ทฤษฎีหลังยุคสมัยใหม่ (Post-Modernism) ทฤษฎีหลังยุคอาณานิคม (Post- Colonialism) ฯลฯ
มาวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมไทย เหล่านี้เป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่า เราขาดความรู้ ความเข้าใจ
ความคิดและวิถีคิดแบบตะวันตก พอ ๆ กับขาดความเข้าใจรากความคิด วิถีคิดแบบของไทยเอง
ผู้บรรยายได้เสนอความเห็นที่น่าสนใจว่าในขณะที่เราไม่อาจตัดขาดการเรียนรู้ทฤษฎีการวิจารณ์
ของตะวันตกอันเป็นแบบสากล เราก็จำเป็นต้องแสวงหาทฤษฎีความรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับ
ธรรมชาติของวรรณคดีไทยและบริบทวัฒนธรรมของไทยไปพร้อมกันด้วย ความคิดของ Prof.
Ganeshan ตรงกับทัศนะเรื่อง “ทฤษฎีแผ่นดินแม่” ของ ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ หัวหน้า

โครงการฯ ซึ่งแสดงเป็นปาฐกถาไว้หลายครั้ง และได้กำหนดเป็นเป้าหมายหนึ่งของการทำวิจัยครั้งนี้

วันที่ 14 พฤศจิกายน 2543 ณ สยามสมาคม โครงการวิจัยฯร่วมกับสยามสมาคม จัดแสดงปาฐกถาเรื่อง The Uses of Literary Theory โดย Prof. Maria Seixo ซึ่งเป็นอาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศสและวรรณคดีเปรียบเทียบที่มหาวิทยาลัยลิบบอน ประเทศโปรตุเกส การบรรยายครั้งนี้มีประโยชน์ต่อการวิจัยมาก เพราะประสบการณ์จากต่างประเทศสองสะท้อนให้เห็นว่าสถานะของวงการวิจารณ์วรรณกรรมไทยก็ไม่ห่างไกลกันนัก นั่นคือ การนิยมนำทฤษฎีวรรณกรรมตะวันตกมาใช้ในการวิจารณ์ Prof. Seixo เตือนให้ตระหนักว่าทฤษฎีวรรณคดีและทฤษฎีการวิจารณ์มีประโยชน์แน่นอน และนักวิจารณ์จำเป็นต้องเรียนรู้ แต่ต้องนำไปใช้ให้ถูกทาง นักวิจารณ์ไม่ควรมุ่งพิสูจน์ทฤษฎีจนละเลยคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของตัวบทวรรณกรรม ดังที่ผู้บรรยายเรียกว่า “การใช้ทฤษฎีวรรณคดีโดยปราศจากวรรณคดี” ดังนั้น นักวิจารณ์ต้องสามารถหลุดจากกรอบคิดของทฤษฎีไปสู่การพิจารณาความหมายและคุณค่าของตัวงานอย่างมีอิสระ มีเหตุผลและวิจารณ์ญาณ

นอกจากนี้ สาขาวรรณศิลป์ยังได้เข้าร่วมสัมมนากับสาขาศิลปะการแสดง ซึ่งเชิญ Mr. Gert Pfafferodt เป็นวิทยากร ในหัวข้อ “การวิจารณ์ละคร” เมื่อ วันที่ 25 - 26 เมษายน 2544 ณ ห้องประชุมคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร แม้จะเป็นประสบการณ์ต่างสาขา แต่ข้อคิดหลายประการเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยสาขาวรรณศิลป์ อย่างเช่น การกล่าวถึงคุณสมบัติของนักวิจารณ์ว่าต้องเป็นผู้เปิดใจกว้าง ยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ต้องศึกษาค้นคว้าเพื่อให้รู้เท่าทันศิลปินผู้สร้าง เป็นสื่อกลางระหว่างศิลปินกับผู้รับ และบางครั้งควรสามารถชี้ข้อบกพร่องทางแก่ศิลปินผู้สร้างได้ด้วย นักวิจารณ์ต้องพร้อมที่จะเสี่ยง และอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งหลายรูปแบบ นอกจากนี้ นักวิจารณ์ยังต้องเป็นนักวิพากษ์สังคม นอกเหนือไปจากมีความสำนึกทางศิลปะ เพราะศิลปะไม่อาจแยกขาดจากสังคมการเมืองได้ สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้เชี่ยวชาญการละครกล่าวมานี้ สอดคล้องกับข้อมูลของสาขาวรรณศิลป์ ทำให้มั่นใจว่าประสบการณ์ของการวิจารณ์ไทยไม่ห่างไกลจากการวิจารณ์ศิลปะในสังคมต่างวัฒนธรรมนัก

3.11 การให้ทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์

มีผู้ยื่นความจำนงขอรับทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาโท 1 ราย แต่เนื่องจากเอกสารในการเสนอขอรับทุนไม่ชัดเจน สาขาวรรณศิลป์พิจารณาแล้ว จึงมีมติไม่ให้ทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์

4. ข้อสรุปเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์และทิศทางการวิจารณ์ไทย

4.1 วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์วรรณกรรมไม่เข้มแข็ง เพราะค่านิยมของสังคมไทยที่ติด

ยึดกับความคิดว่าการวิจารณ์คือการตำหนิข้อบกพร่อง และไม่ยอมรับการวิจารณ์เชิงติติงที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากข้อติติงนั้นเกิดจากอารมณ์และอคติ มิใช่ด้วยเหตุผลและขาดศิลปะของการวิจารณ์ ผู้วิจารณ์มักได้รับการโต้ตอบจากศิลปินผู้สร้างจนกลายเป็นการวิวาทะทางวรรณกรรม การวิจารณ์จึงเป็นการสื่อสารชนิดหนึ่งที่ต้องมีคุณลักษณะของศาสตร์และศิลป์อย่างพร้อมมูล เหมือนดังที่กุสุมา รัชมณี ให้ทัศนะว่า การชี้นำของนักวิจารณ์ควรเป็นไปโดยทางอ้อม หากชี้นำตรง ๆ นักเขียนมักไม่ยอมรับ

4.2 วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมแห่งการอ่าน เพราะนิสัยรักการอ่านย่อมทำให้เกิดความคิด และทัศนะวิจารณ์ ดังนั้น เมื่อวัฒนธรรมแห่งการอ่านอ่อนแอ วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ก็ย่อมอ่อนแอตามไปด้วย การพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์จึงต้องเป็นกิจกรรมที่กระทำไปพร้อมกับการสร้างวัฒนธรรมการอ่านและส่งเสริมการสร้างสรรค

4.3 การวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญา การแสดงความคิดเห็นต่อวรรณกรรมเรื่องหนึ่งในมุมมองที่แตกต่างกันนับเป็นมหรสพทางปัญญาในหมู่ผู้อ่าน การวิจารณ์ชวนวิจารณ์จึงสร้างความคึกคักในวงวรรณกรรม ทำให้มองเห็นศักยภาพของงานสร้างสรรค์ว่าสามารถกระตุ้นจินตนาการความนึกคิดของผู้อ่านได้อย่างกว้างขวาง ในช่วง พ.ศ. 2520 - 2530 มีการวิจารณ์ชวนวิจารณ์ และวิจารณ์โต้วิจารณ์กันอย่างคึกคัก ในนิตยสารโลกหนังสือและถนนหนังสือเช่น บทวิจารณ์ “ใต้ทัศนะของวิภา กงกะนันท์ เรื่อง พระลอกกับปู่เจ้าสมิงพราย” ใน โลกหนังสือ กันยายน 2525 และบทวิจารณ์ “วิจารณ์แห่งวิจารณ์ปัจจุบัน ได้ ‘ค่างพลู’ กรณี ‘ตลิ่งสูง ชุงหนัก’ ของ สัตยา ประชาชน ใน ถนนหนังสือ กรกฎาคม 2528 เป็นต้น การวิจารณ์โต้วิจารณ์ มักจะคึกคักในช่วงการประหวัดวรรณกรรมซีไรต์ ในบางปีทำให้เกิดการวิจารณ์โต้วิจารณ์อย่างรุนแรง รวมทั้งการวิจารณ์โต้คำตัดสินของคณะกรรมการซีไรต์ การวิจารณ์ชวนวิจารณ์และวิจารณ์โต้วิจารณ์ครั้งสำคัญ คือ กรณีวิจารณ์รวมเรื่องสั้น อัญมณีแห่งชีวิต ของ อัญชัน ซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์ ในปี 2533 ธเนศ เวศร์ภาดา รายงานไว้ในบทความ ชื่อ “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (พ.ศ. 2526 - 2538)”¹ ว่า

“ทิวา สารจุฑะ นักวิจารณ์ดนตรีเป็นผู้เปิดประเด็นเป็นคนแรก โดยชี้ให้เห็นว่างานของอัญชันมีรากความคิดของฝรั่ง ตามด้วยอนุช อาภาภิรม นักเขียนนักคิดเปิดประเด็นเรื่องความมีตมณที่ได้จากการมองโลกในแง่ร้ายของอัญชัน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ อาจารย์คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นความชอบล่องของใหม่ของอัญชัน วาณิช จรุงกิจอนันต์ นักเขียนเรื่องสั้นซีไรต์ ปี พ.ศ. 2527 สวมบทบาทนักวิจารณ์เปิดประเด็นเรื่องการใช้ภาษาที่ผิดพลาดและความไม่เป็นเอกภาพทางวรรณศิลป์ของอัญชัน และจำลอง ผังชลจิตร เปิดประเด็น

¹ ธเนศ เวศร์ภาดา, “12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย (พ.ศ. 2526 - 2538)”, ทะเลปัญญา, พระนคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2543, หน้า 125 - 6.

วิพากษ์ว่า อัญชันใส่ใจเขียนเรื่องปฏิบูล เรื่องเพศ เรื่องผี และเรื่องตลกมนุษย์ รวมทั้งการเขียนตอบโต้เป็นเล่มโดยนักวิจารณ์ที่ใช้ชื่อว่า นเรนทร์ จันทรประสูตร ซึ่งแสดงทรรศนะปฏิเสธงานของอัญชันตลอดทั้งเล่ม

ในขณะเดียวกัน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ อาจารย์นักวิชาการทางวรรณกรรมก็ได้แสดงความชื่นชมผลงานของอัญชันว่าเป็นวรรณกรรมสะท้อนภาพการเอาเปรียบของมนุษย์ในสังคมได้อย่างรอบด้าน บัวแพน นันทพิสัย ได้กล่าวชมความสามารถของผู้เขียนที่จับเอาเนื้อหาของความเป็นมนุษย์ที่มีกิเลสออกมาตีแผ่ได้อย่างหมดจดและหมดเปลือก เจตนา นาควัชระ ได้กล่าวถึงความเข้มข้นทางความคิดที่ได้มาจากเนื้อหาและเรื่องราวที่มีสารเชิงปรัชญาแฝงอยู่ ดวงมน จิตรจำนงค์ และ ธเนศ เวศร์ภาดา ก็ได้แสดงความเห็นได้ว่านิข จรุงกิจอนันต์ เกี่ยวกับการใช้ภาษาของอัญชันที่แตกต่างจากของคนอื่น ๆ

หลังจากนั้นมา การวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อบทรายงานเสวนาวรรณกรรมเรื่อง “สุนทรียภาพและสุนทรียรสในงานกวีนิพนธ์ไทย” ปาฐกถาโดย ดวงมน จิตรจำนงค์ ตีพิมพ์ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (2535) แล้ว ได้มีจดหมายจากดวงเดือน สว่างวงศ์ แสดงปฏิกิริยาต่อดวงมน ผ่านคอลัมน์บ่นสนทนาของสิงห์สนามหลวง ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์อีกหลายฉบับต่อมา

การวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์และวิจารณ์โต้วิจารณ์เช่นนี้ ยังเกิดขึ้นกับวรรณกรรมซีไรต์เรื่องอื่น ๆ อีก ได้แก่ เวลา ของชาติ กอบจิตติ (2537) ม้าก้านกล้วย ของ ไพโรจน์ ไขววม (2538) ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน (2540) และ สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน (2542) ของ วินทร์ เลียววาริณ

เนื่องจากวรรณคดีเป็นงานศิลปะที่ส่งผลกระทบต่อผู้อ่านแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ของผู้อ่าน วรรณคดีเรื่องเดียวกันอาจสร้างผลกระทบทางอารมณ์ไม่เหมือนกัน ดังนั้น การวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์ หรือการวิจารณ์โต้วิจารณ์ จึงเป็นนิมิตหมายอันดีที่แสดงให้เห็นความเข้มแข็งของวัฒนธรรมการอ่าน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะที่มีต่อวรรณกรรมในวงกว้าง และเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้เขียนที่ทำให้มองเห็นแง่มุมหลากหลายในวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน อันจะเป็นคุณูปการในการพัฒนาการเขียนและการอ่านต่อไป การวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์และการวิจารณ์โต้วิจารณ์จึงเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ยืนยันว่าวรรณกรรมเมื่อตีพิมพ์เผยแพร่แล้วเป็นสมบัติของมหาชน บทวิจารณ์ที่เกิดจากการวิจารณ์ซ้อนหรือวิจารณ์โต้ล้วนเป็นการแสดงปฏิกิริยาที่ต่างหากของผู้รับ เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ทำให้วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์เติบโตอย่างมีพลัง เพราะเป็นการใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น อันจะพัฒนาไปสู่การยอมรับฟังความคิดเห็นที่ต่างไปจากของตน การวิจารณ์ยังเป็นการแสดงคุณภาพของการอ่านวรรณกรรม เพราะผู้ที่วิจารณ์ได้ผู้อื่น หรือวิจารณ์ด้วยมุมมองที่ต่างไปจากนักวิจารณ์อื่น ย่อมต้องมีประสบการณ์และหลักเกณฑ์ในการอ่านเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านบทวิจารณ์ใช้วิจารณ์

ญาณในการพิจารณาบทวิจารณ์ที่แตกต่างหลากหลายเหล่านี้ยิ่งถ่วง การวิจารณ์ข้อ
วิจารณ์ และการวิจารณ์โต้วิจารณ์บางครั้งอาจจะนำไปสู่การเกิดวิวาทะทางความคิดและอารมณ์
ระหว่างนักวิจารณ์กับนักวิจารณ์ หรือระหว่างนักวิจารณ์กับนักเขียนบ้าง แต่ก็ยังถือว่าเป็น
ปรากฏการณ์ช่วงสั้น ๆ ที่ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์มากนัก

ปัจจุบัน การวิจารณ์ข้อวิจารณ์มีน้อยลง อาจจะเป็นด้วยเหตุที่ไม่มีบทวิจารณ์ที่มีพลัง
มากพอจะกระตุ้นให้นักวิจารณ์อีกผู้หนึ่งอยากแสดงทัศนะที่แตกต่าง หรืออาจจะเป็นเพราะปัจจุบัน
มีนักวิจารณ์จำนวนน้อย นักวิจารณ์จึงพยายามหลีกเลี่ยงการมีวิวาทะทางวรรณกรรม แต่ไม่ว่า
จะเป็นเพราะสาเหตุประการใด การลดน้อยลงของการวิจารณ์ข้อวิจารณ์มีผลกระทบต่อการสร้าง
วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์

4.4 การสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ในกรอบของระบบสังคมไทย อาจจะต้องดำเนิน
ไปในลักษณะ “มนุษย์สัมพันธ์” ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการจัดเสวนากลุ่มย่อย การ
ประชุมปฏิบัติการสาขาวรรณศิลป์และสาขาอื่น ๆ พบว่าการเปิดเวทีให้ศิลปินผู้สร้างกับผู้รับและ
นักวิจารณ์มาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เปิดเผยท่าทีทัศนะของกันและกัน ช่วยทะลาย
กำแพงแห่งความไม่เข้าใจระหว่างผู้สร้างและผู้รับได้ดีมาก ศิลปินผู้สร้างปรับเปลี่ยนอคติที่มีต่อ
นักวิจารณ์และเข้าใจ “สุนทรียศาสตร์แห่งผู้รับ” ในขณะเดียวกันผู้รับและนักวิจารณ์เข้าใจ
ทัศนคติของนักเขียนมากขึ้น แม้จะเป็นการวิจารณ์แบบมุขปาฐะ แต่สามารถพัฒนาไปสู่
วัฒนธรรมลายลักษณ์ได้ในโอกาสต่อไป

4.5 หากพิจารณาทิศทางการวิจารณ์ตั้งแต่เริ่มแรก จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นการวิจารณ์
ในแนวสุนทรียศาสตร์ นั่นคือให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางศิลปะและสุนทรียภาพของภาษา
กวี ดังเช่นสมาคมวรรณคดี ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้กำหนดหลักวรรณศิลป์ในการพิจารณา
วรรณคดีไว้ชัดเจน² การกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาประเมินคุณค่าวรรณคดี ซึ่งเกิดขึ้น
เป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ยุควรรณคดีสโมสร ก่อตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.
2467 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ยุคสมาคมวรรณคดี ก่อตั้งโดยสมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ พ.ศ.
2474 สมัยรัชกาลที่ 7 และยุควรรณคดีสมาคม ก่อตั้งโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2485
สมัยรัชกาลที่ 8 ล้วนเป็นความพยายามในการส่งเสริมการแต่งและการอ่านวรรณคดีไทยแนว
ประเพณี เพื่อต้านกระแสความนิยมแต่งและนิยมอ่านวรรณกรรมสมัยใหม่

² สมาคมวรรณคดี ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2474 โดยความริเริ่มของสมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ พระวรเวทย์
พิสิฐกรรมการท่านหนึ่งกำหนดหลักเกณฑ์ทางวรรณศิลป์ในการพิจารณาวรรณคดีไว้ 5 ประการ คือ 1. แต่งถูกต้อง
ตามข้อบังคับของคำประพันธ์ชนิดนั้น ๆ โดยเคร่งครัด 2. ความดีและเด่น 3. สัมผัสดี 4. ความไพเราะ 5. ไม่แต่ง
อย่างว่ากลอนพาไป

การวิจารณ์แนวสุนทรียศาสตร์ได้พัฒนาต่อมาด้วยหลักทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของตะวันตก และตะวันออก และเป็นแนววิจารณ์ที่นิยมอยู่จนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากบทวิจารณ์ของ ดวงมน จิตรจำนงค์ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา และธเนศ เวศร์ภาดา เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้วิจารณ์บางคนตีความหมายของตัวบทโดยอาศัยศาสตร์ต่าง ๆ เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ สตรีนิยม ฯลฯ นักวิจารณ์บางคนใช้ความรู้ทางด้านศิลปะ ภาพยนตร์ และการละครมาช่วยพิจารณาถ้อยคำและการเล่าเรื่องของวรรณกรรม นอกจากนี้ นักวิจารณ์รุ่นใหม่บางคน เช่น ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และนพพร ประชากุล ได้ใช้ทฤษฎีใหม่ ๆ ทางวรรณคดีจากตะวันตก เช่น ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (Post-Modernism) ทฤษฎีรื้อสร้าง (Deconstruction) ฯลฯ มาวิจารณ์วรรณกรรมสมัยใหม่ของไทย ทำให้แนวการวิจารณ์เช่นนี้มีอิทธิพลต่อนักวิจารณ์รุ่นใหม่เป็นอย่างมากในปัจจุบัน

4.6 ยุคของการตื่นตัวอย่างคึกคักในการวิจารณ์วรรณกรรม ปรากฏในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 เพราะอิทธิพลจากความคิดทางการเมืองแนวมาร์กซิสต์สายจีนที่เห็นว่าการวิพากษ์วิจารณ์เป็นกิจกรรมที่ทำให้แทงทะลุความจริงไม่ว่าด้านบวกหรือด้านลบ นักคิดฝ่ายซ้ายจึงต้องพร้อมที่จะวิจารณ์ตนเองต่อสาธารณะ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 มีการตีพิมพ์หนังสือลัทธิการเมือง และวรรณกรรมก้าวหน้าทั้งที่แปลมา และทั้งที่เป็นวรรณกรรมไทยในยุคทศวรรษ 90 ซึ่งถือเป็นยุควรรณกรรมเพื่อชีวิตยุคแรก กระแสความคิดเรื่องลัทธิการเมืองฝ่ายซ้ายจึงไหลหลั่งในสังคมไทย นอกจากนี้ยังมีการออกหนังสือพิมพ์และนิตยสารแนวก้าวหน้า ซึ่งมักจะเปิดหน้าวิจารณ์วรรณกรรมและศิลปะให้เป็นเวทีแสดงทัศนะวิพากษ์วิจารณ์ เช่น *ประชาชาติ อธิปไตย เสียงใหม่ ปุณณ ปิฎกภูมิ* ฯลฯ ต่อมาเมื่อโลกหนังสือ เป็นนิตยสารทางวรรณกรรมโดยตรง และทางด้านวิชาการ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ออกวารสาร *อักษรศาสตร์พิจารณา* ตีพิมพ์ผลงานวิจารณ์ของนิสิต อาจารย์ และนักวิจารณ์อิสระ บรรยายการวิจารณ์วรรณกรรมในยุคนี้จึงคึกคัก เข้มข้น รุ่งเรือง และรุนแรง มีการแบ่งวรรณกรรมออกเป็น 2 กระแสใหญ่โดยชัดเจน คือ วรรณกรรมเพื่อชีวิต และวรรณกรรมนำเน่า การนำหนังสือ *ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน* ของจิตร ภูมิศักดิ์ *ข้อคิดจากวรรณคดี ศิลปการแห่งกาพย์กลอน* ของ อินทรายุทธ และ *ศิลปะวรรณคดีกับชีวิต* ของ บรรจง บรรเจิดศิลป์ อันถือเป็นต้นธารของการวิจารณ์ในแนวมาร์กซิสต์ มาตีพิมพ์ใหม่อีก ทำให้กระแสความคิดและทัศนะวิจารณ์แบบมาร์กซิสต์กลายเป็นกระแสหลัก และส่งอิทธิพลให้ ทัศนะ แสงนาม เขียนบทความชื่อ “วรรณกรรมประเภท “น้ำเน่า” และที่ไม่ใช่ “น้ำเน่า” และวิเคราะห์ลักษณะของวรรณกรรมก้าวหน้า ในหนังสือ *ทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม* ทัศนะวิจารณ์แบบมาร์กซิสต์จึงปรากฏในบทวิจารณ์จำนวนมากในระยะนั้น เช่น บทวิจารณ์ของ รัตติ เฝ้าเหลืองทอง สันทัด ประติมากรรม สำเร็จ คำพะอู ดุษฎี ศรียะลา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการวิจารณ์วรรณคดีโบราณอย่างรุนแรงถึงขั้น “เผาวรรณคดี” ทำให้มีนักวิชาการและนักเขียนบางคน เช่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ศุภร บุนนาค เขียนบทวิจารณ์โต้แย้งเพื่ออนุรักษ์คุณค่าของมรดกวรรณศิลป์ของชาติไว้ อาจกล่าวได้ว่าการวิจารณ์ในช่วงนี้มีพลังทางปัญญาสูงสุด เพราะทำให้สังคมสนใจวรรณคดีและกลับไปอ่านบทบทวนกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง ผลจากการวิวาทกันอย่างรุนแรงและกว้างขวางเช่นนี้ ทำให้มีกระทรวงศึกษาธิการจัดการสังคายนาหลักสูตรและแบบเรียนวรรณคดีไทย ทำให้มีการยกสถานะของวรรณกรรมปัจจุบันให้บรรจุในหลักสูตรและแบบเรียนด้วย หลังเหตุการณ์ 6 ตุลา 19 การวิจารณ์แนวมาร์กซิสต์ลดบทบาทลงเช่นเดียวกับการสร้างสรรค์วรรณกรรมเพื่อชีวิต แต่ก็นับเป็นข้อดีที่ทำให้เกิดความสนใจแสวงหาทฤษฎีวรรณคดีอื่น ๆ มาใช้ในการวิจารณ์ศิลปะวรรณกรรม การวิจารณ์จึงดำรงอยู่ในกระแสธารของวงวรรณกรรมเคียงคู่ไปกับการสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู ซึ่งการสร้างและเสพวรรณกรรมเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในสังคม

4.7 หลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2541 เวทีในการวิจารณ์ลดน้อยลง เพราะนิตยสารทางวรรณกรรมโดยตรงหลายเล่มปิดตัวไป เช่น *ข้อการะเกด* *ไรเตอร์แมกกาซีน* นิตยสารข่าวการเมือง/เศรษฐกิจที่เปิดเนื้อที่ให้การวิจารณ์วรรณกรรม บางเล่มปิดตัวไป เช่น *มาตุภูมิ* *รายสัปดาห์* *ฐานเศรษฐกิจรายสัปดาห์* บางเล่มปิดคอลัมน์บทวิจารณ์ บางเล่มลดพื้นที่ของคอลัมน์บทวิจารณ์ บางเล่มเปลี่ยนแปลงทิศทางในการนำเสนอ เป็นรูปของบทความ หรือวิจารณ์หนังสือเป็นกลุ่ม ฯลฯ บทวิจารณ์วรรณกรรมเล่มใดเล่มหนึ่งอย่างเจาะลึกทุกแง่มุมจึงมีน้อยลง เพราะไม่มีเนื้อที่พอแก่การตีพิมพ์ บทวิจารณ์ทำนองนี้จึงมักตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ ซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจก็ทำให้ตีพิมพ์เผยแพร่เพียงปีละเล่มเท่านั้น วิกฤตด้านเวทีวิจารณ์จึงส่งผลทำให้ไม่อาจส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม จากกลางปี 2543 จนถึงปัจจุบัน มีนิตยสารทางวรรณกรรมเกิดใหม่อีกหลายเล่ม เช่น *กล้วยานตะวัน* , *Vain Comment*, *BC Bzine*, *AW (Alternative Writer)* , *POMO*, *ชุมทางปากหมา* เป็นต้น นิตยสารเหล่านี้เน้นการตีพิมพ์บทวิจารณ์วรรณกรรมและบทวิจารณ์ศิลปะแขนงอื่น ๆ เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี แต่นิตยสารดังกล่าวเป็นนิตยสารนอกกระแส นอกจาก*กล้วยานตะวัน*ซึ่งตีพิมพ์เป็นรูปเล่มสวยงามแล้ว นิตยสารเล่มอื่นๆ ล้วนเป็นหนังสือทำมือ คือผลิตเองด้วยระบบเทคโนโลยีต่ำ และจำหน่ายตรงแก่สมาชิกหรือวางจำหน่ายตามร้านหนังสือเล็ก ๆ บางแห่งหรือจำหน่ายเองตามงานออกร้านหนังสือ ดังนั้น นิตยสารที่ได้รับทุนอุดหนุนจากสมาชิกเพียงอย่างเดียวเช่นนี้ไม่อาจคาดการณ์ได้ว่าจะมีอายุยืนยาวไปได้นานเท่าใด ดังเช่น*กล้วยานตะวัน*ซึ่งต้องปิดตัวลงชั่วคราวเมื่อผลิตได้เพียง 10 เล่ม ทั้ง ๆ ที่มียอดสมาชิกถึง 300 กว่าคน

4.8 แม้ว่าพลังทางปัญญาของบทวิจารณ์ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับความเข้มข้นของตัวบทวรรณกรรมเสมอไป แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นทั้งในด้านเนื้อหาและกลการประพันธ์จะทำทลายให้นักวิจารณ์ช่วยกันตีความด้วยมุมมองและกลยุทธ์ทางวรรณศิลป์หลากหลาย นอกจากนี้ ความสนใจของมหาชนต่อการวิจารณ์ยังสัมพันธ์กับบรรยากาศความ

คึกคักของการสร้างสรรค์และการเสพวรรณกรรมอยู่ไม่น้อย ฉะนั้น การวิจารณ์จึงมักได้รับแรงกระตุ้นในช่วงที่การประกวดวรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมซีไรต์ และในขณะเดียวกันบทวิจารณ์ก็ช่วยกระตุ้นมหาชนเกิดความตื่นตัวสนใจความเคลื่อนไหวของวรรณกรรมในเวลลาดังกล่าวนี้ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ การวิจารณ์จึงดูเหมือนมีฤดูกาลแสนสั้น มีวงจำกัดอยู่เพียงวรรณกรรมที่ส่งเข้าประกวด และตกอยู่ในกระแสทิศทางวรรณกรรมที่สื่อและธุรกิจการพิมพ์เป็นผู้กำหนด ทั้ง ๆ ที่จริงแล้ว การวิจารณ์ควรเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ไม่เพียงเดินตามกระแสวรรณกรรม หากแต่ต้องก้าวหน้าจนสามารถบ่งชี้แนวโน้มและทิศทางของวรรณกรรมได้ด้วย

4.9 แนวคิดการจัดพิมพ์“หนังสือขายดี”ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของวรรณกรรมสร้างสรรค์อย่างเห็นได้ชัด สำนักพิมพ์ใหญ่บางแห่งพยายามสรรหากลยุทธ์การขายต่าง ๆ นานามาใช้ ไม่ว่าจะเป็นการเชิญดารา นักร้อง นางแบบ มาเขียนหนังสือ การเจาะตลาดนักอ่านเฉพาะกลุ่ม การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขาย การส่งหนังสือเข้าประกวด ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันสำนักพิมพ์กำลังส่งเสริมการผลิต “หนังสือขายดี” มากกว่า “หนังสือดี” ผลกระทบต่อวงการวิจารณ์ก็คือประสบปัญหาขาดแคลนหนังสือดี ๆ สำหรับวิจารณ์ เพราะแม้ว่าหนังสือขายดีจะช่วยสร้างนิสัยรักการอ่านแต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้สร้างความสนใจของนักวิจารณ์ ปรากฏการณ์นี้เป็นโจทย์ที่ท้าทายให้ต้องขบคิดต่อไปว่าจะมีผลกระทบต่อการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์อย่างไร

4.10 การแข่งขันทางธุรกิจทำให้เกิดการนำการตลาดมาใช้ในการผลิตและเผยแพร่วรรณกรรม การวิจารณ์จึงเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่บางครั้งอาจต้องเดินเคียงคู่ไปกับกิจกรรมการส่งเสริมการขาย ดังจะเห็นว่ากิจกรรมส่งเสริมการขายที่นิยมกันอย่างหนึ่งในปัจจุบัน คือ การเปิดตัวหนังสือ ซึ่งบางครั้งจะจัดในรูปของการเสนา หรืออภิปรายเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องนั้น หรือวรรณกรรมประเภทนั้น ๆ การเสนาหรืออภิปรายดังกล่าวเป็นการเปิดเวทีวิจารณ์วรรณกรรมแบบมุขปาฐะ ซึ่งอาจพัฒนาไปสู่บทวิจารณ์วรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรในโอกาสต่อไป

4.11 ทิศทางการวิจารณ์ของไทยติดขัดกับตัวบุคคลค่อนข้างแน่นแฟ้น ดังที่หัวหน้าโครงการฯ ได้สรุปไว้ในรายงานความก้าวหน้ารอบ 6 เดือนที่ 3 ว่า “ผู้สร้างไม่ได้ให้ความเชื่อถือการวิจารณ์ในฐานะสถาบัน แต่จะให้การยอมรับนักวิจารณ์เฉพาะบุคคล” อันที่จริงไม่เฉพาะผู้สร้าง หากแต่เป็นประชาคมวรรณกรรมทั้งหมด ทั้งผู้สร้าง ผู้เสพ และนักวิจารณ์ด้วยกันเองจะให้ความเชื่อถือแก่นักวิจารณ์ที่มีวิชา มีความจัดเจน และมีวุฒิภาวะสูงที่จะให้ข้อเสนอแนะอันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์และการเสพรับ ดังนั้น นักวิชาการที่นำหลักทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์มาใช้อย่างโดดเด่นจะได้รับการยอมรับอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำทฤษฎีของตะวันตกมาเผยแพร่ เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่แก่นักวิจารณ์รุ่นใหม่ ซึ่งจำนวนไม่น้อยไม่ได้ศึกษามาทางด้านวรรณกรรมโดยตรง หากแต่เป็น “ผู้รักสมัครเล่น” ที่สะสมประสบการณ์การอ่านและ

ค้นคว้าศึกษาด้วยตนเอง จากการสัมภาษณ์มีข้อยืนยันว่า เจตนา นาควัชระ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช

นพพร ประชากุล ชลธิรา สัตยาวัฒนา กอบกุล อิงคุทานนท์ ดวงมน จิตรจำนงค์ ธเนศ เวศร์ภาดา จุฑมพร ปรบักษ์ประลัย เป็นนักวิจารณ์ที่กลุ่มนักวิจารณ์ด้วยกันเอง นักอ่าน และนักเขียนให้ความเชื่อถือ แต่ก็น่าเสียดายว่านักวิชาการที่ได้รับความเชื่อถือสูงเหล่านี้หลายคนวางมือไปแล้ว และหลายคนไม่ได้ทำงานต่อเนื่อง จึงได้แต่ฝากผลงานไว้จำนวนหนึ่งเพื่อประโยชน์ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

5. การเชื่อมโยงประสบการณ์ไทยกับประสบการณ์ต่างประเทศ

ประสบการณ์จากต่างประเทศนับว่ามีคุณค่าต่อการวิจัย เพราะจากการที่ผู้วิจัยสาขาวรรณศิลป์ได้รับข้อมูลจากการฟังการบรรยายของผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศที่ได้เชิญมา และเข้าร่วมฟังการบรรยายของผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศสาขาศิลปะการแสดง ตลอดจนได้ข้อมูลจากสรณิพนธ์บทวิจารณ์ของต่างประเทศ ทำให้เพิ่มพูนความรู้และเกิดทัศนะเปรียบเทียบกับบทวิจารณ์ของไทยหลายประการ เป็นต้นว่า Prof. Dr. Ganeshan ผู้เชี่ยวชาญจากอินเดียอธิบายว่าในวัฒนธรรมสันสกฤต การวิจารณ์คือการชื่นชมและเข้าถึงวรรณคดี ด้วยการซาบซึ้ง ไม่ใช่ ตัดสิน คำอธิบายของผู้รู้ชาวอินเดียช่วยให้คำตอบเรื่องความแตกต่างของการวิจารณ์วรรณคดีไทยในยุคแรกเริ่มที่มีการวิจารณ์กับยุคหลัง ๆ ชัดเจนขึ้น ในยุคแรก ๆ การวิจารณ์มักเป็นไปในลักษณะชื่นชมสุนทรียภาพและสุนทรียรสในวรรณคดี ผู้วิจารณ์เข้าถึงวรรณคดีด้วยอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าคิดหาเหตุผล ในลักษณะ “ใจถึงใจ” และผู้วิจารณ์ยังต้องมีทักษะทางศิลปะที่เกือบจะกลายเป็นหนึ่งเดียวกับศิลปินผู้สร้างงาน ส่วนการวิจารณ์ในยุคหลัง แม้ว่าการวิจารณ์แนวสุนทรียศาสตร์ยังเป็นแนววิจารณ์ที่นิยมกันอยู่มาก แต่ก็มีการใช้ชนบทวิจารณ์แบบตะวันตกที่ผู้วิจารณ์ “ตรวจสอบ” ตัวบทอย่างใกล้ชิด และประเมินคุณค่าอย่างถี่ถ้วนต้องแท้มีชี้แสดงความซาบซึ้งประสบการณ์จากวัฒนธรรมอินเดียสองสะท้อนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการวิจารณ์ของไทยได้อย่างดี เพราะในอดีตวรรณคดีไทยและวรรณคดีวิจารณ์ไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดียและทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ของอินเดียไม่น้อย ต่อมาจึงรับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเช่นเดียวกับอินเดีย เราจึงมีวัฒนธรรมสองกระแสไหลเวียนอยู่ในบริบทของการสร้างและเสพวรรณกรรมไทย การบรรยายของวิทยากรจากอินเดียได้เตือนให้เราพิจารณาถึงความเหมาะสมของการนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ในการวิจารณ์วรรณคดีไทย ขณะเดียวกันกระตุ้นให้เราใส่ใจในเรื่องวรรณคดีศึกษาของไทย เพื่อเรียนรู้ทฤษฎีการสร้างและการเสพวรรณคดีในบริบทวัฒนธรรมของเราเอง อันอาจจะนำไปสู่การค้นพบ “ทฤษฎีแผ่นดินแม่” ในที่สุด ข้อเสนอแนะของวิทยากรที่พ้องกับแนวคิดของโครงการวิจัยฯ สร้างกำลังใจว่าการดำเนินการวิจัยมีทิศทางที่ถูกต้องและอาจพบคำตอบได้ในบัดนี้

นอกจากนี้ การบรรยายของ Prof. Dr. Maria Seixo ทำให้เห็นว่าการใช้ทฤษฎีในการวิจารณ์วรรณกรรมเป็นกระแสนิยมระดับโลก ทฤษฎีการวิจารณ์ช่วยทำให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ ต่อวรรณกรรม แต่ขณะเดียวกันการหมกมุ่นกับทฤษฎีจนเกินไปก็อาจจะเกิดปรากฏการณ์อย่างที่คุณเชียวชาญกล่าวว่า “การใช้ทฤษฎีวรรณคดีโดยปราศจากวรรณคดี” จากการศึกษาวิจัยข้อมูลบทวิจารณ์วรรณกรรมของไทย ก็ได้พบปรากฏการณ์ทำนองนี้เช่นเดียวกัน

ในส่วนของสรณิพนธ์บทวิจารณ์ ข้อมูลจำนวน 4319 รายการเป็นหลักฐานยืนยันความมั่งคั่งของการวิจารณ์สาขาวรรณศิลป์ ดังนั้นสาขาวรรณศิลป์จึงคัดเลือกบทวิจารณ์ต่างประเทศมาเป็นสรณิพนธ์เพียง 3 บท ในจำนวนสรณิพนธ์ทั้งหมด 50 บท สรณิพนธ์บทวิจารณ์ต่างประเทศ 3 บท เป็นบทความของนักทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ “ความคิด ความเชื่อ และความสำนึกเชิงปรัชญา” ของ โรนัลด์ ฟิค็อก “มรดกกรรมของผู้แต่ง” ของ โรลองด์ บาร์ธส์ และ “เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ การเมืองและอักษรศาสตร์ : บทสัมภาษณ์โดย New Left Review” ของ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงประสบการณ์ความรู้จากบทวิจารณ์ทั้ง 3 บทนี้มาใช้ในการวิจัย ทำให้เห็นความสอดคล้องและความแตกต่างกับทัศนะวิจารณ์ของไทย ดังนี้

โรนัลด์ ฟิค็อก นักวิชาการชาวเยอรมันเสนอความคิดในบทความของเขาว่าวรรณคดีมีความสัมพันธ์กับชีวิต ความโดดเด่นของวรรณคดีอยู่ที่นัยเชิงปรัชญา ดังนั้น ผู้อ่านหรือนักวิจารณ์หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะประเมินคุณค่าเนื้อหาความคิดของตัวบทควบคู่ไปกับอารมณ์ความรู้สึก ความคิดในวรรณกรรมอาจจะไม่ได้เป็นระบบเหมือนความเชื่อทางศาสนาหรือปรัชญา แต่เป็นการตระหนักในปัญหาของมนุษยชาติของสังคม และของปัจเจกบุคคล ดังนั้น การวิจารณ์วรรณกรรมที่มีพลังจึงต้องชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรม และคุณค่าของชีวิตมนุษย์ไปพร้อมกัน แนวคิดของฟิค็อกยืนยันให้เห็นว่าการวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมต่อชีวิตและสังคม ย่อมเป็นพลังทางปัญญาแก่สังคม อันสอดคล้องกับกรอบนิยามความหมายของการทำวิจัยครั้งนี้

ความคิดของโรนัลด์ ฟิค็อกสอดคล้องกับทัศนะของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ นักวิชาการชาวเวลส์ ที่แสดงไว้อย่างหนักแน่นว่า งานศิลปะที่ดีย่อมมีคุณค่าต่อชีวิตและสังคม เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ มีทัศนะเชิงสังคมนิยม เขาจึงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตวรรณกรรม เจือปนในการผลิต และผู้รับอันหมายถึงผู้อ่าน ครอบคลุมไปถึงประชาคมวรรณกรรมและขยายไปสู่สังคมโดยรวมด้วย ดังนั้น ในทัศนะของเขา การวิจารณ์จึงไม่ใช่กิจกรรมทางปัญญาที่เน้นปัจเจกนิยมและอัตวิสัยเช่นทฤษฎีวิจารณ์ของบางสำนัก เขาเห็นว่าการวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมจากเนื้อหาความคิดของตัวบท หรือผลกระทบทางอารมณ์ต่อผู้อ่านเท่านั้นยังไม่เพียงพอ หากแต่ผู้วิจารณ์ต้องสามารถสื่อคุณค่าอธิบายความหมายของวรรณกรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และผลกระทบของวรรณกรรมต่อผู้รับที่ต่อเนื่องมาหลายยุคสมัย เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ให้ความสำคัญต่อปฏิกริยาของผู้รับ เช่นเดียวกับบริบททางประวัติศาสตร์และสังคม ดังนั้น สรุปได้ว่า เรย์มอนด์ วิลเลียมส์มีความเห็นว่วรรณกรรมมีอิทธิพลต่อสังคม และสังคมมี

อิทธิพลต่อวรรณกรรม และเป็นกิจกรรมร่วมที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ทักษะวิจารณ์ของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ เช่นนี้สอดคล้องกับทักษะของบรรจง บรรเจิดศิลป์ ในบทวิจารณ์ชื่อ “ดูวรรณคดีจากสังคม ดูสังคมจากวรรณคดี” ซึ่งผู้วิจัยได้ตัดตอนส่วนที่วิจารณ์นวนิยายเรื่อง “ข้างหลังภาพ” ของศรีบูรพามาเป็นสรณิพนธ์ ในบทวิจารณ์นี้ ผู้วิจารณ์ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อย่างมีพลวัตระหว่างวรรณกรรมกับสังคม และผู้สร้างสรรคกับมหาชน อันที่จริง ความสอดคล้องทางความคิดระหว่างนักวิจารณ์ต่างประเทศและไทยเช่นนี้มีใช้เรื่องแปลกแต่อย่างใด เพราะทักษะของบรรจง บรรเจิดศิลป์ เกิดจากอิทธิพลของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นให้เห็นว่าเงื่อนไขของการผลิตย่อมสัมพันธ์กับผู้สร้างและผู้เสพ

ส่วนโรลองด์ บาร์ธส์ นักวิชาการชาวฝรั่งเศส เป็นผู้นำเสนอทฤษฎีเรื่องวรรณกรรมของผู้แต่ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับตัวบทและลดความสำคัญของผู้แต่ง การที่โรลองด์ บาร์ธส์ กล่าวว่า “กำเนิดของผู้อ่านต้องชำระด้วยความตายของผู้แต่ง” เป็นการยืนยันความสำคัญของผู้อ่านในการเข้าถึงโลกของวรรณกรรมด้วยตนเอง ทฤษฎีของบาร์ธส์สร้างกระบวนทัศน์อย่างใหม่ให้แก่นักวิจารณ์ตะวันตก และมีอิทธิพลต่อนักวิจารณ์ไทยไม่น้อย เพราะแนวคิดของบาร์ธส์เปิดประตูแห่งอิสรภาพแก่นักอ่านนักวิจารณ์ที่จะตีความหมายของตัวบทตามปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นต่อผู้รับ โดยไม่ต้องพะวงถึงจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง หรือบริบททางสังคม อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าแนวคิดของบาร์ธส์จะใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรมได้ดีทุกกรณีไป สรณิพนธ์บทวิจารณ์จำนวนไม่น้อยชี้ให้เห็นว่า ผู้วิจารณ์จำเป็นต้องมีความรอบรู้เรื่องภูมิหลัง และบริบททางสังคมของวรรณกรรมอยู่บ้าง ในฐานะเป็น “วาทกรรมเสริม” จึงจะทำให้สามารถตีความตัวบทได้มีน้ำหนักมากขึ้น และไม่คลาดเคลื่อนจนห่างไกลจากจุดมุ่งหมายแท้จริงของตัวบท

ในส่วนของสรณิพนธ์ของไทย “ศัตรุแท้จริงของนักเขียน” ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็มุ่งให้ความสำคัญกับผู้อ่านมากกว่าผู้เขียนเช่นกัน

6. หัยที่มีต่อการพัฒนาการศึกษาศิลปะและการวิจารณ์ศิลปะ

จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ การเสวนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ ฯลฯ ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาและการวิจารณ์วรรณคดีมีจุดแข็งที่วรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ ดำเนินควบคู่กันตลอดเวลา ดังเช่นที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวว่าไว้ว่า การวิจารณ์เป็นระเบียบวิธีของการศึกษาวรรณคดี ในด้านการศึกษา มีการปลูกฝังการวิจารณ์วรรณคดีในการศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมจนถึงระดับดุขุภักดิ์ ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความเข้าใจกระบวนการสร้างสรรค์ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางสังคม และการตีความหมายของวรรณกรรม ถึงกระนั้นก็ตาม การศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ยังมีจุดอ่อนที่ต้องเร่งพัฒนาให้ดีขึ้นหลายประการ ดังนี้

6.1 การขาดแคลนตำราการวิจารณ์ การประชุมปฏิบัติการของสาขาวรรณศิลป์เป็นอันประเดี๋ยวนี้เป็นอย่างดี อาจารย์ผู้สอนนิชาวรรณคดีวิจารณ์ทั้งวรรณคดีไทยและวรรณคดีต่างประเทศ โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาที่ห่างไกลจากส่วนกลาง เรียกร้องให้มีตำราการวิจารณ์ที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีการวิจารณ์สมัยใหม่จากตะวันตก ที่แม้จะล้าสมัยไปแล้วในเวทีวรรณกรรมของตะวันตก แต่ยังเป็นของใหม่ในวงวรรณกรรมไทย เพราะนักวิชาการผู้รู้จริงมีน้อย ขาดนักวิชาการที่มีความรอบรู้พอจะนำเสนอทฤษฎีความรู้ทั้งทางกว้าง ทางลึก และหลากหลายสำนัก การเผยแพร่ความรู้เชิงทฤษฎีจึงยังจำกัดอยู่ในวงแคบ

ดังที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ในตอนต้นว่าหนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรมมีอยู่บ้าง หนังสือเหล่านี้สามารถใช้ประโยชน์เป็นตัวอย่างในการวิจารณ์ได้ แม้ผู้เขียนจะไม่ได้สังเคราะห์หรือสรุปแนวคิดและทิศทางของการวิจารณ์ไว้เพื่อประโยชน์แก่ผู้นำไปใช้ในการศึกษา ดังนั้น ผู้เข้าร่วมประชุมจึงคาดหวังที่จะใช้สรรณิพนธ์บทวิจารณ์ของโครงการวิจัยฯ เป็นส่วนหนึ่งของการสอนวรรณคดีวิจารณ์ ข้อเรียกร้องของผู้ร่วมสัมมนาให้โครงการวิจัยฯ ทำหน้าที่แทนสถาบันการศึกษานี้ แม้จะไม่ใช่วัตถุประสงค์โดยตรงของโครงการฯ แต่ก็เป็นที่น่าครวญคิดว่านอกเหนือจากการชี้ให้เห็นว่าบทวิจารณ์มีพลังทางปัญญาต่อสังคมแล้ว สรรณิพนธ์บทวิจารณ์น่าจะตอบคำถามเกี่ยวกับหลักการวิจารณ์ ทิศทางการวิจารณ์ ทิศทางการพัฒนาการสร้างสรรค์ บริบททางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การเมือง ที่มีผลกระทบต่อวรรณกรรมและต่อการวิจารณ์ ตลอดจนข้อสรุปที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาทางวิชาการได้ด้วย ทั้งนี้ เพื่อที่สรรณิพนธ์บทวิจารณ์จะได้เป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการปรับไปสู่การนำไปใช้เป็นตำราสำหรับการสอนวรรณคดีวิจารณ์ต่อไป

6.2 ความล้มเหลวของการสร้างนักวิจารณ์จากห้องเรียน จากสัมภาษณ์ผู้รู้ซึ่งเป็นผู้สอนนิชาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ เกือบทั้งหมดกล่าวตรงกันว่า แม้จะมีการสอนวิจารณ์วรรณคดีอยู่ทุกระดับการศึกษา แต่ห้องเรียนไม่สามารถสร้างนักวิจารณ์ได้ สาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ ตั้งแต่ตัวครูผู้สอน ผู้เรียน หลักสูตรการศึกษา ไปจนถึงระบบการเรียนการสอน ดังที่ปัญญา กองทอง ให้สัมภาษณ์ไว้ชัดเจนว่า เป็นเพราะครูไม่สามารถสร้างนิสัยรักการอ่าน ไม่สามารถปลูกฝังกระบวนการค้นคว้าเชิงวิจารณ์ ครูตามไม่ทันความเคลื่อนไหวของวงการวรรณกรรม จึงไม่สามารถจุดประเด็นใหม่ ๆ ให้ผู้เรียนคิด ค้น และแสดงออก ผู้เรียนอ่านหนังสือน้อยลง แม้แต่ผู้ที่เรียนสายอักษรศาสตร์โดยตรง หลักสูตรการศึกษาก็กำหนดหนังสือให้อ่านน้อยลง ขณะเดียวกันมีสื่ออื่นที่ดึงดูดความสนใจผู้เรียนมากกว่าหนังสือ เมื่อเป็นเช่นนั้น กล่าวได้ว่า การผลิตนักวิจารณ์ด้วยการกระบวนศึกษาตามหลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ นักวิจารณ์ส่วนใหญ่จึงมาจากผู้ “รักสมัครเล่น” และใช้ประสบการณ์การอ่านอย่างมีคุณภาพนำไปสู่การแสดงทัศนะวิจารณ์เป็นลายลักษณ์อักษร ในประเด็นนี้ สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร และสุพรรณ ทองคล้าย กล่าวตรงกันว่า การสร้างนักวิจารณ์จากห้องเรียนยังไม่สำคัญเท่ากับการสร้างนักอ่านที่มีคุณภาพ เพราะนักอ่านที่มีคุณภาพก็สามารถจะเป็นนักวิจารณ์ที่มีคุณภาพได้ในโอกาสต่อไป

6.3 ความอ่อนแอของวัฒนธรรมการอ่าน อันเกิดจากปัจจัยหลายประการ อันได้แก่ ระบบการศึกษาที่ไม่ได้กระตุ้นและปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน ความเติบโตของสื่อเทคโนโลยี เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุเทป CD (แผ่นบันทึกเสียง) CD-ROM (แผ่นบันทึกเสียงและข้อมูล) MP-3 (แผ่นบันทึกเพลง-คุณภาพสูง) CDR (แผ่นบันทึกเสียงและภาพนิ่งที่บันทึกเอง) CDW (แผ่นบันทึกเสียงและข้อมูลที่บันทึกแล้วลบข้อมูลบันทึกใหม่ได้) VCD (แผ่นบันทึกภาพยนตร์) DVD (แผ่นบันทึกภาพยนตร์-คุณภาพสูง) อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เร้าใจคนสมัยใหม่ให้สนใจโลกเทคโนโลยีมากกว่าโลกรวมกัน สื่อเหล่านี้จึงเป็นธุรกิจบันเทิงที่ขยายตัวอย่างกว้างขวางในสังคมยุคบริโภคนิยม ดังจะเห็นได้ว่าการวิจารณ์ภาพยนตร์ วิทยุเทป แผ่นบันทึกเสียง ได้รับความนิยมอย่างสูงทั้งจากผู้ผลิต ผู้จำหน่าย ผู้ซื้อผู้เสพ รวมทั้ง สื่อสิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่บทวิจารณ์ในลักษณะ “คู่มือการซื้อขาย” ด้วย ในขณะที่การวิจารณ์วรรณกรรมไม่ได้รับความนิยมนักเท่านี้เพราะไม่ส่งผลทางธุรกิจ ดังนั้น หากจะพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้เข้มแข็งจำเป็นจะต้องเสริมสร้างนิสัยรักการอ่าน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังจากครอบครัว โรงเรียน สื่อ และสังคมไปพร้อมกัน

6.4 ในขณะเดียวที่วรรณกรรมอ่านอ่อนแอ เราก็ต้องยอมรับว่าวัฒนธรรมการเขียนก็อ่อนแอเช่นกัน แม้จะมีการผลิตสร้างวรรณกรรมจำนวนมาก แต่วรรณกรรมส่วนใหญ่กระตุ้นยอดขายมากกว่ากระตุ้นการวิจารณ์ นอกจากนี้ นักเขียนจำนวนหนึ่งก็มีความเป็นปัจเจกสูง จึงมิได้มุ่งสื่อสารกับมหาชนส่วนใหญ่ แต่มุ่งสื่อสารกับกลุ่มนักอ่านที่เป็น “คอวรรณกรรม” จริง ๆ ความจริงในสถานการณ์เช่นนี้ นักวิจารณ์สามารถเข้าไปเป็นสื่อกลางเพื่อขยายฐานผู้อ่านให้กว้างขึ้นได้ แต่ด้วยปัจจัยอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้นักวิจารณ์ไม่อาจมีบทบาทต่อวรรณกรรมได้สมบูรณ์พอ หากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป นับวัน นักเขียน นักอ่าน และนักวิจารณ์ จึงกลายเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ในสังคมบริโภคนิยมเข้าไปทุกที การพัฒนาการวิจารณ์จึงไม่อาจดำเนินไปตามลำพัง โดยปราศจากการพัฒนาประชาคมวรรณกรรมพร้อมกันไปทุกด้าน

6.5 ข้อมูลจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติสาขาวรรณศิลป์และสาขาอื่น ๆ พบว่าการเปิดเวทีเล็ก ๆ ให้ผู้สนใจศิลปะได้มีโอกาสสัมผัสผลงานศิลปะอย่างใกล้ชิด และมีโอกาสแสดงทัศนะความคิด และปฏิกิริยาของตนต่องานศิลปะร่วมกับนักวิชาการหรือศิลปินผู้สร้างงาน เป็นการเติมเต็มการวิจารณ์ภาคปฏิบัติ ซึ่งผู้สนใจศิลปะขาดโอกาสเช่นนี้ หรือภาคปฏิบัติในชั้นเรียนไม่สมบูรณ์พอ การเปิดเวทีวิจารณ์ภาคปฏิบัติจึงช่วยเสริมความมั่นใจในการแสดงออก และพัฒนาศักยภาพของผู้สนใจศิลปะไปพร้อมกับการศึกษาภาควิชาการ นอกจากนี้ยังอาจเป็นแรงกระตุ้นให้มีการพัฒนาไปสู่การวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรได้ด้วย ดังนั้น การพัฒนาการวิจารณ์ควรมีกิจกรรมต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อกระตุ้นการวิจารณ์ เช่น การจัดเสวนากลุ่มย่อย การประกวดบทวิจารณ์ การจัดพบนักเขียน การฝึกอบรมนักวิจารณ์รุ่นใหม่ เป็นต้น

6.6 ผลจากการวิจัยพบว่าสื่อเป็นตัวกลางสำคัญในการส่งเสริมการวิจารณ์ ดังนั้น ความสะดวกของการวิจารณ์ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัญหาเชิงเศรษฐกิจของสื่อที่ทำให้พื้นที่ของการวิจารณ์ลดน้อยลง แต่ปัญหาที่สำคัญมากกว่าปัญหาเชิงเศรษฐกิจก็คือ ปัญหาในเรื่องทัศนคติของสื่อที่ไม่เห็นความสำคัญของการวิจารณ์วรรณกรรมที่มีต่อประชาคมวรรณกรรมในองค์กรวม หรือให้ความสำคัญในระดับต่ำจึงทำให้อาจมีการลดพื้นที่การวิจารณ์ หรือควบคุมทิศทางของการวิจารณ์ในลักษณะกว้างมากกว่าลึก นอกจากนี้ สื่อบางแห่งมีบรรณาธิการหรือคนคุมคอลัมน์ที่ขาดความเข้าใจและความรักในวรรณกรรมอย่างแท้จริง จึงปรับเปลี่ยนเวทีวิจารณ์ไปเป็นคอลัมน์ป่นระบายอารมณ์ ใช้ถ้อยคำรุนแรง หรือแสดงวิสัยทัศน์เฉพาะตนสูง โดยไม่สนใจศักยภาพของผู้เขียน คุณภาพของผู้อ่าน และคุณค่าของวรรณกรรม ดังนั้น การกระตุ้นให้สื่อเข้าใจบทบาทของตนและความรับผิดชอบที่มีต่อประชาคมวรรณกรรมจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง

7. นัยเชิงทฤษฎี

7.1 หากพิจารณาการวิจารณ์วรรณศิลป์ของไทยในช่วงเริ่มต้น หลักการวิจารณ์ก็คือหลักเดียวกับศิลปะการแต่ง นั่นหมายความว่าเมื่อมีความรู้ในศิลปะการประพันธ์พอ ๆ กัน ก็มีสิทธิ์จะวิพากษ์วิจารณ์กันได้ จึงไม่น่าแปลกใจแต่ประการใดที่ การวิจารณ์ในยุคแรกเริ่มเป็นเรื่องของกวีวิจารณ์กวี หรือไม่เช่นนั้นกวีก็วิจารณ์ตนเอง อย่างที่เรียกว่าเป็น “อัตวิวิจารณ์” ผู้เสพที่ไม่มีความสามารถในการแต่ง ก็ย่อมไม่มีทั้งศักดิ์และสิทธิ์ที่จะไปวิจารณ์ศิลปินผู้สร้างสรรค์ ทัศนะเช่นนี้ยังสืบต่ออยู่ในบริบทวัฒนธรรมไทยในสมัยหลัง ศิลปินผู้สร้างบางคนจึงมีความตระหนักรู้ว่า “เหนือ” กว่าผู้วิจารณ์ ดังเช่นที่ ดอกไม้ดำ กล่าวไว้ในกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานที่จัดโดยโครงการวิจัย สาขาวรรณศิลป์ว่า “เคยมีผู้พูดว่า นักวิจารณ์คือคนทำนาบนหลังนักเขียน” นอร์ธโรป ไพรย์ นักวิจารณ์คนดังของตะวันตก เคยกล่าวว่านักเขียนตั้งฉานนักวิจารณ์ว่าเป็นหมาจิ้งจอก (Jackal) ซึ่งเป็นสัตว์ที่ไม่หากินเอง คอยตามเก็บซากสัตว์ที่สิงโตหรือเสือกินเหลือกินทิ้งไว้ (กุสุมา รัชชเมณี, “นักวิจารณ์กับหมาจิ้งจอก” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* ปีที่ 38 ฉบับ 38 พ.ศ.2535) ทมยันตี นักเขียนคนดังของไทยเคยกล่าวอย่างประชดประชันว่า “นักวิจารณ์ก็คือคนขาดวันที่พยายามสอนให้คนอื่นเป็นนักวิ่งโอลิมปิก เหมือนคนเชียร์มวยข้างเวที แต่ถ้าขึ้นไปเองละก็เปรี้ยงเดียวจอดทุกราย” (“ทมยันตีวันนี้มีอะไรใหม่ ๆ” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*, พ.ศ. 2534) ไพโรจน์ รัชต์ (ชัชวาลย์ แสงกระจ่าง) กล่าวไว้เช่นกัน ในบทความชื่อ “สายฟ้าแลบบนถนนสายเปลี่ยวของนักวิจารณ์วันนี้” (2537) ว่า “ผลงานของนักวิจารณ์มักถูกมองว่าเป็นเพียงการสร้างสรรค์งานของคนอื่นอีกชั้นหนึ่ง มีชิ้นงานที่ได้คิดค้น สร้างหรือจินตนาการขึ้นมาด้วยตนเอง หากแต่เป็นไปในลักษณะของการเอาตัวเองเข้าไปอธิบายงานหรือตีความงานของคนอื่นอีกชั้นหนึ่ง นักเขียนจึงมักมองว่านักวิจารณ์มิได้มีประสบการณ์ในการเขียนแบบที่นักเขียนมี ไม่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องราว หรือข้อมูลหรือแม้กระทั่งการสร้างจินตนาการขึ้นที่นักเขียนมี”

ข้อคิดเห็นเหล่านี้ แม้จะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นมากในระยะเวลาต่อ ๆ มา หมายความว่านักเขียนยอมรับบทบาทของนักวิจารณ์มากขึ้น ในขณะที่นักวิจารณ์เข้าใจนักเขียนมากขึ้น แต่เพื่อหลีกเลี่ยงปฏิกิริยาด้านลบรุนแรงในระดับต่าง ๆ ที่อาจก่อความบาดหมางระหว่างนักเขียนกับนักวิจารณ์ นักวิจารณ์จึงมุ่งที่จะสื่อสารกับผู้รับมากกว่าศิลปินผู้สร้าง ดังที่ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัยว่า “ควรเลิกมองบทบาทนักวิจารณ์ในฐานะผู้ชี้แนะและผู้บอกนักเขียน แต่ควรมองว่าการวิจารณ์ คือ การวิเคราะห์ตัวงานวรรณกรรมมากกว่าการติหรือชมงาน เพราะถ้านักวิจารณ์ยังทำหน้าที่เช่นนั้นอยู่ นักเขียนก็ไม่ยอมรับงานวิจารณ์อยู่นั่นเอง” หรืออย่าง กุสุมา รักษาภรณ์ ให้สัมภาษณ์ว่า “มีหลักอยู่ว่าเพื่อสื่อกับคนอ่าน ไม่ได้สื่อกับคนเขียน” เพราะมีความเห็นว่านักเขียนไม่รับฟังนักวิจารณ์ ดังที่แสดงทัศนะไว้ในบทความ เรื่อง “นักวิจารณ์กับหมาจิ้งจอก” ว่า “ศิลปินผู้สร้างงานศิลป์นั้น ยินดีจะฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับงานของตนหรือเปล่า บางคนไม่ไยดีเพราะเชื่อมั่นในฝีมือของตน แต่บางคนไม่ต้องการผู้วิจารณ์ เพราะหวั่นไหว ไม่มั่นใจ กลัวคม “ปากกาประกาศิตฤทธิไกร” ของนักวิจารณ์จะบาดเอา บางคนก็กลัวจน “เกร็ง” ไม่อยากสร้างงานออกมาให้ “ถูก” วิจารณ์อีก หรือไม่ก็ตั้งป้อมกับนักวิจารณ์ และมองมาอย่างระแวงระวัง” ดังนั้น อาจสรุปเป็นนัยเชิงทฤษฎีได้ว่าเป็นเพราะชนบวฒนธรรมไทยที่ไม่ยอมรับคำวิจารณ์เชิงติติง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติติงที่เป็นลายลักษณ์อักษรต่อสาธารณะ จึงส่งผลให้บทวิจารณ์ของไทยส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะหลีกเลี่ยงการวิวาทะ โดยจะพิจารณาเฉพาะตัวบท และสื่อสารเฉพาะผู้อ่านเท่านั้น หากจำเป็นต้องแสดงคำติชมอันจะพาดพิงไปยังศิลปินผู้สร้างก็จะเป็นลักษณะประนีประนอม ใช้ภาษาเชิงวาทศิลป์ น้ำเสียง “อ่อนโยน” หรือสร้างทัศนคติแบบ “ดีเพื่อก่อ” หรือ “ดีแต่ให้เขายังยืนอยู่บนเวทีได้อย่างมีศักดิ์ศรี” การใช้หลักการประนีประนอม หรือ “ดีเพื่อก่อ” จึงเป็นหลักการวิจารณ์แบบไทย ๆ และการวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้ แม้จะไม่สร้างสีสันให้แก่วรรณกรรม ไม่เป็น “จุดขาย” ของสื่อ แต่ก็สามารถทำให้เกิดวัฒนธรรมการวิจารณ์อย่างค่อยเป็นค่อยไปได้

7.2 การวิจารณ์แต่เดิมเน้นกระบวนการสร้างสรรค์ตามองค์ประกอบของการแต่ง เมื่อมีการนำทฤษฎีการวิจารณ์มาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์ นักวิชาการส่วนหนึ่งนำทฤษฎีมาจากตะวันตก เช่น เจตนา นาควัชระ ชลธิรา สัตยาวัฒนา ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช นพพร ประชากุล เป็นต้น นักวิจารณ์ส่วนน้อยบางคนเน้นการใช้ทฤษฎีตะวันออก ได้แก่ กุสุมา รักษาภรณ์ใช้ทฤษฎีรัส และธเนศ เวศร์ภาดา ใช้ทฤษฎีประพันธ์ศาสตร์ไทย นอกจากทฤษฎีจากต่างชาติเหล่านี้แล้ว น่าสังเกตได้ว่าในบทวิจารณ์ของไทยมีการใช้แนวคิดอย่างหนึ่ง นั่นคือแนวคิดพุทธศาสนา ทั้งนี้เป็นเพราะทั้งผู้สร้างและผู้รับต่างถูกหล่อหลอมด้วยบริบทของสังคมไทยที่มีแนวคิดพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง วรรณกรรมไทยจำนวนมากถ่ายทอดทัศนะต่อโลกและชีวิตด้วยสำนึกทางพุทธปรัชญาของผู้ประพันธ์ สรรนิพนธ์บทวิจารณ์จำนวนไม่น้อยที่คัดเลือกมาสะท้อนให้เห็นการใช้พุทธปรัชญาเป็นแนวทางในการวิจารณ์เนื้อหาและแนวคิดของวรรณกรรม

เช่น บทวิจารณ์ “ผู้ดี” ของ นิลวรรณ ปิ่นทอง บทวิจารณ์ “ความเหมือนในความต่างของทางเสือ” ของ กอบกุล อิงคุทานนท์ บทวิจารณ์ “จดหมายถึงหลาน” และ “พลอยผู้มีความเป็นไท-อย่างไทย” ของ คุณรัญจวน อินทรกำแหง ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการใช้แนวคิดพุทธปรัชญาในการวิจารณ์เป็นทฤษฎีแผ่นดินแม่ที่สั่งสมจากประสบการณ์เฉพาะและพื้นฐานทางวัฒนธรรมไทย และสามารถนำมาใช้วิเคราะห์วิจารณ์ประสบการณ์ทางวรรณศิลป์ได้อย่างกลมกลืน นับเชิงทฤษฎีในเรื่องนี้ควรมีการศึกษาวิจัยให้ลึกซึ้งต่อไป เพราะอาจนำไปสู่การแสดงอัตลักษณ์ในการวิจารณ์ของไทยได้

8. การวิจารณ์สองทางให้แกกัน (การเรียนรู้ระหว่างสาขา)

จากการจัดสัมมนา การบรรยายโดยวิทยากรชาวไทยและชาวต่างประเทศ การประชุมเชิงปฏิบัติการของสาขาต่าง ๆ ที่จัดต่อเนื่องกันมาตลอดสามปี และการประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสามครั้ง ยืนยันหลักการที่ว่าด้วย “ศิลปะสองทางให้แกกัน” และขยายความไปสู่ “การวิจารณ์สองทางให้แกกัน” ด้วย เพราะเป็นการกระตุ้นประสบการณ์ที่ร่ำรวยแกกันและกัน ทำให้เกิดข้อสังเกตต่อศิลปะข้ามสาขาในเชิงเปรียบเทียบกับประสบการณ์เดิมของตน เช่น วิจารณ์วรรณกรรมด้วยมุมมองของทัศนศิลป์และสังคมศิลป์ (ตั้งข้อสังเกตว่าเรื่องสั้นของอัศศิริ ธรรมโชติ มีลีลาเหมือนภาพของ Degas และเพลง Sonata) วิจารณ์ศิลปะการแสดงด้วยมุมมองของวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ (วิจารณ์ละครเรื่องทางเลือกเปรียบเทียบกับตัวบทวรรณกรรมแปลเรื่องทางหนี ซึ่งมีเนื้อหาแสดงคุณค่าของสุนทรียภาพแห่งทัศนศิลป์) ฯลฯ ข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบเหล่านี้สามารถพัฒนาขึ้นเป็นงานวิจารณ์ที่มีคุณค่าได้ เพราะหากผู้วิจารณ์แสดงความรู้ของศิลปะต่างสาขาอย่างลึกซึ้งแล้ว อาจช่วยสร้างความเข้าใจต่อวรรณกรรมได้กระจ่าง และเจาะลึกให้เห็นศักยภาพของผู้ประพันธ์

ในการจัดประชุมใหญ่ประจำปี 2542 ซึ่งผู้ร่วมสัมมนาจากหลากหลายสาขา ทุกคนได้สัมผัสงานศิลปะทั้ง 4 สาขา และต้องแสดงทัศนะวิจารณ์ต่องานต้นแบบที่ได้สัมผัสนั้นในที่ประชุมกลุ่มย่อย ทำให้ผู้สัมมนาแต่ละคนต้องใช้ประสบการณ์ของตนเป็นพื้นฐานของการวิจารณ์ จึงเกิดทัศนะหลากหลาย และทำให้ได้ข้อสรุปว่ามุมมองและประสบการณ์ต่างสาขาช่วยสองทางให้เกิดความเข้าใจและเข้าถึงศิลปะได้ดียิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ทุกคนจะสามารถเสพศิลปะต่างสาขาได้ถ่องแท้ทั้งหมด เพราะศิลปะแต่ละสาขามีภาษา ไวยากรณ์ และนัยเฉพาะอยู่มาก การ “ถอดรหัส” เพื่อเข้าถึงศิลปะ และการใช้ “ภาษา” เพื่ออธิบายความรู้สึกลักษณะเป็นเหตุเป็นผลล้วนเป็นอุปสรรคของการวิจารณ์ศิลปะข้ามสาขา ผู้รู้ทางศิลปะจึงมีความเห็นว่าผู้วิจารณ์จากศิลปะต่างสาขาจำเป็นต้องเข้าถึงกระบวนการทางศิลปะในสาขานั้น ๆ ด้วย จะเพียงแต่นำความเคยชินจากความรู้ในศิลปะสาขาของตนมาใช้เท่านั้นยังไม่เพียงพอ และทำให้การศึกษาหรือการเสพศิลปะต่างสาขาไปได้ไม่ไกลและไม่ลึกเท่าที่ควร

ปัญหาที่ต้องแสวงหาวิธีแก้ไขต่อไปคือ ทำเช่นไรจึงจะสามารถเสริมสร้างศักยภาพของผู้วิจารณ์ให้มีความรู้ศิลปะต่างสาขา เพราะการนำความรู้จากศาสตร์หนึ่งหรือหลายศาสตร์มาใช้กับอีกศาสตร์หนึ่งอย่างเชี่ยวชาญและเหมาะสมไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องมีภูมิปัญญาและวุฒิภาวะค่อนข้างสูง การที่ประธานโครงการฯ คณะทำงาน และคณะผู้วิจัยทั้ง 4 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทรรศนศิลป์ สังคีตศิลป์ และศิลปะการละคร ได้ประชุมทำงานร่วมกัน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอย่างสม่ำเสมอ และได้ร่วมสัมมนาหรือประชุมปฏิบัติการข้ามสาขา จึงเป็นเสมือนห้องเรียนย่อยๆ ที่แต่ละคนแสวงหาความรู้จากกัน และหลอมรวมความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน อันเป็นการเพิ่มพูนศักยภาพของผู้วิจัยแต่ละสาขาให้เข้มข้นขึ้น แม้จะไม่ถึงขนาดสามารถวิจารณ์ศิลปะข้ามสาขาได้ แต่ความรู้จากต่างสาขาจะช่วยในการวิจารณ์ศิลปะของตนให้รอบด้านขึ้น

นอกจากนี้ สาขาวรรณศิลป์ยังสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ของการวิจัยของสาขาอื่นมายังสาขาของตน ดังเช่น การวิจารณ์แบบ “ดนตรีวิจารณ์ดนตรี” ของสาขาสังคีตศิลป์ทำให้เกิดทัศนะเปรียบเทียบกับวิจารณ์วรรณศิลป์ในยุคแรกที่เป็นลักษณะ “การสร้างใหม่” หรือ “แต่งล้อ” (parody) วรรณกรรมเรื่องเดิม หรือได้ประจักษ์ว่าการแสดงสดของละครและดนตรีสามารถกระตุ้นการวิจารณ์ได้มาก ดังนั้น เมื่อนักเขียนใช้ลีลาของเสียง “อ่านวรรณกรรม” คืออ่านผลงานของเขาเองต่อที่ประชุม มหาชนผู้รับจึงรู้สึกว่วรรณกรรมนั้น ๆ สามารถสร้างความรู้สึกและกระตุ้นความคิดมากกว่าการอ่านเองตามลำพัง นอกจากนี้ ปัญหาความไม่เข้าใจและไม่ยอมรับระหว่างศิลปินผู้สร้างทุกสาขากับผู้วิจารณ์ย่อมเป็นกระจกส่องสะท้อนให้เห็นชนบของสังคมไทยที่ฝังลึกยาวนาน การรู้จักใช้ “ถ้อยคำภาษาวาทะศิลป์” อย่างละเอียดอ่อน ระมัดระวัง เพื่อถนอมรักษาคติใจของผู้สร้างซึ่งอยู่เบื้องหลังงานศิลปะ เป็นความสามารถที่นักวิจารณ์ทุกสาขาต้องสั่งสมและยอมรับ เหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์ต่างสาขาย่อมส่องทางสว่างแก่กัน และในบางกรณีแม้จะยังไม่สามารถมองเห็นทางออกได้ชัดเจน แต่ก็ทำให้เข้าใจได้ว่าเป็นปัญหาร่วมทางวัฒนธรรม

9. ความคาดหวังผลกระทบของการวิจัยที่มีอาจมีต่อกลุ่มบุคคลต่อไปนี้

9.1 ผู้สร้าง

ยังไม่อาจทราบแน่ชัดว่าผลของการวิจัยเรื่องการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยจะมีผลกระทบต่อศิลปินผู้สร้างหรือไม่ มากน้อยขนาดไหน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าศิลปินผู้สร้างจำนวนหนึ่งมีอคติต่อนักวิจารณ์ และไม่พอใจการวิจารณ์ที่ประเมินคุณค่าว่วรรณกรรมมีข้อดีข้อบกพร่องอย่างไร รวมทั้งไม่พอใจนักวิจารณ์บางคนที่วิจารณ์วิธีคิด วิธีทำงาน วิธีใช้ชีวิตของศิลปินผู้สร้างและเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ตัวงาน ในขณะที่ศิลปินผู้สร้างอีกจำนวนหนึ่งมีทัศนคติด้านบวกต่อการวิจารณ์ จะมองเห็นว่าบทวิจารณ์ที่ดีสามารถกระตุ้นให้นักเขียนหันไปกลับตรวจสอบผลงานของตนเอง และมีแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไปได้เหมือนกัน เช่น สุชาติ

สวัสด์ศรี มีความเห็นว่า “บทบาทของการวิจารณ์มีผลต่อนักเขียนบ้าง แต่ขึ้นอยู่กับปัจเจก และคุณภาพของงานวิจารณ์ วิธีการนำเสนอและท่าทีของผู้วิจารณ์ก็มีผลต่อนักเขียนไม่น้อย นักวิจารณ์บางคน เช่น เจตนา นาควัชระ แม้จะวิจารณ์ในทางลบ แต่ใช้ถ้อยคำที่ทำให้ผู้อ่านคิด และเกิดความเพลิดเพลิน ก็เลยเห็นเป็นเรื่องดีไป” เอื้อ อัญชลี นักเขียนรุ่นใหม่ที่เข้าร่วมเสวนากับนักวิจารณ์รุ่นใหม่ เปิดเผยว่าจากทัศนะวิจารณ์ของ “ดอกไม้ดำ” ที่กล่าวว่าเรื่องสั้นของเธอคลุมเครือ ทำให้เธอตั้งใจว่าจะต้องปรับปรุงการสื่อ “สาร” ไปสู่ผู้อ่านให้ถี่ถ้วนมากขึ้นในโอกาสต่อไป เพราะเธอไม่ได้ตั้งใจให้เกิดความคลุมเครือ ส่วน วาด รวี นักเขียนรุ่นใหม่อีกคนหนึ่ง มีความเห็นว่า การวิจารณ์ที่มีประโยชน์ต่อตนเอง เป็นการวิจารณ์ในหมู่เพื่อนฝูงและคนคุ้นเคย เขาเห็นว่าบทวิจารณ์ที่ดีพิมพ์ไม่อาจสื่อสารไปถึงเขาเพราะมี “ระยะห่างเกินไป” และมีความเห็นว่านักวิจารณ์ต้องการพูดกับนักอ่านมากกว่านักเขียน อย่างไรก็ตาม มีนักเขียนรุ่นอาวุโส เช่น เสนีย์ เสาวพงศ์ กฤษณา อโศกสิน ฯลฯ พอใจให้มีผู้วิจารณ์ผลงานหากให้เป็นธรรมแก่นักเขียน เสนีย์ เสาวพงศ์ กล่าวเปรียบเทียบว่า นักเขียนเหมือนลูกบอล นักวิจารณ์คือนักฟุตบอล นักเขียนชอบที่จะถูกเตะบ้าง แต่อย่าให้แรงเกินไป ส่วนนักเขียนรุ่นกลางและรุ่นใหม่ เช่น อัศศิริ ธรรมโชติ ชาติ กอบจิตติ ไพรวิมล ขาวงาม วินทร์ เลียววาริณ และคนอื่น ๆ จำนวนไม่น้อยให้สัมภาษณ์ว่าติดตามอ่านบทวิจารณ์ด้วยความสนใจ ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว นักเขียนมีปฏิกิริยาทั้งบวกและลบต่อการวิจารณ์ เราอาจจะประเมินไม่ได้ว่าศิลปินผู้สร้างโดยทั่วไปสนใจและรับรู้เรื่องราวของโครงการวิจัยนี้มากน้อยเพียงใด แต่อย่างน้อยที่สุด ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ และในการประชุมใหญ่ประจำปีทั้งสองครั้ง ศิลปินผู้สร้างหลายคน ได้แก่ นิคม รายยาว ศักดิ์ศิริ มีสมสืบ อัศศิริ ธรรมโชติ ไพรวิมล ขาวงาม และประชาคม ลุนาชัย ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานต้นแบบซึ่งสร้างขึ้นใหม่โดยเฉพาะมาเป็นแบบทดสอบการวิจารณ์ และพร้อมรับฟังคำวิจารณ์อย่างเปิดใจกว้าง นักเขียนทุกคนต้องการเปิดช่องว่างให้คนอ่านใช้จินตนาการของตนเองคิดต่อไปจากตัวบท โดยยืนยันว่าเจตจำนงของผู้เขียนไม่ใช่คำตอบสุดท้ายของการเข้าถึงวรรณกรรม ทักษะของนักเขียนต่อการวิจารณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าศิลปินผู้สร้างเข้าใจการทำงานของนักวิชาการ มีสัมพันธภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างศิลปินผู้สร้างกับนักวิชาการ อย่างไรก็ตาม การยินดีเข้าร่วมกิจกรรมวิชาการของโครงการวิจัยฯ ตลอดจนการรับฟังคำวิจารณ์อย่างอ่อนน้อมถ่อมตน ก็ได้หมายความว่านักเขียนยอมรับบทบาทของการวิจารณ์ต่อกระบวนการสร้างสรรค์เสียทั้งหมด ดังนั้น เมื่อพิจารณาว่าบทวิจารณ์มีพลังน้อยเหลือเกินต่อกระบวนการสร้างสรรค์ของศิลปินผู้สร้าง ความคาดหวังเรื่องผลกระทบของการวิจัยโครงการนี้ต่อศิลปินผู้สร้างไม่ว่าในด้านบวกหรือด้านลบจึงน้อยตามไปด้วย

9.2 มหาชน/ผู้รับ

จุดประสงค์ของการวิจัยคือการบ่งชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาของ

สังคมร่วมสมัย นั่นคือ บทวิจารณ์ที่มีพลังปัญญาสามารถจุดประกายความคิดแก่ผู้อ่าน กระตุ้นให้เกิดการครุ่นคิดพินิจนึกต่อไป พลังปัญญาของมหาชนจึงเป็นพลังสร้างสรรค์แห่งสังคม ในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าผลของการวิจัยครั้งนี้น่าจะเป็นประโยชน์แก่มหาชน/ผู้รับ เพราะการวิจัยสามารถยืนยันให้เห็นว่าการวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านให้เข้มแข็งขึ้น สามารถบ่งชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมและศักยภาพของนักเขียน นอกจากนี้ จากการประเมินผลการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้เข้าร่วมสัมมนาส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าการสัมมนาเปิดโอกาสให้มีประสบการณ์การวิจารณ์ภาคปฏิบัติ ได้สัมผัสตัวงานผ่านศิลปินผู้สร้างโดยตรง ซึ่งกระตุ้นความสนใจมากกว่าการอ่านเอง ได้รับทราบวิธีการวิจารณ์ทั้งรูปแบบ เนื้อหา ความคิด และกลวิธีนำเสนอ การได้ฟังทัศนะวิจารณ์ของผู้อื่นทั้งในสาขาวรรณศิลป์ และสาขาอื่นทำให้เกิดมุมมองกว้างขวาง หลากหลาย กระตุ้นให้คิดต่อ เกิดพลังทางปัญญา นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกให้รู้จักฟังคนอื่นยอมรับเหตุผลและความคิดของผู้อื่นมากขึ้น ในบรรยากาศที่เปิดกว้างเช่นนี้ ความแตกต่างระหว่างวัย ระหว่างรุ่น จึงไม่ใช่อุปสรรคต่อการวิจารณ์ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการวิจัยมีผลกระทบด้านบวกต่อมหาชน/ผู้รับมากกว่าด้านลบ

9.3 นักวิจารณ์

การวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่มีผลกระทบต่อประชาคมวรรณกรรมในวงแคบ ผู้ที่สนใจอ่านบทวิจารณ์ในระดับที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผู้อ่านวรรณกรรมทั่วไปก็คือนักวิจารณ์ด้วยกันเอง ดังนั้น การวิจัยเรื่องบทวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย จึงเป็นงานวิชาการชิ้นแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นบทวิจารณ์ที่ตื่นนอกจากจะชี้ให้เห็นศักยภาพของงานเขียนอย่างถ่องแท้แล้วยังมีพลังต่อสังคมอีกด้วย ดังนั้น บทวิจารณ์ที่มีพลังปัญญาจึงมีคุณค่าไม่ยิ่งหย่อนหรือยิ่งกว่าตัววรรณกรรมเอง งานวิจัยชิ้นนี้จะทำให้นักวิจารณ์ตระหนักในบทบาทของตน รับผิดชอบต่อการงานวิจารณ์ และสำนึกถึงผลกระทบของงานวิจารณ์ต่อประชาคมวรรณกรรมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผลสัมฤทธิ์ของงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าในบริบทของสังคมไทยที่วัฒนธรรมแห่งการอ่านการวิจารณ์ยังอ่อนแอ เราสามารถค้นพบบทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาแก่สังคมอยู่ไม่น้อยกว่า 50 ชิ้น น่าจะเป็นเครื่องยืนยัน “สถานะ” ของการวิจารณ์ ในประชาคมวรรณกรรมได้ชัดเจนขึ้น หนึ่ง กิจกรรมของโครงการวิจัยฯ อาทิเช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการประกวดบทวิจารณ์ สามารถประสบผลสำเร็จในการสร้างนักวิจารณ์หน้าใหม่(ผู้ได้รางวัลในการประกวด)ให้วรรณกรรมอย่างน้อย 3 คนซึ่งน่าจะมีโอกาสพัฒนาฝีมือให้ดีขึ้นได้ต่อไป

ผู้วิจัยยังคาดหวังต่อไปอีกว่า นอกจากผลการวิจัยจะช่วยกระตุ้นให้นักวิจารณ์มีเป้าหมายในการทำงานของตน เกิดความมั่นใจในทิศทางการทำงาน และมุ่งมั่นที่จะให้บทวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาแก่สังคมแล้ว ยังอาจส่งผลให้มีการพัฒนาคุณภาพของสื่อให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนต่อมหาชนอีกด้วย

9.4 วงการวิชาการ

ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้อ 3 ว่า งานค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์มีไม่มาก ที่มีอยู่เป็นการศึกษาในเชิงประวัติพัฒนาการของการวิจารณ์ไทย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับการวิจารณ์ก็แทบจะไม่มี นอกจากนี้ หนังสือรวมบทวิจารณ์วรรณกรรม แม้จะอยู่ในสภาพการณ์ที่ดีกว่าการวิจารณ์ศิลปะสาขาอื่น แต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก ยิ่งในภาวะเศรษฐกิจถดถอย สำนักพิมพ์หลายแห่งมีความเห็นตรงกันว่าหนังสือรวมบทวิจารณ์ไม่ประสบผลสำเร็จทางธุรกิจ บทวิจารณ์ที่ดีพิมพ์ในนิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์ จึงกลืนหายไปกับการเวลา ดังนั้น การวิจัยเรื่องการวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยซึ่งเป็นหัวข้อที่ไม่เคยมีการทำวิจัยมาก่อน จึงได้รับความสนใจจากอาจารย์ นักศึกษา และนักวิชาการในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างกว้างขวาง เป้าหมายสำคัญของการวิจัย คือ การจัดทำสรณิพนธ์บทวิจารณ์ศิลปะแต่ละสาขาจำนวน 50 บท และสังเคราะห์ข้อมูลให้เห็นภาพรวมของการวิจารณ์ศิลปะในสังคมไทยอีกด้วย ผลของการวิจัยจึงน่าจะตอบคำถามที่ค้างคาในวงวิชาการได้บ้างไม่มากนักน้อยไม่ว่าจะเป็นเรื่องพลังทางปัญญาของบทวิจารณ์ ทิศทางของการวิจารณ์ บทบาทของการวิจารณ์ วัฒนธรรมการวิจารณ์ การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน สถานะของการวิจารณ์ในวงวรรณกรรมไทย ตลอดจนข้อสงสัยว่าวรรณกรรมไทยมีความเป็นสากลพอที่จะนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ในการวิจารณ์หรือไม่ และการสังเคราะห์ทฤษฎีแผ่นดินแม่มีความเป็นไปได้เพียงใด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดอ่อนและจุดแข็งของการวิจารณ์ในบริบทวัฒนธรรมไทย และข้อเสนอแนะทางแก้ไขที่น่าจะเป็นไปได้

นอกเหนือจากเป็นงานอ้างอิงทางวิชาการแล้ว งานวิจัยนี้ยังสามารถเป็นฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าวิจัยในประเด็นอื่น ๆ ต่อไป ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการวิจารณ์ การสร้างสรรค์และการพัฒนาวิชาการ รวมทั้งการสร้างตำราสำหรับการสอนวรรณคดีวิจารณ์ในระดับต่าง ๆ ได้อีกด้วย

10. การวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาให้แก่สังคมได้หรือไม่ อย่างไร

เมื่อการวิจัยดำเนินมาถึงปีที่ 3 แล้ว มีข้อยืนยันตรงกันจากสรณิพนธ์บทวิจารณ์ 50 บทจากบทสัมภาษณ์ผู้รู้จำนวน 30 คน จากการเสวนาในหมู่นักวิจารณ์และนักเขียนรุ่นใหม่ และจากการประชุมเชิงปฏิบัติการหลายครั้งว่า การวิจารณ์เป็นพลังทางปัญญาให้แก่สังคมได้ เพราะประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้วิจารณ์นำเสนอไว้อาจกระตุ้นผู้อ่านให้คิดตาม และสะกิดใจให้คิดต่อด้วยตนเอง นอกจากนี้ เนื่องจากวรรณกรรมเป็นบทวิจารณ์ชีวิต ความคิดของนักวิจารณ์จึงไม่เพียงทำให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของตัวบท แต่ยังเข้าใจชีวิตและความเป็นมนุษย์อีกด้วย นักวิจารณ์ที่สามารถถ่ายทอดพลังทางปัญญาลงไปยังบทวิจารณ์จึงต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติเช่นที่ Mr. Gert Pfafferoth กล่าวไว้ว่า “นอกจากสำนึกทางศิลปะที่ถูกต้องแล้วแล้ว นักวิจารณ์เป็นนักวิพากษ์สังคมด้วย” ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า บทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญาต้องเป็นวิจารณ์ที่แสดงสำนึกทางศิลปะควบคู่ไปกับการแสดงสำนึกทางสังคม

ทั้งนี้ทั้งนั้น พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์จะเกิดผลมากน้อยแค่ไหน อยู่ที่ต้นทุนทางปัญญาของผู้วิจารณ์และผู้อ่านด้วยส่วนหนึ่ง ผู้วิจารณ์ที่มีปัญญาสามารถจุดประกายความคิดให้ผู้อ่านได้ ทำนองเดียวกันคนอ่านที่มีปัญญาก็สามารถรับความคิดจากนักวิจารณ์ไปคิดต่อด้วยตนเอง ให้เกิดความงอกงามทางสติปัญญาต่อไป นอกจากนี้ พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์บางบทอาจจะเป็นประกายโชติช่วงในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง เพราะสอดคล้องกับบริบทหรือกระแสความคิดของสังคม ในขณะที่พลังปัญญาของบทวิจารณ์บางบทอาจจะมีความเข้มข้นคงทนจนทรงอิทธิพลข้ามเวลาข้ามวัฒนธรรมได้ ตัวอย่างเช่น บทวิจารณ์ของจิตร ภูมิศักดิ์ บรรจง บรรเจิดศิลป์ และนายผี ซึ่งใช้แนวคิดแบบมาร์กซิสต์ เป็นบทวิจารณ์ที่มีพลังสั่นสะเทือนความคิดของสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2490 ซึ่งมีความขัดแย้งทางการเมืองสูงระหว่างแนวคิดฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย บทวิจารณ์ดังกล่าวยังมีพลังต่อเนื่องมายังยุค 14 ตุลา 16 ซึ่งความคิดที่มีต่อวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตเข้มข้นไม่แพ้กัน ในปัจจุบัน พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์แนวมาร์กซิสต์เหล่านี้อ่อนแรงลงไปจนแทบไม่มีบทบาทใดสำหรับสังคมที่มีความขัดแย้งในด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าอุดมการณ์การเมืองเช่นนี้ แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธบทบาททางความคิดของบทวิจารณ์เหล่านี้ที่มีต่อสังคมไทยในช่วงหนึ่งที่ผ่านมาได้ บทวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้จึงได้รับการคัดเลือกเป็นส่วนหนึ่งของวรรณิพนธ์ด้วย

ผลกระทบจากการวิจารณ์ในทางกว้างและลึกเป็นปัจจัยที่ทำให้บทวิจารณ์มีคุณค่าข้ามกาลเวลาและยุคสมัยได้ บทวิจารณ์ “ศัตรูที่ลึนไหล : แม่มูมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” ของเจตนา นาควัชระ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของบทวิจารณ์ที่มีพลังทางปัญญา เพราะส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อศิลปินผู้สร้างสรรค์ นักอ่าน นักวิจารณ์ นักวิชาการ ทำให้เกิดการ “ครุ่นคิดพิณินึก” อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการสร้างสรรค์วรรณกรรม ตลอดจนพัฒนาการอ่านและการวิจารณ์อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการวิจารณ์จะชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมแล้ว การวิจารณ์ที่เป็นพลังทางปัญญายังชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรม ทั้งวรรณกรรมในอดีต วรรณกรรมสมัยใหม่ วรรณกรรมพื้นบ้าน และวรรณกรรมช่อนัยลึกซึ่งจนผู้อ่านที่ขาดวิจารณญาณอาจเข้าไม่ถึง หรือเข้าใจผิด การวิจารณ์ช่วยไขกุญแจเปิดโลกซับซ้อนของวรรณกรรม และเปิดโลกทัศน์ของผู้เขียนที่มีต่อชีวิตและสังคม การวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้จึงยังประโยชน์ทางปัญญาแก่มหาชน

ในปัจจุบัน สังคมเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว นักเขียนจำเป็นต้องพัฒนางานเขียนของตนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวของสังคม การวิจารณ์ที่กระตุ้นเตือนให้นักเขียนและนักอ่านให้เรียนรู้และปรับตัวรับสถานการณ์ จึงเป็นสื่อกลางที่เป็น “สติ” และ “ปัญญา” แก่สังคม แม้บทวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้จะมีอยู่ไม่มากนัก แต่ก็มีตัวอย่างอยู่ในวรรณิพนธ์สองสามรายการ

บทวิจารณ์ที่ใช้ทฤษฎีใหม่ ๆ สร้างความตื่นตัวในวงการวิจารณ์ไม่น้อย ทำให้นักวิจารณ์ตระหนักในการแสวงหาความรู้ ติดตามทิศทางความเคลื่อนไหวของวรรณกรรมและการวิจารณ์ และก้าวให้ทันพัฒนาการของนักเขียนรุ่นใหม่ การวิจารณ์จึงสามารถกระตุ้นให้เกิดมุมมองและมิติใหม่ ๆ ในการสร้างและเสพวรรณกรรม

จากที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่าการวิจารณ์เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่เชื่อมโยงไตรภูมิแห่งวรรณกรรม คือผู้สร้าง วรรณกรรม และผู้เสพ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ไปด้วยกัน ขับเคลื่อนไปพร้อมกัน และพัฒนาไปอย่างมีเป้าหมายในทางสร้างสรรค์ เช่นนี้แล้วการวิจารณ์จึงเป็นพลังทางปัญญาแก้สังคมทุกยุคทุกสมัย

11. บทสังเคราะห์เนื้อหาของสรณิพนธ์

สรณิพนธ์บทวิจารณ์จำนวน 50 บท มีลักษณะของการแสดงพลังทางปัญญาหลากหลาย ดังนี้

11.1 บทวิจารณ์ที่ใช้แนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต” อันเป็นกระแสหลักของวรรณกรรมในช่วง พ.ศ. 2490 - 2500 และมีอิทธิพลต่อเนื่องมาถึงช่วง 14 ตุลา 16 - 6 ตุลา 19 บทวิจารณ์ในแนวนี้นั้นประเด็นว่าวรรณกรรมจะต้องรับใช้สังคมและการเมือง วรรณกรรมจะต้องสะท้อนภาพชีวิตที่ทุกข์ยากของมวลชนและชี้แนะทิศทางอันเป็นคุณต่อมวลชน แนวคิดนี้ปรากฏในบทวิจารณ์ชื่อ “กวีจะเขียนภาพลักษณ์กลอนอย่างไร” ของ ศรีอินทรายุทธ “บทวิจารณ์ ข้างหลังภาพ ของ ศรีบูรพา” ของ บรรจง บรรเจิดศิลป์ บทวิจารณ์ ชื่อ “พัทธยา : นวนิยายการเมืองเรื่องแรกของไทย” ของ เจือ สตะเวทิน นอกจากนี้ บทวิจารณ์ 3 ชิ้น ของ จิตร ภูมิศักดิ์ คือ “ขุมทรัพย์แห่งวรรณคดีชนชาติส่วนน้อยและวรรณคดีท้องถิ่น” , “โคลงห้า...มรดกทางวรรณคดีไทย” และ “บทบาททางวรรณคดีของพระมหามานตรี” ล้วนแสดงให้เห็นว่าในขณะที่ความคิดแบบสังคมนิยมทำให้เกิดกระแสคลั่งไคล้จนถึงขั้น “เผาวรรณคดี” จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเป็นคนจุดไฟความคิด เรื่อง “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” กลับเห็นว่าไม่ควรเหมารวมว่าวรรณคดีโบราณเลวร้ายเสียทั้งหมด การที่เขาศึกษาวรรณคดีโบราณอย่างจริงจังถึงแก่น ทำให้เขาเห็นว่ามรดกวรรณศิลป์บางส่วนมีคุณค่าควรแก่การสืบทอด รักษา และดัดแปลงใหม่ให้เข้ากับยุคสมัย ทศนะของจิตร ภูมิศักดิ์ จึงเป็นการเดินทางสายกลางอย่างผู้รู้จริง ไม่ใช่อนุรักษ์นิยมอย่างมงาย หรือเสรีนิยมจนสุดขั้ว นอกจากนี้จิตร ภูมิศักดิ์ยังขยายทัศนะวิจารณ์ข้ามจากวรรณคดีโบราณไปสู่วรรณกรรมสมัยใหม่ และจากวรรณศิลป์ไปสู่ทัศนศิลป์อีกด้วย

ในสมัยปัจจุบัน เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ไม่ได้มีการใช้วรรณกรรมเป็นอาวุธทางการเมืองเช่นในยุคประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางการเมืองบางช่วง บทวิจารณ์ในแนวศิลปะเพื่อชีวิตจึงดูเหมือนตกยุค พ้นสมัย แต่บทวิจารณ์ที่คัดสรรมานี้สามารถข้ามกาลเวลามาได้ ด้วยคุณลักษณะของการตีความสัญญาในตัวบทวรรณกรรมที่ส่องสะท้อนภาพรวมของสังคม และเห็น

ความเปลี่ยนแปลงอันเป็นอนิจจัง ดังนั้น ทั้ง ๆ ที่บริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ผู้อ่านก็ยังเกิดสำนึกทางปรัชญานอกเหนือไปจากสำนึกเชิงสังคม พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์เหล่านี้ต่อสังคมจึงยังทรงคุณค่าและเป็นบทอ้างอิงในฐานะเป็น “หมุดหมาย” ที่แสดงทิศทางของการวิจารณ์ในประวัติศาสตร์วิจารณ์วรรณกรรมไทย อีกทั้งยังท้าทายให้เกิดการวิจารณ์ซ้ำในแง่มุมอื่น ๆ เช่น บทวิจารณ์ “ปริศนาความรัก ของ ม.ร.ว. คึกฤติ ในช่วงหลังภาพ” ของ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ที่วิเคราะห์ความหมายเชิงโครงสร้างนิยม เพื่อให้เห็นว่าส่วนต่าง ๆ ของเรื่องถูกกำหนดไว้เพื่อให้ความหมายของเรื่องมีเอกภาพ

11.2 บทวิจารณ์ที่แสดงให้เห็นว่าหากนักวิจารณ์มีความเข้าใจแก่นแท้ของศิลปะ และมีความเข้าใจทิศทางความเคลื่อนไหวสังคมเป็นอย่างดี ย่อมสามารถนำเสนอประเด็นให้นักเขียนมั่นใจในทิศทางการสร้างสรรค์ผลงานของตน ดังเช่น เจตนา นาควัชระ เขียนบทวิจารณ์ “ศัตรูที่ลึนไหล : แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” ซึ่งทำให้เห็นหัวเลี้ยวสำคัญของความเปลี่ยนแปลง “วรรณกรรมแห่งสำนึกเชิงสังคม” ที่สามารถตีแผ่ความซับซ้อนของมนุษย์และสังคมได้ลึกซึ้ง และยกระดับวรรณกรรมสู่อภิปราย การที่ผู้วิจารณ์อธิบายการที่นักเขียนเปิดช่องว่างให้ผู้อ่านใช้จินตนาการของตนด้วยทฤษฎี “ความไม่ชัดเจนของความหมาย” ทำให้มองเห็นคุณค่าทางวรรณศิลป์ของวรรณกรรมสมัยใหม่บางเรื่องยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในบทวิจารณ์รวมเรื่องสั้นชุด “ขุนทอง...เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง” ของ อัครศิริ ธรรมโชติ ผู้วิจารณ์สามารถชี้ให้เห็นความลุ่มลึกของผู้เขียนในการตีปัญหาสังคม และชี้ให้เห็นว่านักเขียนมีศักยภาพในการพัฒนางานศิลปะของตนให้สูงส่งขึ้นถึงระดับชั้นนำสังคม ในลักษณะเช่นนี้ บทวิจารณ์ “ตุลาคม ทศวรรษใหม่ของไพฑูรย์ ธัญญา” ของ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ได้แสดงให้เห็นการทำงานของนักวิจารณ์ที่ติดตามพัฒนาการของนักเขียน และพร้อมจะชี้ให้เห็นชั้นเชิงฝีมือที่ก้าวหน้าขึ้นของนักเขียนทั้งด้านรูปแบบ กลวิธี และความคิด อีกทั้งยังกระตุ้นเตือนให้นักเขียนปรับบทบาทและยุทธศาสตร์ทาง

วรรณศิลป์ของตนเพื่อสวนกระแสสังคมบริโภคนิยมให้ได้

11.3 บทวิจารณ์ที่ว่าด้วยบริบททางสังคม ทิศทางและพัฒนาการของวรรณกรรม ทิศทางของการวิจารณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม ซึ่งจะช่วยเป็นพลังทางปัญญาแก่สังคมยิ่งขึ้น จะเห็นได้จาก บทปาฐกถาของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล เรื่อง “นักเขียนไทยในศตวรรษที่ 21” ซึ่งเน้นย้ำว่าพลังทางปัญญาของบทวิจารณ์เกิดจากการที่บทวิจารณ์สามารถส่องชี้หนทางข้างหน้าแก่วงวรรณกรรม เสกสรรค์เตือนสตินักเขียนให้พร้อมเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงของยุคโลกาภิวัตน์ และผลกระทบจากปัจจัยต่าง ๆ ในสังคมที่คุกคามอาชีพของนักเขียน การยกระดับคุณภาพงานเขียนของตนจึงเป็นหนทางเดียวที่จะเอาชนะอุปสรรคเหล่านี้ บทวิจารณ์ ชื่อ “ชาติ กอบจิตติ : นักทดลองทางรูปแบบที่ไม่เคยหยุดนิ่ง” ของ ดอกไม้ดำ ระบุ

ชัดเจนว่านักเขียนต้องไม่หยุดนิ่ง ต้องก้าวไปข้างหน้าเสมอ เพราะ “การเขียนเป็นการเล่นเกมของปัญญา

เช่นเดียวกับการอ่านเป็นเกมทางความคิด” วรรณกรรมจึงเป็นการแสดงวิสัยทัศน์ต่อชีวิตและแสดงศักยภาพทางศิลปะด้วย นอกจากนี้ บทวิจารณ์ “ความคิดว่าด้วย “ทิศทางของวรรณกรรม” และ “ทิศทางของการวิจารณ์” ของ กอบกุล อิงคอุทธานนท์ “ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้” ของ นพพร ประชากุล และ “สืบเนื่องจากคำถาม “ทำไมวรรณกรรมสะท้อนสังคมจึงแก้ปัญหาสังคมไม่ได้” ของ ดวงมน จิตรจำนงค์ ล้วนเป็นตัวอย่างบทวิจารณ์กลุ่มนี้ รวมทั้งบทวิจารณ์ “นิยายวิทยาศาสตร์: จินตนาการเสรีที่ไร้จุดหมาย” ของ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร ที่นักวิจารณ์เรียกร้องให้นักเขียนกำหนดจุดมุ่งหมายในการสร้างสรรค์ผลงาน และมีความรับผิดชอบต่อผู้อ่านและสังคมด้วย

11.4 ความขัดแย้งระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์จะเป็นปรากฏการณ์ปกติของวรรณกรรม นับตั้งแต่วิวาทะระหว่างหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์และพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เป็นต้นมา แม้ในที่สุดวิวาทะครั้งนั้นจะลงเอยด้วยดี แต่ปัญหาความไม่ลงรอยระหว่างนักเขียนกับนักวิจารณ์ดูเหมือนจะเป็นคลื่นใต้น้ำ ที่เมื่อถึงโอกาสเหมาะก็จะโหมกระหน่ำเป็นการวิวาทะระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์บนหน้ากระดาษสื่อมวลชนเป็นครั้งคราว สรรนิพนธ์บทวิจารณ์บางบทสะท้อนสภาวะที่เกิดขึ้นนี้ แต่พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์กลุ่มนี้คือช่วยกระตุ้นเตือนให้นักเขียนและนักวิจารณ์เคารพบทบาทของกันและกัน และตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อวรรณกรรม และผู้อ่าน บทวิจารณ์ในกลุ่มนี้ ได้แก่ “ศัตรูแท้จริงของนักเขียน” ของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี และ “ตั้งผีเสื้อเถื่อน : การวเนรมิตรู้อับของชายคนหนึ่ง” ของ ดวงมน จิตรจำนงค์

11.5 บทวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นความอ่อนแอของการศึกษาวรรณกรรมเป็นพลังปัญญาที่สำคัญ เพราะการวิจารณ์คงไม่อาจก้าวหน้าไปได้ไกลหากกระบวนการศึกษาวรรณกรรมมีจุดบกพร่อง บทความ ชื่อ “วรรณกรรมปัจจุบัน” ของ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมปัจจุบันมีมาตรฐานเทียบเท่าสากลและเป็นขุมทรัพย์ใกล้ตัวที่เราควรจะได้ศึกษาวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง อีกทั้งยังเตือนสตินักวิจารณ์ว่าอย่าหมกมุ่นกับหลักวิชาหรือทฤษฎีจนละเลยคุณค่าทางศิลปะ บทวิจารณ์ ชื่อ “พระพุทธเลิศหล้าฯ ไม่เห็นได้ทำอะไร” ของผู้เขียนคนเดียวกัน แสดงให้เห็นความล้มเหลวของการสอนระดับมัธยมที่ไม่อาจปลูกฝังให้ผู้เรียนมองเห็นคุณค่าของวรรณคดีไทยได้ก็เพราะผู้สอนไม่สามารถเชื่อมโยงวรรณคดีกับโลกและชีวิต ทั้ง ๆ ที่องค์พระผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมีความเจนโลก รู้เท่าทันชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ความที่ผู้วิจารณ์มีความเชี่ยวชาญในด้านการละคร บทวิจารณ์นี้จึงเป็นตัวอย่างยืนยันว่าศิลปะย่อมส่องทางให้แก่กันอีกด้วย นอกจากนี้ บทวิจารณ์ ชื่อ “จุดอ่อนการคัดสรรวรรณคดีไทย” ของ พิทยา ว่องกุล ได้ชี้ให้เห็นว่าระบบการคัดสรรให้ผู้เรียนศึกษางานชิ้นเอกเพียงไม่กี่ชิ้น ซึ่งอาจจะเกิดจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือจากจุดยืน

แคบกว้างของผู้คัดสรรแล้วแต่กรณี ล้วนทำให้เกิดความบกพร่องในการศึกษาเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยให้รอบด้าน

11.6 ในบางครั้ง ผู้วิจารณ์ต้องสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำผู้อ่านให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมในมุมที่ผู้อ่านอาจจะมองไปไม่ถึง หรือไม่พยายามมองเพราะมีอคติอยู่ในใจ บท "วิจารณ์ จดหมายจากเมืองไทย ของ โปตัน" ของ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ที่เขียนขึ้นท่ามกลางกระแสต้านลอบของสังคมที่พิพากษานวนิยายเรื่องนี้และตัวผู้เขียนอย่างรุนแรง ช่วย "รับประกัน" คุณค่าของนวนิยายเรื่องนี้ด้วยเหตุผลทางวิชาการที่หนักแน่น และสร้างกำลังใจแก่นักเขียนที่ตั้งใจบุกเบิกนวนิยายสะท้อนสังคมให้พากเพียรทำงานของตนต่อไปด้วยความมุ่งมั่น บทวิจารณ์ "จดหมายถึงหลาน" ของ คุณรัฐจวน อินทรกำแหง ก็เช่นเดียวกัน ที่ทำให้นวนิยายเรื่องจัน ดารา ของอุษณา เพลิงธรรม ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับกามโลภีย์ อันล่อแหลมต่อการยั่วยุให้เด็กและเยาวชนเอาเป็นแบบอย่าง กลับกลายเป็นตัวอย่างของโทษมหันต์ของการหมกมุ่นทางกาม และการใช้ชีวิตที่ขาดความพอดี ผู้วิจารณ์ตั้งใจสื่อสารกับผู้อ่านที่เป็นเยาวชนโดยตรง จึงเลือกนำเสนอในรูปแบบของจดหมาย ใช้ภาษาง่าย ชัดเจน น้ำเสียงอ่อนโยน และไม่ยั่วเด็กโดยห้ามอ่าน แต่ชี้แนะให้พินิจพิเคราะห์การใช้ชีวิตของตัวละครอย่างมีวิจารณญาณและมีความเมตตา บทวิจารณ์นี้จึงเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าความสามารถเชิงวรรณศิลป์ของผู้วิจารณ์จะเสริมพลังทางปัญญาแก่บทวิจารณ์

11.7 บทวิจารณ์ที่วิเคราะห์องค์ประกอบของการสร้างสรรค์ และตีความหมายของตัวบทอย่างลุ่มลึก เพื่อแสดงให้เห็นศักยภาพของงานเขียน เป็นกลุ่มบทวิจารณ์ที่คัดสรรไว้ค่อนข้างมาก ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาในภาพรวมอีกครั้ง ก็พบว่าผู้วิจารณ์แต่ละคนมีความโดดเด่นในแต่ละช่วงสมัย วรรณกรรมที่วิจารณ์มีทั้งนวนิยาย เรื่องสั้น และบทกวีนิพนธ์ และเกือบทั้งหมดเป็นวรรณกรรมสะท้อนชีวิตและสังคม บทวิจารณ์มีทั้งวิจารณ์งานเฉพาะชิ้น และวิจารณ์งานเป็นกลุ่มในเชิงเปรียบเทียบ ในจำนวนนี้มีงานเขียนที่ได้รับรางวัลซีไรต์ 3 เล่ม รางวัลช่อการะเกด 1 เล่ม และผลงานของนักเขียนที่เป็นศิลปินแห่งชาติ 2 คน แสดงให้เห็นว่าคุณภาพเข้มข้นของงานเขียนย่อมท้าทายนักวิจารณ์ให้ร่วมกิจกรรมทางปัญญา เพื่อชี้ให้เห็นพลังของงานเขียนและศักยภาพของนักเขียน บทวิจารณ์ลักษณะนี้บ่งชี้บทบาทของผู้วิจารณ์ในฐานะ "ตัวกลาง" ทำหน้าที่วิเคราะห์ตีความ หรือ "ถอดรหัส" ที่ผู้เขียนซ่อนกลไว้ ทำให้ผู้อ่านมองเห็นชั้นเชิงและความแยบยลของศิลปะการสร้างสรรค์ เมื่อเป็นเช่นนี้บทวิจารณ์จึงเป็น "งานสร้างสรรค์" ชนิดหนึ่ง บทวิจารณ์ "อันเป็นเรื่องสั้น" ของ อัญชัน นักเขียนซีไรต์ ซึ่งผันตนเองมาทำบทบาทนักวิจารณ์ได้บ่งชี้บทบาทของนักวิจารณ์ในฐานะ "ผู้สร้างสรรค์" ไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ บทวิจารณ์เหล่านี้ยังแสดงให้เห็นว่านักวิจารณ์จะต้องมีความรู้เรื่องวรรณคดีศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญ จึงจะมีความชัดเจน ลุ่มลึก รู้เท่าทัน หรือล้ำหน้านักเขียน บทวิจารณ์หลายบทไม่เพียงวิเคราะห์คุณค่าทางศิลปะ แต่ยังบ่งชี้ให้เห็นคุณค่าที่ทำให้ผู้อ่านประจักษ์แจ้งในความจริงของชีวิตมนุษย์อีกด้วย

ตัวอย่างบทวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้ ได้แก่ บทวิจารณ์ “ผู้ดี” ของ คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง “พลอย ผู้มีความเป็นไท-อย่างไทย” ของ คุณรัญจวน อินทรกำแหง “ปณิธานกวี...ความเคลื่อนไหวในความหยุดนิ่ง” และ “วิจารณ์ “สรวรยา” จากหนังสือรวมเรื่องสั้น ฟ้ายาบักข์ ของ ลาว คำหอม” ของ ชลธิรา สัตยารัตนา “บทวิจารณ์ เพลงน้ำระบำเมฆ ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล” ของ ชัยสิริ สมุทวณิช “เงินและผู้ยากไร้กับภาพลักษณ์ด้านร้ายของจำลอง” ของ ภิญโญ กองทอง “การบูรณาการรูปแบบนวนิยายเชิงกวีนิพนธ์เรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม” ของ สุพรรณ ทองคล้าย และ “เสียงเต้นของหัวใจ” สำนักแห่งความเป็นมนุษย์และความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรม ของ ดวงมน จิตรจํารงค์

11.8 พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ผู้วิจารณ์สามารถชี้ให้เห็น คุณภาพและประสิทธิภาพของภาษาอันเป็นวัสดุประกอบสร้างของวรรณกรรม เมื่อภาษามีพลังในการสื่อความหมายและสร้างสุนทรียะย่อมส่งผลต่อความอลังการของวรรณกรรมชิ้นนั้น ผู้วิจารณ์ชี้ว่านักอ่านส่วนมากมักมองผ่านภาษาเข้าไปหาความหมายของตัวบทเลย ทั้งๆที่ไม่ควรมองข้ามความสำคัญจุดนี้ เพราะภาษาคืออุปกรณ์ในการถ่ายทอดความคิด การเลือกเฟ้นถ้อยคำภาษายังสะท้อนให้เห็นความละเอียดอ่อน ความประณีต และความชำนาญในการเลือกวัสดุสุนทรีย์ในการประกอบสร้างวรรณกรรมด้วย บทวิจารณ์ในลักษณะเช่นนี้จึงชี้ให้เห็นว่าพลังของภาษา และคุณภาพของภาษาในฐานะวัสดุประกอบสร้างเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทำให้วรรณกรรมมีความหมายและมีพลัง บทวิจารณ์ที่นำเสนอทัศนะประเด็นนี้ ได้แก่ “อะไรคือการวิจารณ์เชิงสุนทรียภาพ” ของ แจ่มใจ จิระจันทร์ และ “ตั้งผีเสื้อเถื่อน...การวนจรมีรู้จักของชายคนหนึ่ง” ของ ดวงมน จิตรจํารงค์ “ภาษากวีในนวนิยาย” และ “ญา นิทานร้อยแก้วแห่งพุทธศตวรรษที่ 25” ของ ธเนศ เวศร์ภาดา “การบูรณาการรูปแบบนวนิยายเชิงกวีนิพนธ์เรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม” ของ สุพรรณ ทองคล้าย และ

“เล่นแห่งเวลาในกวีนิพนธ์ซีไรต์ 41” ของ กุสุมา รัชชเมณี

11.9 แม้ว่าเจตนา นักวิจารณ์จะได้เสนอความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีวิจารณ์แนวใหม่ของตะวันตกไว้นานแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2527 ในตำราหลายเล่ม เช่น แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดี ในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศส และ อังกฤษ-อเมริกัน ในศตวรรษที่ 20 แต่การนำทฤษฎีวิจารณ์แนวใหม่จากตะวันตกมาวิจารณ์วรรณกรรมร่วมสมัยของไทยอย่างจริงจัง เริ่มเป็นที่นิยมไม่กี่ปีมานี้ และแพร่หลายในหมู่นักวิจารณ์รุ่นใหม่อย่างรวดเร็ว ผู้วิจารณ์ที่โดดเด่นในแนวนี้นี้ 2 คน คือ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และนพพร ประชากุล ซึ่งมีผลงานต่อเนื่องทั้งงานวิจารณ์และบทความแสดงความรู้เรื่องทฤษฎีต่าง ๆ ดังเช่น บทวิจารณ์ของชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ชื่อ “ปริศนาความรักของ ม.ร.ว. คึกฤติ ในข้างหลังภาพ” และ “แมวกกลางฝน” เป็นบทวิจารณ์ที่ใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) เรื่องแรกวิเคราะห์โดยเน้นบทสนทนา เรื่องที่สองวิเคราะห์โดยเน้นเรื่องฉากพื้นที่ บทวิจารณ์ชื่อ “มีอนันต์สาว กวีนิพนธ์ซีไรต์ ปี 35” เป็นการ

ใช้ทฤษฎีความไม่คุ้นชิน (Defamiliarization) บทวิจารณ์ “ตุลาคม ทศวรรษใหม่ของไพฑูรย์ รัชญา” ใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยมวิเคราะห์ศิลปะการเล่าเรื่อง ส่วนบทวิจารณ์ของนพพร ประชา กุล 2 บท คือ “มีอะไรในลูกอีสาน” ใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยม และ “สินในน้ำฝน กับ การเล่าเรื่อง เล่า” ผู้วิจารณ์วิเคราะห์การเล่าเรื่องแบบ เรื่องเล่าที่เล่าถึงตัวมันเอง Metafiction การที่นักวิจารณ์ ทั้งสองคนนำทฤษฎีตะวันตกมาสร้างมุมมองใหม่ต่อวรรณกรรมส่งอิทธิพลสู่นักวิจารณ์รุ่นหลังไม่ น้อย ส่วนบทวิจารณ์ ชื่อ “ความน่าจะเป็น เรื่องเล่า เรื่องเล่น เรื่องไม่เป็นเรื่อง” ของ พิเชฐ แสง ทอง เป็นตัวอย่างของนักวิจารณ์รุ่นใหม่ที่ใช้ทฤษฎีให้เหมาะกับตัวบท เพราะวรรณกรรม เรื่องนี้ปราศดา หย่น สร้างสรรค์ขึ้นโดยมิได้ใช้ “ชนบ” การประพันธ์แบบเดิม

11.10 นอกจากการใช้ทฤษฎีทางภาษาและวรรณคดีแล้ว มีบทวิจารณ์จำนวนไม่น้อยที่ผู้ วิจารณ์ใช้หลักวิชาการสาขาอื่นในการตีความและวิเคราะห์คุณค่าของวรรณคดี นักวิจารณ์กลุ่มนี้ บางคนเป็นนักวิชาการจากสาขาอื่น เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา ศิลปะการ ละคร บทวิจารณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการนำวิทยาการสาขาอื่นมาส่องสะท้อนคุณค่าและ ความหมายของวรรณคดีได้อย่างดี ในลักษณะ “ศิลปะส่องทางให้แก่กัน” ย่อมเป็นพลังปัญญาแก่ สังคมเช่นกัน บทวิจารณ์ในกลุ่มนี้ ได้แก่ “มาลัย ชูพินิจ เหตุผลของความรักในนวนิยายไทย” ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ “ปริศยานิยม ความตาย และอดีต” ของ นฤมิตร สอดสุข “ระหว่างรอย มืด” เรื่องสั้นคลาสสิกของมาโนช พรหมสิงห์” ของ นางนภัส ตาปสนันท์ และ “เพราะ “เธอเกิด เป็นมนุษย์...เธอจึงพบสิ่งนี้” ของ สกฤต บุญยทัต ในขณะที่เดียวกัน นักวิจารณ์ซึ่งเป็นนักวิชาการ สาขาอื่นบางคนอาจจะใช้หลักวิชาเฉพาะสาขาเป็นกรอบในการตัดสินคุณค่าของวรรณคดี อันเป็น มุมมองที่คับแคบเกินไป บทวิจารณ์ของจรรยา พรปักษ์ประลัย ชื่อ “ลอยเรือวรรณกรรมในทะเล ประวัติศาสตร์” จึงพยายามเรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่วรรณกรรมประวัติศาสตร์ โดยขอให้ นัก ประวัติศาสตร์เปิดใจกว้าง เข้าใจลักษณะของงานวรรณศิลป์และเข้าใจนักเขียนที่พยายามข้าม พรมแดนวรรณกรรมไปสู่มิติอื่นด้วย

11.11 มีบทวิจารณ์ 2 บทที่ผู้วิจารณ์ใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นกรอบความคิดใน การตีความวรรณกรรม คือ “พลอย ผู้มีความเป็นไท-อย่างไทย” ซึ่งคุณัญญาวนิจวิเคราะห์ให้เห็น ว่าการประพฤติปฏิบัติตัวของพลอย ตัวละครเอกในเรื่อง สี่แผ่นดิน เป็นไปตามหลักธรรมะใน พุทธศาสนา อันทำให้พลอยสามารถเผชิญหน้ากับความผันผวนของชีวิตได้อย่างมีสติรู้ตัวและมี ปัญญารู้เท่าทันสัจจะแห่งชีวิต ผู้วิจารณ์ชี้ให้เห็นว่าลักษณะเช่นพลอยเป็นลักษณะของคนไทยที่อยู่ ในวิถีธรรมมาแต่โบราณ ส่วนบทวิจารณ์ ชื่อ จดหมายถึงหลาน ของผู้วิจารณ์คนเดียวกัน ก็เป็น บทวิจารณ์ที่ผู้วิจารณ์ใช้ตัวละครเป็นแบบอย่างในการสอนศีลธรรมแก่เยาวชน และเตือนให้ ตระหนักในคุณค่าของชีวิตและความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ บทวิจารณ์ “ความเหมือนในความ ต่างของทางเสือ” ของ กอบกุล อิงคุทานนท์ ก็ยังชี้ให้เห็นลักษณะเด่นทางพุทธปรัชญาที่ผู้แต่ง

แฝงไว้ในนวนิยาย การสังเคราะห์หลักกรรมในพุทธศาสนาอันเป็นแก่นของสังคมไทยแล้วนำมาใช้ในการวิจารณ์เช่นนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างของการสร้างทฤษฎีแผ่นดินแม่ในการวิจารณ์

11.12 การวิจารณ์เชิงเปรียบเทียบเป็นการวิจารณ์อีกลักษณะหนึ่ง que เสริมพลังทางปัญญาแก่สังคม เพราะทำให้ผู้อ่านประจักษ์ในคุณค่าความเป็นสากลของวรรณกรรม บทวิจารณ์ “ความเหมือนในความต่างของทางเสือ” ของ กอบกุล อิงคอุทธานนท์ จึงชี้ให้เห็นข้อเปรียบเทียบระหว่างทางเสือ ของ ศิลา โคมฉาย กับ **The Old Man and the Sea** ของ เฮมมิงเวย์ และบทความ “จากGothic Fiction ถึง เงามุขบาหวี” ของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นการนำความรู้เรื่องการจัดกลุ่มวรรณกรรมของตะวันตกมาแยกแยะประเภทและกลุ่มของวรรณกรรมสมัยใหม่ของไทย พร้อมทั้งวิจารณ์ให้เห็นลักษณะแบบไทย ๆ ที่ต่างไปจากต้นแบบเดิมของตะวันตก

11.13 แม้ว่าสาขาวรรณศิลป์จะมีความมั่งคั่งของข้อมูลบทวิจารณ์ แต่ประสบการณ์จากต่างประเทศก็เป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะทำให้ได้เห็นพลังทางปัญญาของงานต้นแบบที่เป็นทฤษฎีทางวรรณคดีซึ่งมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมทั่วโลก บทวิจารณ์ของต่างประเทศที่คัดเลือกมาจึงเป็นข้อเขียนของผู้เป็น “เจ้าสำนัก” ทางทฤษฎีความคิดในการวิจารณ์วรรณคดี ได้แก่ “ความคิด ความเชื่อ และสำนึกเชิงปรัชญา” ของ โรนัลด์ พิค็อก ซึ่งเชื่อมั่นว่าบทวิจารณ์วรรณกรรมจะต้องเชื่อมโยงคุณค่าของวรรณกรรมกับชีวิตและสังคม “บทสัมภาษณ์เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ : การเมืองและอักษรศาสตร์” ของ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ก็แสดงทัศนะที่สอดคล้องกัน คือเน้นย้ำให้เห็นความสัมพันธ์อย่างมีพลวัตระหว่างวรรณกรรมกับสังคม ส่วนบทวิจารณ์ “วรรณกรรมของผู้แต่ง” ของ โรลองด์ บาร์ธส์ เป็นต้นทางของความคิดเรื่องการวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมโดยไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับผู้แต่งและจุดประสงค์ที่แต่ง รายละเอียดด้านเนื้อหาของสรรนิพนธ์ทั้งสามบทนี้ และการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของไทย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ใน ข้อ 5

12. หลักการวิจารณ์

จากบทวิจารณ์ที่รวบรวมเป็นข้อมูลในการวิจัยของสาขาวรรณศิลป์ พบว่ารูปแบบของการนำเสนอทัศนะวิจารณ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรอาจมีหลายลักษณะ นอกเหนือจากบทวิจารณ์ตัวบทวรรณกรรมโดยตรงแล้ว บางตอนของบทความวิชาการทางวรรณคดีศึกษา บทนำในนิตยสารทางวรรณกรรม บทปาฐกถาที่นำมาตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร คำนิยมที่มีต่องานวรรณกรรม ตลอดจนบทวิจารณ์วรรณกรรมที่นำเสนอในรูปของจดหมาย ก็นับว่าเป็นรูปแบบอันหลากหลายของการวิจารณ์ นอกจากนี้ ความหลากหลายในด้านรูปแบบแล้ว บทวิจารณ์ยังมีความแตกต่างในด้านกรอบความคิดของนักวิจารณ์ วิธีการวิจารณ์ และรูปแบบของบทวิจารณ์ เป็นต้น ความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ทำให้เรามองเห็นขอบเขตอันกว้างขวางของการวิจารณ์ และขณะเดียวกันเราพอจะมองเห็นแนวทางร่วมบางประการอันน่าสรุปเป็นหลักการวิจารณ์

วรรณกรรม และวิธีการตีความตัวบท อันอาจนำไปสู่การบ่งชี้ทิศทางของการวิจารณ์วรรณกรรมของไทย ทั้งนี้ในบางประเด็นผู้วิจัยจะอ้างถึงสรณิพนธ์ที่คัดสรรไว้แล้ว เพื่อจะได้เห็นตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมว่าบทวิจารณ์ที่ดีและมีพลังทางปัญญานั้น ควรมีลักษณะเช่นไร ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม จะเห็นได้ว่าผู้วิจารณ์ส่วนใหญ่จะวิเคราะห์องค์ประกอบของตัวบท อันได้แก่ โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก ฯลฯ บทวิจารณ์บางบทแสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบทั้งหมดว่ามีลักษณะอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ อันทำให้เกิดเอกภาพแก่ตัวเรื่องอย่างไร ตัวอย่างบทวิจารณ์ทำนองนี้ เช่น บทวิเคราะห์เรื่อง “ผู้ดี” ของ ดอกไม้สด โดย คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง บทวิจารณ์บางบทแสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น ตัวละคร ตัวอย่างชัดเจน ได้แก่ พลอย ผู้มีความเป็นไท – อย่างไทย โดย รัญจวน อินทรกำแหง เป็นอาทิ การวิเคราะห์องค์ประกอบของตัวบท และการสังเคราะห์ให้เห็นว่าองค์ประกอบเหล่านั้นมีความเชื่อมโยง เกี่ยวข้อง และเกื้อหนุนกันอย่างไรในตำนานวรรณกรรมจึงนับว่าเป็นหลักการวิจารณ์ที่ใช้กันอยู่เสมอ

2. การตีความ “สารความหมาย” ของวรรณกรรม ซึ่งนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของการวิจารณ์ ทั้งนี้เนื่องจากวรรณกรรมมีความซับซ้อนซ่อนเงื่อนเช่นงานศิลปะทั้งปวง การทำความเข้าใจกับความหมายของตัวบทจึงต้องอาศัยการตีความจากข้อมูลต่าง ๆ ที่ประกอบสร้างเป็นงานศิลปะ กล่าวได้ว่าการตีความอาจปรากฏใน 2 ลักษณะ คือ การตีความโดยอาศัยองค์ประกอบภายในตัวบทเป็นสำคัญ ได้แก่ รูปแบบและเนื้อหา และการตีความโดยอาศัยข้อมูลภายนอกตัวบท ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติด้านหลังของผู้แต่ง บริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ ฯลฯ มาช่วยในการตีความ สรณิพนธ์ที่คัดสรรมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีการตีความทั้งสองลักษณะ การตีความทั้งสองลักษณะอาจดำเนินควบคู่กันไปก็ได้ เพราะเท่ากับการทำความเข้าใจตัวบทวรรณกรรมได้รอบด้านขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการนำศาสตร์หรือวิทยาการอื่น ๆ เช่น จิตวิทยา พุทธปรัชญา ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ มาช่วยในการตีความ ทำให้เกิดมุมมองที่หลากหลายต่องานวรรณกรรม วรรณกรรมเรื่องเดียวกันอาจใช้ศาสตร์ต่างสาขาในการตีความ ซึ่งทำให้ผู้อ่านมองเห็นศักยภาพของวรรณกรรมในมิติที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น เช่น บรรจง บรรเจิดศิลป์ตีความนวนิยายเรื่อง “ข้างหลังภาพ” โดยใช้มิติทางสังคมการเมือง ในขณะที่ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชตีความโดยใช้แนวคิดแบบโครงสร้างนิยม เป็นต้น

3. การประเมินคุณค่านับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งของการวิจารณ์ แม้ว่าจะมีแนวความคิดเชิงทฤษฎีว่าการวิจารณ์ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การประเมินคุณค่าเสมอไป แต่ก็อาจสังเกตได้ว่านักวิจารณ์มักจะผสมผสานความคิดเห็นเชิงประเมินคุณค่า ไปพร้อมกับขั้นตอนอื่น ๆ ของการวิจารณ์ และบางครั้งอาจจะมีนัยเชิงตัดสินประเมินค่าอย่างเข้มข้น การที่บทวิจารณ์วิเคราะห์ข้อดีและข้อด้อยของตัวบท ก็นับว่าเป็นการประเมินคุณค่าทั้งด้านบวกและลบอย่างชัดเจน นอกจากนี้ บทวิจารณ์บางบทอาจมุ่งตั้งใจกล่าวถึงข้อบกพร่องของตัวงานอันเป็นการประเมิน

คุณค่าของตัวบทในด้านลบโดยตรง เช่น บทวิจารณ์ “ปณิธานกวี ความเคลื่อนไหวในความหยุดนิ่ง” ของ ชลธิรา สัตยวิวัฒนา ซึ่งเห็นได้ว่าแม้ผู้วิจารณ์จะวิเคราะห์งานกวีนิพนธ์เล่มนี้ซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์อย่างเข้มข้นจริงจังและตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม แต่ก็มีทำที่อ่อนน้อม สุภาพ จนทำให้ผู้อ่านมองเห็นความตั้งใจและความจริงใจของผู้วิจารณ์ที่จะทำหน้าที่เป็น “กระจก” สะท้อนภาพให้ศิลปินผู้สร้างและผู้อ่านมองเห็นคุณค่าของวรรณกรรมเล่มนี้ตามที่เป็นจริง ในขณะที่เดียวกันก็มีได้ลดคุณค่าความเป็นกวีของอังคารดั่งที่ปรากฏในผลงานกวีนิพนธ์เล่มอื่นๆ ทำที่และนำเสียงของนักวิจารณ์ ในการตัดสินประเมินค่าของวรรณกรรมจึงมีความสำคัญไม่น้อย

4. การนำทฤษฎีวิจารณ์วรรณกรรมมาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์อาจทำให้บทวิจารณ์มีความเข้มข้นทางวิชาการ มีหลักการ และเปิดมิติมุมมองใหม่ ๆ ให้แก่การอ่านวรรณกรรม จึงมีนักวิชาการนำทฤษฎีวิจารณ์มาใช้ โดยอาจจะใช้อย่างกลมกลืนไปกับการวิเคราะห์ตีความตัวบท หรืออาจจะนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการตีความอย่างชัดเจน เช่น การใช้ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) ดังปรากฏในบทวิจารณ์ “มีอะไรในลูกอีสาน” และทฤษฎีเรื่องเล่าที่ว่าด้วยเรื่องเล่า (Metafiction) ดังปรากฏในบทวิจารณ์ “สินในน้ำฝน กับกรเลาเรื่องเรื่องเล่า” ของ นพพร ประชากุล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่านักวิจารณ์มักจะไม่ใช้ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเพียงทฤษฎีเดียว แต่จะใช้ทฤษฎีหลากหลายปะปนกัน ซึ่งนับว่าเป็นข้อดีเพราะทำให้เสริมความเข้าใจตัวบทให้กระจ่างขึ้นในหลายแง่มุม สิ่งที่ควรคำนึงถึงในเรื่องการนำทฤษฎีมาใช้เห็นจะเป็นอย่างนี้นักวิชาการต่างประเทศหลายคนกล่าวเตือนไว้ นั่นคือ อย่าหมกมุ่นกับทฤษฎี จนทำให้เป็นการใช้ทฤษฎีโดยปราศจากวรรณคดี

5. มโนทัศน์เบื้องต้นแรกของการวิจารณ์วรรณกรรมคือความเข้าใจในธรรมชาติและบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมในฐานะงานศิลปะ ดังที่กล่าวได้ว่า วรรณกรรมคือศิลปกรรมที่สร้างด้วยภาษา นักวิจารณ์จึงต้องทำความเข้าใจกับกระบวนการประกอบสร้างและสัญญนิยม (literary convention) ในวรรณกรรม บทวิจารณ์ทั้งที่คัดสรรมาเป็นสรณิพนธ์และไม่ได้คัดสรรมาได้แสดงความรู้ความตระหนักของนักวิจารณ์ในมโนทัศน์ดังกล่าว นอกจากนี้ นักวิจารณ์บางคนยังถ่ายทอดหลักความคิดนี้ไว้ในบทวิจารณ์ของตนอย่างชัดเจน เพื่อย้ำเตือนให้เห็นธรรมชาติของวรรณคดีในฐานะศิลปะทางภาษา อย่างไรก็ตาม นอกจากมุมมองที่มีต่อวรรณกรรมในฐานะงานศิลปะแล้ว เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่านักเขียนถ่ายทอดสะท้อนเรื่องราวในวรรณกรรมจากชีวิต วรรณกรรมจึงไม่อาจตัดขาดจากชีวิตและสังคมได้ แม้จะมีทฤษฎีวรรณกรรมบางทฤษฎีปฏิเสธแนวคิดนี้ก็ตาม เช่น ทฤษฎีวรรณกรรมของผู้แต่ง ของ โรแลนด์ บาร์ธส์ ดังนั้น การวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมในฐานะงานศิลปะเชื่อมโยงกับชีวิตและสังคมอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นด้านรับใช้สังคม กระตุ้นให้เข้าใจชีวิต หรืออื่นใดก็ตาม ย่อมขยายมิติของวรรณกรรมให้กว้างขวางขึ้น และยกระดับคุณค่าของวรรณกรรมในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมอีกด้วย ในขณะเดียวกัน การเชื่อมโยงวรรณกรรม

สู่ชีวิตและสังคมเช่นนี้เรียกร้องคุณสมบัติของนักวิจารณ์ที่ต้องมีความเข้าใจชีวิตและสังคม มี
วิจารณ์ญาณ และความลุ่มลึกทางความคิดอีกด้วย

6. การวิจารณ์เป็นกระบวนการของการอ่านโดยตรง เป็นสิ่งที่แสดงพลังและ
อำนาจของผู้อ่าน ที่บางครั้งอาจจะเป็นเพียงการ “เข้าถึง” โลกจินตนาการของผู้เขียน แต่บางครั้ง
ก็อาจจะเลยข้ามไปถึงการ “ครอบครอง” โลกจินตนาการของผู้เขียนเลยทีเดียว นั่นหมายความว่า
นักวิจารณ์ในฐานะนักอ่านผู้อาจจริงอาจชี้ให้เห็นว่าจินตนาการของผู้อ่านอาจไปไกลเกินกว่า
จินตนาการของผู้แต่งก็ได้ ความหมายของวรรณกรรมจึงอาจจะเป็นความหมายตามที่ผู้อ่านคิด
ซึ่งอาจจะเป็นคนละอย่างกับความหมายตามที่คุณเขียนต้องการเสนอ ดังนั้น การวิจารณ์มักมุ่งไป
ที่การ “พูด” กับนักอ่านด้วยกัน เพื่อสื่อสารแลกเปลี่ยนทัศนะที่มีต่อดัชนี แต่เราก็คงจะเห็นได้
ว่า นักวิจารณ์ได้ละเลยที่จะส่งผ่านทัศนะความคิดของตนไปสู่นักเขียนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การหนุนให้เขียนมั่นใจในทิศทางการสร้างสรรค์ของตน หรือชี้แนะและกระตุ้นให้นักเขียน
พัฒนา

ฝีมือของตนให้ก้าวไกลต่อไป แม้บางครั้ง บทวิจารณ์ที่ “พูด” กับนักเขียนโดยตรงในแง่ลบที่
ก่อให้เกิดความขัดแย้ง อาจก่อให้เกิดการวิวาทะทางความคิด แต่ก็นับว่าเป็นกระบวนการหนึ่งในการ
สร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ให้เข้มแข็งต่อไป

แม้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงหลักในการวิจารณ์วรรณกรรมอย่างพิสดารมาข้างต้น แต่
ต้องยืนยันว่าไม่ใช่สูตรสำเร็จในการวิจารณ์ เพราะคงไม่มีหลักการวิจารณ์ใดที่วัดอ้างได้ว่าดีที่สุด
แต่กระนั้น ก็ต้องยอมรับว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิจารณ์จะต้องมีหลักในการวิจารณ์ จึง
จะสามารถสร้างสรรค์บทวิจารณ์ได้อย่างมีพลังปัญญา

13. ประเด็นที่ควรวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่น่าจะศึกษาวิจัยต่อไป ดังนี้

1. ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หลังจากการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการหลายครั้ง ผู้เข้าร่วม
สัมมนาซึ่งประกอบด้วยอาจารย์ นักศึกษา นักวิจารณ์ ต่างเรียกร้องให้มีการสร้างตำราวรรณคดี
วิจารณ์เพื่อให้มีแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มขึ้นจากตำราที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ยังต้องการให้มีการ
แปลทฤษฎีวิจารณ์สมัยใหม่ของตะวันตกเพื่อทำเป็นตำราเพื่อการค้นคว้าอ้างอิงของผู้สนใจ
วรรณคดีวิจารณ์อีกด้วย การวิจัยเรื่องนี้ น่าจะตอบสนองความต้องการดังกล่าว

2. ประวัติพัฒนาการของวรรณกรรมไทยสมัยใหม่

แม้ว่าสาขาวรรณศิลป์จะไม่ได้ประสบปัญหาอุปสรรคในการสืบค้นประวัติพัฒนาการ
ของวรรณกรรมไทยสมัยใหม่มากเท่าสาขาอื่น เพราะมีตำราและหนังสือที่ให้ข้อมูลในเรื่องนี้อยู่มาก
แต่พบว่ายังไม่มีตำราหรือหนังสือเล่มใดให้ข้อมูลที่สมบูรณ์และทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

วรรณกรรมปัจจุบันของไทยในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมามีความหลากหลายและไม่ได้มีวรรณกรรมที่เป็นกระแสหลักชัดเจนเหมือนยุคก่อน รวมทั้งกระแสความคิดทางการเมืองแทบไม่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม หากแต่มีปัจจัยอื่น ๆ ในสังคมเป็นตัวกำหนดทิศทางแห่งการสร้างสรรค์ ข้อมูลบทวิจารณ์ที่รวบรวมขึ้นเพื่อคัดเลือกสรรนิพนธ์ทั้งที่มีพลังทางปัญญาและไม่มีพลังทางปัญญาสามารถบ่งชี้พัฒนาการและทิศทางของการสร้างสรรค์วรรณกรรมสมัยใหม่ของไทยได้ส่วนหนึ่ง ดังนั้น หากมีการวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นนี้ก็น่าจะเป็นทำให้มองเห็นภาพในองค์รวมชัดเจนขึ้นว่าการวิจารณ์และการสร้างสรรค์ดำเนินควบคู่กันไปอย่างไร

3. ประวัติการวิจารณ์วรรณกรรมไทย

หนังสือเกี่ยวกับประวัติการวิจารณ์วรรณกรรมไทยมีอยู่เพียง 2 เล่ม คือ วรรณกรรมวิจารณ์ ของ ธัญญา สังขพัฒน์ชานนท์ และทอใหม่ในสายน้ำ ของ ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ดวงมน จิตรจำนงค์ และรีนฤทัย สัจจพันธุ์ นอกจากนี้มีบทความเรื่อง 12 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย พ.ศ. 2526 - 2538 ของ ธเนศ เวศร์ภักดา ดังนั้น หากมีการวิจัยให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นและขยายช่วงเวลาในการศึกษาจนถึงสมัยปัจจุบัน น่าจะทำให้เห็นรูปแบบ หลักวิธี ทิศทางของการวิจารณ์ ผลกระทบของการวิจารณ์ต่อประชาคมวรรณกรรม รวมทั้งมองเห็นมิติใหม่ของการวิจารณ์วรรณกรรมไทยด้วย

4. วรรณกรรมยั่วล้อ : ศิลปะของการวิจารณ์แฝงเร้น

จากการวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยเห็นว่า การวิจารณ์อาจปรากฏในหลายรูปแบบ เช่น กวีวิจารณ์ตนเองไว้ในบทประพันธ์ คำนำหรือคำอธิบายของบรรณาธิการ บทความเชิงวิชาการ และบทวิจารณ์วรรณกรรมโดยตรง นอกจากนี้แล้วยังพบว่าการแต่งวรรณกรรมยั่วล้อ (parody) ซึ่งเป็นเรื่องตลกขบขันแกมเสียดสีประชดประชัน มีการแฝงนัยเชิงวิจารณ์อย่างแยบยล ซึ่งจึงประเด็นที่น่าทำวิจัยให้ลึกซึ้งกว้างขวางต่อไป